

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie:
Bert van der Lingen
en Arjan de Haan

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2016

Redactie: Bert van der Lingen en Arjan de Haan

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Arjan de Haan, DDG 's-Graveland
Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Kleipijp gemaakt naar de beeltenis van Koning
Stadhouder Willem III.

Achterzijde omslag: Plateel wandrekje van Ivora, model 405, met
voorstelling van de Koppelpoort te Amersfoort.

ISBN: 978-90-801138-7-9

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud	Voorwoord	7
	Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje Bert van der Lingen en Ron de Haan	9
	Kleipijpen uit Friesland Ewout Korpershoek	17
	Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 Bert van der Lingen	31
	Tabak en tabakspijpennijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht Jan van Oostveen	39
	Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp Ewout Korpershoek	49
	Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen Bert van der Lingen	59
	De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export Bert van der Lingen	67
	Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. Ruud Stam	125
	Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw Ruud Stam	129
	Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen Felix van Tienhoven	165
	Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla Ron de Haan	175
	De introductie van Aristophane pijpen door Gambier Arthur van Esveld	189
	Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel Ewout Korpershoek	197
	De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek Ruud Stam	203
	De porseleinen pijp als herinneringspijp: Drie bijzondere studentenpijpen Ron de Haan	217
	Engelse summaries	225

Voorwoord

Voor u ligt Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'. Aan dit rijk geïllustreerde vierde jaarboek hebben een zevental auteurs meegewerkt en ook ditmaal is een interessant boek met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp samengesteld.

In dit jaarboek wordt uiteraard aandacht besteed aan de Nederlandse kleipijp met een aantal bijzondere vondsten. Ewout Korpershoek beschrijft een groep **in Friesland vervaardigde kleipijpen** uit de achttiende eeuw en verder de vondst van pijpenkoppen en scherven van **pijpenpotten uit Leiden**. Bert van der Lingen en Ron de Haan tonen een exclusieve, groot formaat pijp met het portret van **Stadhouder-koning Willem III** en Jan van Oostveen beschrijft de resultaten van onderzoek naar de tabak en tabakspijpennijverheid in **Amersfoort en Utrecht**. Bert van der Lingen doet verslag van zijn onderzoek naar de Duitse koopman Christian Daniel **Bramigk** die in Gouda pijpen met zijn familie/firmawapen liet maken en over een 18e eeuwse **potschipper** die Goudse pijpen verkocht in dorpen langs zijn vaarroute.

Ook schreef hij een uitgebreid artikel over de **Amsterdamse pijpenmarkt** waarin onder meer ordonnanties, vrachttarieven en de export van pijpen aan bod komen en ruim tachtig pijpenhandelaren uit de 17e en 18e eeuw worden besproken.

Ruud Stam beschrijft twee **herinneringspijpen** van de firma P. van der Want, Gzn en heeft een uitgebreid artikel over **miniatuur pijpenrekjes** uit de 20e eeuw, met ruim 200 afbeeldingen die de enorme variatie aan motieven, decoraties en kleuren laten zien.

In een zestal artikelen komen ook buitenlandse tabakspijpen aan bod. Felix van Tienhoven beschrijft de variatie van **gemonteerde metalen elementen** op kleipijpen. Dit artikel is geschreven voor het Journal of the Académie Internationale de la Pipe en is met toestemming van de Académie in vertaalde vorm in ons Jaarboek opgenomen als eerbetoon aan de onlangs overleden auteur. De vondst van een aantal karikaturale prenten was voor Arthur van Esveld aanleiding de introductie van **Aristophane** pijpen door Gambier te beschrijven. Een unieke **fabriekscatalogus** van kleipijpen van de **firma Ziegler** in Ruhla wordt door Ron de Haan gepresenteerd, evenals een drietal bijzondere **studentenpijpen van porselein**. Een in Nederland gevonden **groen geglazuurde kleipijp** uit Zuid-Duitsland wordt door Ewout Korpershoek besproken. Van Ruud Stam is nog een bijdrage over **gouden Ashanti pijpen** in de 19e eeuwse politiek en de betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti in Ghana.

Wij wensen u veel lees- en bladerplezier in het Jaarboek 2016 van de PKN, 'Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen'.

Bert van der Lingen

Arjan de Haan

De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpen, pijpenhandelaren en export

Bert van der Lingen

Introductie

De productie en handel in tabakspijpen was in de eerste helft van de zeventiende eeuw vooral een Amsterdamse aangelegenheid. In de periode 1630-1650 werd Gouda het belangrijkste centrum. In de tweede helft van de zeventiende eeuw nam het aantal pijpenmakers in de hoofdstad snel af. Mogelijk in of rond 1663 werd op de Nieuwezijds Voorburgwal de Pijpenmarkt opgericht. Dit was vooral bedoeld om de kwijnende Amsterdamse pijpennijverheid te versterken. Ook kwamen er steeds meer Amsterdamse kooplieden die zich toededen op de export van Goudse pijpen waardoor de hoofdstad een belangrijke schakel werd in deze handel. Vooral de 'Noordsche handel' liep voor een belangrijk deel via Amsterdam.

Verspreid over de zeventiende en achttiende eeuw zijn er in Amsterdam waarschijnlijk honderden pijpenkopers en pijpenwinkeliers geweest. Om een idee te krijgen van hun handel en wandel worden in dit artikel ruim tachtig pijpenkopers en pijpenwinkeliers uit het eind van de zeventiende en uit de achttiende eeuw belicht. Een groot deel was actief in de export van pijpen. Opmerkelijk is het grote aantal pijpenhandelaren met connecties in de scheepvaart, handelaren die zelf schipper waren, of getrouwd waren met vrouwen uit schippersfamilies. Ook hadden veel pijpenkopers hun geboorteplaats of familie in Duitsland waarmee zij hun handel konden bevorderen. Een aantal pijpenhandelaren verkocht ook pijpjaarde. Dit onderwerp zal op een later tijdstip in een apart artikel worden behandeld.

Hoewel ook pijpen uit Alphen via Amsterdam werden verhandeld en pijpen uit bijvoorbeeld Schoonhoven, Gorinchem en Utrecht op de Amsterdamse markt verschenen, zal in dit artikel hoofdzakelijk worden ingegaan op de handel en het vervoer van Goudse pijpen.

Onderstaand artikel bestaat uit drie hoofdstukken:

- Deel I: De pijpenmarkt en de handelaren in pijpen,
- Deel II: Het transport
- Deel III: De pijpenwinkeliers en pijpenkopers

Deel I: De pijpenmarkt en de handelaren in pijpen

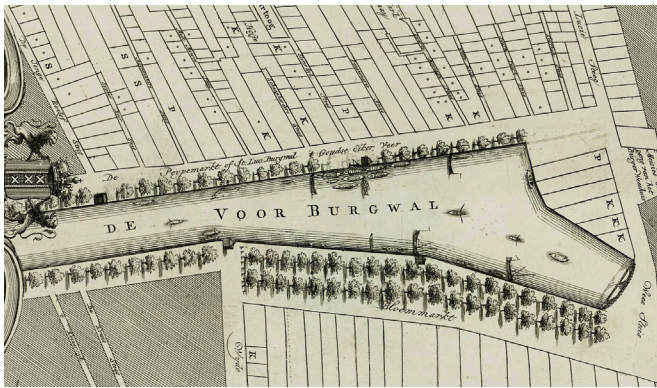
Oprichting Amsterdamse Pijpenmarkt

De Amsterdamse markten hadden zich van oudsher gespecialiseerd in bepaalde producten. De noodzakelijke straatruimte werd door de lokale overheid toegewezen. Op de markt werden producten aan grossiers, detaillisten, venters en consumenten verkocht.

Het jaar waarin de Amsterdamse Pijpenmarkt (afb. 1) werd opgericht valt uit de archiefstukken en gedrukte bronnen niet met zekerheid te zeggen. De schepen uit Gouda hadden hier aan het begin van de zeventiende eeuw al hun ligplaatsen en de eerste pijpen die naar Amsterdam werden vervoerd zullen altijd al op de Nieuwezijds Voorburgwal zijn uitgeladen. Maar er was toen geen sprake van een specifieke benaming Pijpenmarkt. Op een schilderij van de Nieuwezijds Voorburgwal uit 1670-1675 van Gerrit Adriaensz. Berckheyde is het Goudse Veer afgebeeld maar er zijn geen activiteiten waar te nemen die betrekking hebben op de pijpenhandel.¹ In bijna alle literatuur waarin de Pijpenmarkt wordt genoemd is 1663 vermeld als oprichtingsjaar. Dit jaartal is overgenomen uit de vroegst bekende ordonnantie waarin de handel van pijpen, komende van buiten Amsterdam, is gereguleerd en waarin het kooplieden van buiten de hoofdstad verboden werd om op andere dagen dan maandag, de gewone marktdag voor alle buitenlieden, pijpen te verkopen. De benaming Pijpenmarkt komt hierin nog niet voor. Omdat deze ordonnantie geen amptelijke is van een eerdere verordening is 1663 mogelijk het werkelijke jaar van oprichting. Wagenaar noemde (in 1760) ook 1663 als jaar van oprichting en refereerde naar dezelfde ordonnantie.² Domselaer heeft het in 1665 over de 'legplaatse van de Goutsche Scheepen, en Markt haarder Tabakx-pijpen'.³ Dit is de vroegst bekende vermelding van een Pijpenmarkt. Opmerkelijk is wel dat hij verderop in zijn boek de Pijpenmarkt niet noemt bij een opsomming van alle Amsterdamse markten. Er zijn mij

Afb. 1. Detail van 'Gezicht van de Bloemmarkt, Pijpemarkt, en het Stadhuis van Amsterdam' met ijkerscheepen en pijpentonnen. Links de Bloemmarkt. Jan Smit, 1741-1748. (Collectie SAA) Zie tevens pagina 111

Afb. 2. De 'Peypemarkt of St. Lucie Burgwal' met het Goudse Veer. Kaart van Burgerwijk 25. Hendrik de Leth, 1759-1767. (SAA, Collectie Atlas Splitgerber) 1750. (Hofman, 1981) Zie tevens pagina 110.

slechts twee andere zeventiende eeuwse documenten bekend waarin de benaming Pijpenmarkt voor komt. De eerste is een transportakte van begin 1684⁴ en de tweede een ordonnantie voor de marktmeester van de Pijpenmarkt uit begin 1693. De Amsterdamse Pijpenmarkt lijkt dus ergens voor de verordening van 1663 en de eerste vermelding van 1665 te zijn opgericht.

Wagenaar schreef ook: 'sedert dat het gebruik van den rook-tabak, hier te lande, en in deeze stad, gemeen geworden is, heeft men hier ook eene Tabakspypen-Markt opgerecht, die, in't gemeen de Pypenmarkt genaamd wordt'. Als we deze informatie met de hedendaagse kennis van de Amsterdamse rookcultuur interpreteren dan zou de pijpenmarkt al rond 1630 zijn opgericht. Toen was het roken van tabak immers sterk ingeburgerd onder alle lagen van de bevolking. Waarschijnlijk is een begintijd van de pijpenmarkt vanaf circa 1650. Vanaf deze periode kwamen er steeds meer (voornamelijk betere kwaliteit) Goudse pijpen op de Amsterdamse markt terwijl de Amsterdamse pijpenproductie te maken kreeg met een enorme neergang die ze nooit meer te boven kwam.⁵ Het lijkt dan ook niet meer dan logisch dat rond 1650 de eerste protectionistische maatregelen zullen zijn genomen door het Amsterdamse stadsbestuur, die in het voordeel van de hoofdstedelijke pijpenmakers uitvielen en in het nadeel van de Goudse fabrikanten.

Locatie Pijpenmarkt

De Pijpenmarkt was gevestigd op de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam waar altijd meerdere markten zijn geweest. Op de westzijde waren de Deventer houtmarkt, de boommarkt en de bloemmarkt en op de oostzijde de melkmarkt en later de pijpenmarkt. Wat meer naar het noorden, achter het stadhuis was de stoelenmarkt. In de zestiende eeuw lagen de grote vrachtschuiten uit Gouda op het Rokin. In 1605 werden ze verplaatst naar de St. Lucienburgwal tussen de Jonge Roelensteeg en 'den Spyker of het pakhuis van Elbert

Cornelisz'. Mogelijk werd hiermee bedoeld tussen de huidige Jonge Roelensteeg en de Spijkersteeg.

De Pijpenmarkt bevond zich oorspronkelijk op de oostzijde van Nieuwezijds Voorburgwal tussen de Paleisstraat en de Sint Luciënsteeg bij het Burgerweeshuis. Het westelijk deel van de Paleisstraat heette tot 1875 de Stilsteege en het oostelijke deel de Gasthuissteeg. Ze werden verbonden door de voormalige Gasthuissteegbrug. Na verbreding van de straat door de sloop van een aantal huizen veranderde de namen van de twee stegen in Paleisstraat. Soms werd de locatie van de Pijpenmarkt gedetailleerder omschreven als de Sint Luciënborgwal of Pijpenmarkt, dat was het gebied tussen de Jonge Roelensteeg en de Sint Luciënsteeg. Al in 1665 schreef Domselaer dat de markt voor Goudse pijpen gelegen was voorbij de 'Jonge Roelofs-steech' (Jonge Roelensteeg) en verder.⁶ Ook op de Burgerwijkkaart (afb. 2) uit 1750 is dit zo aangegeven, evenals in advertenties uit 1761 en 1779.⁷ Domselaer geeft in zijn boek een lijst van alle weekmarkten van Amsterdam maar vermeldt daarbij opmerkelijk genoeg geen pijpenmarkt, terwijl dat toch een belangrijke markt is geweest. Bijna dertig jaar later in 1697 bewerkte Commelin⁸ de publicatie van Domselaer en schreef iets genuanceerder: 'De Voor ofte St. Lucijen Burgwal, leg-plaatse van de Goutsche trek en andere schepen en Tabakx-pijpen Markt'.

De Pijpenmarkt werd in latere archiefstukken afwisselend op de oost- en westzijde en tevens op weerszijden van de Nieuwezijds Voorburgwal geplaatst. Ook volgens Wagenaar (1760) werd de 'Tabakspypen-markt ... in't gemeen de Pypenmarkt genaamd' aan weerszijden van de Nieuwezijds Voorburgwal ten zuiden van de Gasthuissteegbrug gehouden.⁹ Dat zal vooral gedaan zijn vanwege een aantal grote pijpenkopers zoals Entvogel, Van der Werff, Kops en Visser die voornamelijk tussen de Paleisstraat en de Wijdesteeg op de westzijde van de Nieuwezijds Voorburgwal woonden. Dit gedeelte werd de Bloemmarkt genoemd.

Afb. 3. De Nieuwezijds Voorburgwal. Rechts de Pijpenmarkt met het Goudse Veer en links de Bloemmarkt. In het midden de Gasthuissteegbrug en de achterzijde van het Stadhuis. Jan de Beijer, 1759. (SAA, Coll. Van Eeghen). Zie tevens pagina 111.

Er was onderscheid tussen de ligplaatsen van de jaagschuiten, die voornamelijk passagiers vervoerden en de ijkerschepen met vracht. Stichter maakte in 1711 als een van de weinigen het onderscheid tussen deze ligplaatsen: ‘De schuiten op Gouda liggen op de S. Lucye Burghwal, op de Pijpe-marckt en de Goudse buyteschuyten liggen op de Voorburgwal, van’t Wees-huys, tot de Stil-steeg.¹⁰ Dit betekende dat de ijkerschepen (vrachtschepen) langs de gehele Nieuwezijds Voorburgwal tussen de huidige Paleisstraat en de Sint Luciënsteeg lagen en de jaagschuiten met voornamelijk passagiers op de eigenlijke Pijpenmarkt tussen de Jonge Roelensteeg en de Sint Luciënsteeg. Of men zich hier altijd strikt aan hield is niet bekend. Op een prent van Andries en Hendrik de Leth uit 1713-1766 liggen de schepen inderdaad zoals hierboven beschreven.¹¹

Het Goudse Veer

Op de Pijpenmarkt was ook het Goudse Veer, de aanlegplaats van de schepen van en naar Gouda (afb. 2 en 3). Langs het water stond een klein veerhuisje met een kantoortje. De commissaris nam de goederen in ontvangst en controleerde de vrachtbrieven die door de schippers werden ondertekend. In de haven van aankomst werden die dan weer aan een commissaris overhandigd ter controle. Hierdoor had men een goed inzicht in de goederenstroom. Tevens kon men alerter optreden bij eventuele schade en vermissing van goederen.¹² Gezien een aantal getuigenverklaringen in het notarieel archief ging er nogal eens iets mis voor, tijdens of na het transport van de pijpen naar Amsterdam.

Direct ten zuiden van de Paleisstraat stond een houten kraan waarmee de pijpen en andere goederen werden gelost. Op een tekening uit 1759 van Jan de Beijer ‘De Bloemmarkt, gezien van de Weessluis naar het Stadhuis’ uit 1759, zien we een kraan met een platform waarop een aantal langwerpige manden staan die sterk lijken op pijpenbennetjes (afb. 4). Op een prent van Gerrit Lamberts uit 1817 is mogelijk ter hoogte van de Sloterdijksteeg een ijkerschip afgemeerd naast een kraan met tonnen, pakketten en manden die zojuist zijn uitgeladen. Links van de kraan staan pijpenmanden die afgedekt zijn met papier (afb. 5 en 15). Hierop stond de firmanaam van de pijpenmaker en zijn merk en de initialen van de afnemer. Op de achtergrond is de Weessluis te zien, een hoge brug tussen de Sint Luciënsteeg en de Rosmarijnsteeg.

De tekening van Lamberts werd gemaakt in een periode waarin het gebruik van de kleipijp al aardig aan het verminderen was. In de eerste helft van de achttiende eeuw, de bloeiperiode van de Goudse kleipijp, stonden er op de Pijpenmarkt vele manden, tonnen en kleine mandjes met kleipijpen. Op de tekening van Jan de Beijer uit 1759 zijn een zevental tonnen met pijpen afgebeeld

Afb. 4. Detail van de tekening van Jan de Beijer (1759) met een hijskraan en pijpenbennetjes(?). (SAA, Coll. Van Eeghen).

en ook op enkele andere achttiende eeuwse gravures en tekeningen van de Pijpenmarkt zien we pijpentonnen (afb. 6, 7 en 8) die langs de kade en voor de huizen van de pijpenkopers zijn opgesteld. De pijpen steken boven de rand van de manden en tonnen uit.

De aanvoer bestond niet alleen uit pijpen die op de markt verkocht werden, maar ook uit grotere partijen voor de export en groothandel, die rechtstreeks naar de pakhuizen van de pijpenkopers en kooplieden werden gebracht.

Hoewel het merendeel van de pijpen uit Gouda afkomstig was, werden ook pijpen uit andere productieplaatsen aangeboden. In de achttiende eeuw kwamen zowel korte ‘groffe’ als de betere halflange en lange ‘fijne en porceleijne’ kwaliteitspijpen ook uit Aarlanderveen, Alphen en Oudshoorn en vooral uit Gorinchem en Schoonhoven werden korte ‘groffe’ pijpen aangeboden. Op de oostzijde van het Rokin tussen de Lange Brug en de Beurs waren de ligplaatsen van de schuiten uit Aarlanderveen, Alphen en Oudshoorn. Op de Singel tussen de Nieuwe Haarlemmersluis en de Lijnbaansbrug de ligplaatsen van schepen uit Gorinchem en op de Herengracht bij de Utrechtsestraat lagen de schuiten op Schoonhoven.¹³ Pijpen uit deze plaatsen die bedoeld waren voor de export, groothandel en grote pijpenkopers zullen direct naar hun pakhuizen zijn vervoerd. De

Afb. 5. Hijskraan ter hoogte van de Sloterdijksteeg met ijkerschip en pijpenmanden. Op de achtergrond de Weessluis. Detail van een prent van Gerrit Lamberts, 1817. (SAA, Coll. Van Eeghen).

producten voor de lokale verkoop zullen met slepers en dragers direct naar de Pijpenmarkt zijn gebracht.

De betere kwaliteitspijpen die buiten Gouda waren vervaardigd kwamen voornamelijk uit Aarlanderveen, Alphen en Oudshoorn en waren imitaties van de Goudse producten. Ook de merken, veelal bekende en goed verkopende merken, werden daar nagemaakt en op de pijpen gestempeld. Een aantal van de hieronder genoemde pijpenhandelaren kocht zowel originele producten uit Gouda als imitaties uit Aarlanderveen, Alphen en Oudshoorn. Dirk Entvogel, de grootste pijpenkoper van de Pijpenmarkt hield het bij Goudse pijpen. Die liet hij met 'zijn' merk het Wapen van Gouda (de zes sterren) en zijn firmanaam stempelen. Hij maakte grote omzetten met dit merk en daarom zag de Aarlanderveense pijpenmaker Philip Hoogenboom er wel brood in om de pijpen van Entvogel (en van vele anderen) na te maken en te exporteren. Zelfs in Polen zijn deze imitaties opgegraven. Entvogel liet in 1730 en 1731 advertenties plaatsen in de Amsterdamsche Courant om zijn afnemers te waarschuwen voor dit bedrog:

'Dirk Entvogel maakt bekend, dat door verscheyde Pypekopers, de lange Porcelyne Pypen van de 6 starren, met de naam van Dirk Entvogel om de steelen, die ten platten lande werden nagemaakt, voor de opregte Goudse verkogt werden, so werd een ieder gewaershouwt, dat de oprechte lange Porcelyne Pypen met de 6 starren, en de naem van Dirk Entvogel om de steel, by niemand anders verkogt worden als by Dirk

Entvogel op de Voorburgwal over't Goudse Veer, in't Goudse Veerschuytje, t'Amsterdam.'¹⁴

Ordonnanties betreffende de verkoop van pijpen ten gunste van Amsterdamse pijpenmakers

Op de Amsterdamse markten waren protectionistische maatregelen ter bescherming van de stedelijke handelaren van kracht. Amsterdamse handelaren in diverse productgroepen vroegen en kregen een voorkeursbehandeling, tenzij die in het nadeel van de consument was. De markten bleven voor de Amsterdamse handelaren gereserveerd, met uitzondering van de maandagmarkten, waar ook regionale handelaren (buitenlieden) toestemming kregen hun koopwaar aan te bieden.¹⁵ De handelswaar mocht alleen op de markt worden verhandeld. Het was buitenlieden verboden op de markt te staan en hun goederen in de stad uit te venten. Alleen Amsterdamse 'uytventers' mochten koopwaar in het klein aan de man brengen.

De vroegst bekende ordonnantie met betrekking tot de verkoop van pijpen uit regionale productiecentra in Amsterdam dateert van 6 februari 1663.¹⁶ (zie Bijlage I) Op verzoek van de Amsterdamse meestertabakspijpenmakers verordonneerde het gerecht dat vanaf genoemde datum buitenlieden geen tabakspijpen binnen Amsterdam op een markt mochten verkopen behalve op maandag, de gewone marktdag voor kooplui buiten de stad. Bij overtreding riskeerde men een boete van zes gulden.

Deze verordening ontstond waarschijnlijk vanwege de enorme hoeveelheid betere kwaliteitspijpen uit Gouda, die vanaf circa 1640 naar Amsterdam werden vervoerd en niet alleen op de marktdag (maandag) werden verkocht, maar alle dagen van de week aan de man werden gebracht. In de achttiende eeuw werden ook pijpen van verschillende kwaliteiten uit Aarlanderveen, Alphen, Oudshoorn, Gorinchem en Schoonhoven aangevoerd. Door de buitenlieden (kooplui van buiten de stad) alleen op de maandag, de vaste marktdag, pijpen te laten verhandelen, was dit minder nadelig voor de Amsterdamse pijpenmakers. Zij hadden hierdoor meer gelegenheid om hun eigen producten aan de man te brengen.

Er kwamen al snel klachten dat het verbod niet werd nageleefd. Tevens was de boete van zes gulden per overtreding te laag, waardoor de aanvoer en verkoop van Goudse pijpen 'tot groot nadeel en prejudicie van de Meester-Pijp-makers binnen deser Stede' onbepert door bleef gaan. Vier jaar na de eerste verordening, in november 1667, werd deze aangevuld met een aantal nieuwe bepalingen en werd deze aangescherpt.¹⁷ (zie Bijlage II) Buitenlieden mochten nog steeds hun tabakspijpen op maandag verkopen maar nu alleen tot

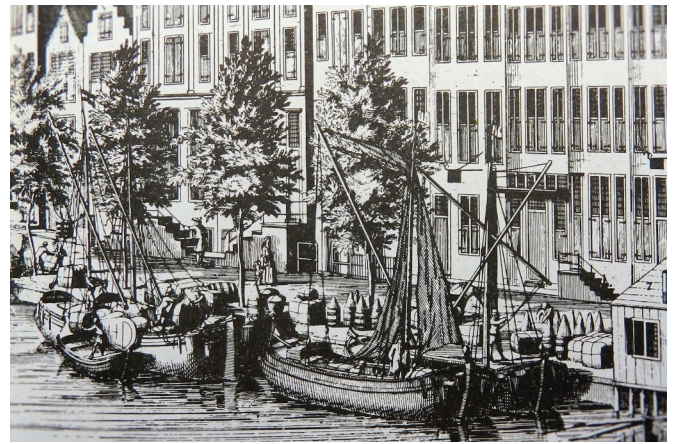
twee uur 's middags. De boete werd verhoogd tot 25 gulden per overtreding. Verder moesten de buitenlieden voor iedere ton verkochte pijpen twee stuivers 'meetloon' betalen aan de stadsmeter Jan van Maastricht of zijn opvolger. Voor manden en bennetjes met een kleine inhoud werd naar verhouding betaald. De taak van de stadsmeter bestond er ondermeer uit om te controleren of de inhoud van de verpakkingen en de kwaliteit van de pijpen overeen kwamen met die in de begeleidende documenten. Het niet betalen van het meetloon kwam de verkoper op een boete van zes gulden te staan. Tegelijkertijd werd ook de boete op het niet laten meten van tonnen pijpaaarde en plateelaarde verhoogd naar 12 gulden per ton. Het vorige boetebedrag dateerde nog van 1637 en was kennelijk te laag om nog indruk te maken bij overtreders.

Nog geen drie maanden later, op 14 februari 1668, werd een opmerkelijk besluit genomen.¹⁸ (zie Bijlage III) Vanaf die dag mochten de buitenlieden weer de gehele maandag verkopen en was men niet gehouden aan de eindtijd van twee uur 's middags. Ook hoefde men geen meetloon meer te betalen over de tonnen en manden met verkochte pijpen. In deze periode waren er nog maar weinig Amsterdamse pijpenmakers actief die waarschijnlijk alleen nog pijpen van mindere kwaliteit voor de lokale markt vervaardigden. Waren er wellicht protesten uit Gouda gekomen waardoor een aantal van deze protectionistische maatregelen werden teruggedraaid, of waren de Amsterdamse pijpenhandelaren tegen de bepalingen in opstand gekomen?

De bovengenoemde ordonnanties waren er op gericht om de Amsterdamse pijpennijverheid te beschermen en werden in 1663 in eerste instantie uitgevaardigd naar aanleiding van protesten van Amsterdamse pijpenmakers die hun handel bedreigd zagen door Goudse producten. Echter, in geen van de ordonnanties is sprake van een specifieke Pijpenmarkt. Wel wordt gesproken over de verkoop van pijpen 'hier ter stede' ofwel in de gehele stad en niet op een specifieke 'pijpenmarkt'.

Ordonnanties ter bescherming van Amsterdamse pijpenhandelaren

In 1717 werden bovenstaande ordonnanties in een vernieuwde versie opnieuw gepubliceerd.¹⁹ (zie Bijlage IV) Interessant is dat die nu niet werd uitgevaardigd in het voordeel van de pijpenmakers, maar ter bescherming van de pijpenhandelaren in Amsterdam. Begin achttiende eeuw waren er nauwelijks nog pijpenmakers in Amsterdam. Wel verschenen in de hoofdstad een groot aantal handelaren in tabakspijpen die zich voornamelijk bezighielden met de verkoop en export van de betere kwaliteitspijp uit Gouda. Evenals de Rotterdamse zeehaven had ook die van Amsterdam een enorme aantrekkingskracht op handelaren die zich hadden gespecialiseerd in de export van pijpen of

Afb. 6. Ijkerschepen en 14 pijpentonnen. Detail van 'Gezicht van de Weessluis af langs de Blom en Pype Markt naar het Stadhuis, den Nieuwe Kerk en 't Goudsche en Noortwijkze Veer.' Andries en Hendrik de Leth, circa 1730-1767. (uit: De Vries, 1975)

handelaren die tabakspijpen samen met andere goederen exporteerden naar alle uithoeken van de wereld.

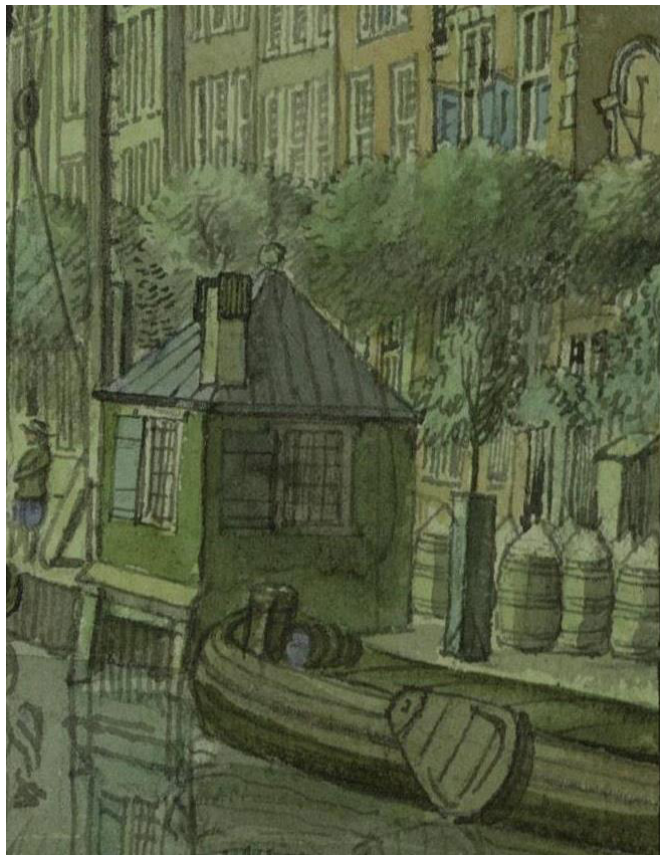
De ordonnantie van 1717 werd niet nageleefd. Vreemdelingen van buiten de stad brachten pijpen naar Amsterdam en verkochten die huis aan huis. Volgens de stedelijke overheid leidde dit tot nadeel van de Amsterdamse tabakspijpenkopers! De straatventers konden een boete van 25 gulden per overtreding verwachten. In vijftig jaar tijd was de hoogte hiervan niet veranderd en was nog steeds gelijk aan die in de ordonnantie van 1667.

De marktmeester van de Pijpenmarkt

Marktmeesters werden door de stedelijke overheid aangesteld. Zij waren verantwoordelijk voor de goede orde op de markten. Tevens hadden zij als taak er op toe te zien dat de keuren en ordonnanties nageleefd werden. In 1760 waren er in Amsterdam nog zes marktmeesters maar de functie marktmeester op de Pijpenmarkt was toen al afgeschaft.²⁰ De marktmeester was veelal ook havenmeester en zag er op toe dat de schepen goed aangemeerd lagen, waardoor overlast kon worden voorkomen voor het overige scheepverkeer.²¹

De enige bekende 'Ordonnantie voor de marktmeester van de Pijpenmarkt' dateert van 30 januari 1693.²² (zie Bijlage V) In deze ordonnantie is voor het eerst daadwerkelijk sprake van de benaming Pijpenmarkt. In een vijftal punten worden de taken en verantwoordelijkheden van de marktmeester en de kopers op de Pijpenmarkt beschreven. Als eerste punt werd bepaald dat de kopers van de pijpen aan de marktmeester voor iedere ton korte pijpen een stuiver, voor iedere mand met lange pijpen eveneens een stuiver en voor een mandje (bennetje) met *porceleine* pijpen een halve stuiver (8 penningen) betaalden.

Als tweede dat alle pijpen die naar Amsterdam werden gebracht om daar verkocht te worden, moesten worden

Afb. 7. Detail van 'De Bloenmarkt, gezien van de Weessluis naar het Stadhuis' met een zevental tonnen met pijpen. Jan de Beijer, 1759. (SAA, Coll. Atlas Dreesman).

gelost op de 'tegenwoordige Pijpemarkt'. Overtreders betaalden een boete van maar liefst zes gulden per ton, mand of bennetje, waarvan de marktmeester en de gerechtsdienaars beiden de helft kregen.

Kennelijk waren er goedlopende en minder gewilde verkooplocaties op de Pijpenmarkt. Als derde punt werd namelijk bepaald dat een ieder die een staanplaats wilde hebben viermaal per jaar om de plaatsen moest loten. Bij afwezigheid werd een staanplaats toegewezen door de marktmeester. Als men niet aan de loting deelnam en buiten kennis van de marktmeester toch op de Pijpenmarkt stond kon men een boete van drie gulden verwachten.

Het vierde punt had betrekking op de pijpenkopers die op of bij de Pijpenmarkt woonden. Zij mochten geen tonnen of manden met pijpen op straat voor hun huis laten staan met uitzondering van de speciaal daarvoor aangewezen en genummerde plaatsen die op de straat waren afgetekend. Ook hierop stond een boete van drie gulden.

Het vijfde en laatste punt behelsde een belangrijke taak van de marktmeester. Die moest er namelijk op toezien dat de straat en de opgang van de Gasthuissteegbrug niet werd belemmerd, waardoor verkeer en passagiers hinder of oponthoud zouden kunnen ondervinden.

Deel II: Het transport

Ijkerschuiten en jaagschuiten

De pijpen werden voornamelijk met ijkerschepen van Gouda naar Amsterdam gebracht (afb. 6 en 14). De jaag- of trekschuiten waren hoofdzakelijk bedoeld voor personenvervoer maar soms werden ook wel kleinere vrachten meegenomen. Ook deden zij aan pakket en postbezorging. Een jaagschuit die bijna uitsluitend werd gebruikt voor het vervoer van goederen kreeg soms de benaming van pakschuit.²³ Het trekveer tussen Gouda en Amsterdam werd in 1658 opgericht na het gereedkomen van de trekvaart en het zandpad.²⁴ Het aantal afvaarten van de jaagschuiten en de vertrektijden verschilden weinig in de loop der jaren. Zo vertrokken in 1689 de jaagschuiten van Gouda naar Amsterdam van 1 maart tot 1 december tweemaal daags om 11.00 en 20.00 en van 1 december tot 1 maart vertrok alleen 's avonds een schuit. In 1711 werd dit schema ook nog gehandhaafd.²⁵

Het ijkerveer werd pas in 1685 opgericht. Met de ijkerschepen (vrachtschepen), werden dagelijks koopmansgoederen tussen Gouda en Amsterdam vervoerd. In tegenstelling tot de jaagschuiten, die vaste ligplaatsen hadden moesten de schippers van de ijkerschepen van lig- of aanlegplaats veranderen ten dienste van de kooplieden, mits de vracht te Amsterdam

Afb. 8. Een zevental pijpentonnen waarvan drie voor een huis van een pijpenkoper(?). Detail van 'Gezicht van de Bloenmarkt, Pijpemarkt, en het Stadhuis van Amsterdam'. Jan Smit, 1741-1748. (Coll. SAA)

Afb. 9. Vervoer van een pijpenton met een kruiwagen vanaf het Goudse Veer. Detail van 'Gezigt van de Bloemmarkt, Pijpemarkt, en het Stadhuis van Amsterdam'. Jan Smit, 1741-1748. (Coll. SAA)

geladen vijf en te Gouda geladen zijnde drie gulden opbracht. Het sluis- en bruggeld moesten de kooplieden aan de schippers betalen. De vracht- en bestellonen van de goederen die met de ijkerschepen werden gestuurd waren in verschillende ordonnanties geregeld.²⁶

Volgens Stichter (1711) namen de vrachtschepen het grootste deel in beslag van het voormalige Burgerweeshuis tot aan de huidige Paleisstraat.²⁷ Dit is ook te zien op oude prenten van de Pijpenmarkt. Er lagen zowel 'binnen- als buitenschuiten'. De eerste voeren alleen op binnenwateren zoals de trek- en jaagschuiten terwijl de buitenschepen (vrachtschepen) ook buitenom over groter water voeren.

Vrachttarieven van pijpen uit Gouda

De pijpen werden naar Amsterdam vervoerd in tonnen, hoge manden en kleine langwerpige manden, de zogenaamde bennetjes. De inhoud van deze verpakkingen was veelal standaard en week vooral af bij levering van kleinere en grotere partijen en naar de wens van de afnemer. De pijpen werden onder meer verpakt in vaten van 30 gros, in tonnen van 20 gros en manden van 10 en 20 gros. In de vrachtlijsten van de ijkerschippers komen we ook nog kisten van 20 gros tegen en verschillende soorten vaten en tonnen allemaal met een andere inhoud.

De prijzen die betaald moesten worden om de pijpen te laten vervoeren waren vastgelegd in lijsten met vrachtlonen. Het vervoer van Goudse pijpen naar Amsterdam was zo omvangrijk, dat de pijpenmakers

en ijkerschippers gezamenlijk de vervoersprijzen vaststelden.²⁸ De lijsten met betrekking tot Amsterdam zijn, wat betreft de tabakspijpen, altijd het meest uitgebreid en dit wijst er op dat de handel op en via de hoofdstad van grote importantie is geweest. Vanuit Amsterdam (maar ook Rotterdam) werden met zeeschepen en binnen- en buitenschepen grote partijen pijpen over de gehele wereld verzonden.

De vroegst bekende vrachttarieven zijn vastgesteld in 1685 in Gouda. (Tabel 1)²⁹ De goedkoopste vracht betrof de kleine langwerpige pijpenmanden of bennetjes waarin een gros porcelijne pijpen was verpakt. In de houten tonnen werden 20 gros pijpen verpakt en in de manden tussen de 10 en 20 gros afhankelijk van de lengte. Voor een ton 'stiergoet' moest de hoogste prijs betaald worden.³⁰ Dat waren pijpen die na aankomst in Amsterdam door kruiers of slepers werden opgehaald en naar een adres verderop in de stad werden gebracht. In de Handvesten van Amsterdam uit 1729 lezen we hierover: 'Dat voor Stiergoed gerekent sal werden, die Pypen, die met een Schriftelyk Adres sullen werden gesonden'.³¹

De pijpenmakers werden verzocht hun pijpen zoveel mogelijk in hetzelfde ijkerschip te verzenden om ze bij aankomst zo ordentelijk als mogelijk te lossen en op de juiste plaatsen te zetten. Er was een selecte groep schippers die de pijpen mochten vervoeren. Als een schipper stopte of kwam te overlijden werd die volgens een vaste rangorde opgevolgd.³²

Een vroege en uitgebreide lijst met vrachtlonen uit 1689 geeft een elftal prijzen voor het vervoer van pijpen.³³ (Tabel 2) Dit is de eerste lijst waarin korting werd gegeven bij het transport boven een vastgesteld aantal. De verpakkingen zijn hier wat specifiekier aangegeven. Zo wordt de ton een smalton genoemd; een kleine ton met een maat die het midden hield tussen een grofton (grote ton) en een half vat.³⁴ Verder is er sprake van een okshoofd die aan vrachtkosten ruim twee keer duurder was dan een ton. Deze grote houten vaten of tonnen werden gewoonlijk als wijn- en biervaten gebruikt. Ze hielden ongeveer zes ankers ofwel 232,8 liter.³⁵ Voor het eerst worden ook kisten genoemd. Deze hadden een inhoud van 20 gros en waren door hun stabiliteit vooral bedoeld voor de export in grotere zeeschepen. Lege tonnen gingen terug naar de pijpenfabrikanten en kostte 2 stuivers om te retourneren.

Tabel 1: Vrachtlonen tussen Gouda en Amsterdam, 1685.

een mandje of gros porcelijne pijpen	12 penningen
een mand pijpen	2 stuivers 4 penningen
een ton pijpen	3 stuivers
het stiergoet, per ton	3 stuivers 8 penningen

Tabel 2: Lijste van de Vrachtloonen van de Ycker-schepen tusschen de Steden Amsterdam en Gouda vaerende, 1689.

Een Mantje Porceleyne Pijpen tot ses toe yder boven de ses yder van stiergoet het Mantje	1 stuiver 12 penningen 1 stuiver
Een hooge Mande Pijpen tot vier toe yder Boven de vier yder Van stiergoet een hogemant	2 stuivers 8 penningen 2 stuivers 2 stuivers 8 penningen
Pijpen een smalton Van stiergoet de Ton	3 stuivers 3 stuivers 8 penningen
Een Oxhooft Een Kist van omtrent twintig gros lange Pypen Een lege Pijp ton	7 stuivers 5 stuivers 2 stuivers

In 1691 ontstond er irritatie en spanningen tussen de Amsterdamse ijkerschippers en de in Gouda wonende kooplieden met betrekking tot de prompte betaling van de vrachtloonen en over het neerzetten van de pijpen door de schippers als die aan de Amsterdamse markt werden gelost.³⁶ Na tussenkomst van het hoofdstedelijk gezag komen beiden overeen dat de kooplieden hun vrachtloonen direct zouden betalen en dat de schippers 'de Pijpen in ordre en op elke sijn plaets te stellen, sulcx dat yder Coopman sijn goed op zyn geassigneerde staenplaets vinden kan'. Kennelijk hoorde dit ook niet tot de taak van de schippers want er werd overeen gekomen dat de kooplieden een duit per ton zouden meebetalen om die op hun toegewezen staanplaatsen te zetten. De schippers mochten zelf bepalen of ze daar slepers of dragers voor wilden inhuren. Verder werd nog bepaald dat de schippers de pijpen moesten lossen zo vroeg als mogelijk en toegestaan was.

In 1698 werden door het stadsbestuur wijzigingen aangebracht in het vrachtloon en er werden bepalingen opgenomen met betrekking tot vergoedingen die de schipper moest betalen ingeval van schade aan de pijpen.³⁷ (Tabel 3) De schipper was verantwoordelijk voor schade die onderweg aan de pijpen ontstond. Het 'bestelgoed of stuurgoed' dat voor 3 stuivers en 8

penningen (3,5 stuivers) op een vooraf aangegeven adres werd afgeleverd moest ingeval van schade ongeacht de kwaliteit en prijs van de pijpen in zijn geheel door de schipper worden vergoed. Voor schade in een mand 'gemeene ofte fijne' pijpen werd alleen de prijs van de iets goedkopere gemeene pijpen vergoed. Mogelijk was er weinig kwaliteits- en prijsverschil tussen deze soorten.³⁸

De pijpenmakers moesten hun vracht zo vroeg als mogelijk aanmelden bij de ijkerschippers zodat die tijd genoeg hadden om in te laden, naar Amsterdam en terug te varen om vervolgens om 14.00 weer langs de kade in Gouda te liggen voor een volgende vracht naar de hoofdstad.³⁹

Er werden afspraken gemaakt over de inhoud van de tonnen voor het transport van de pijpen.⁴⁰ Op advies van de commissarissen van het pijpenmakersgilde werd besloten de pijpenmakers hun pijpentonnen 'niet hooger op te vullen boven de kimmen als met dat gros pijpen dat beneden de kimmen is begonnen geset te worden' ofwel de pijpentonnen mochten niet hoger worden gevuld dan met het gros pijpen waarmee onder de rand was begonnen met inpakken. Als een ton te hoog was ingepakt en hij viel om dan hoefde de schipper geen schade te vergoeden. Verder besloot men dat de vrachtkosten voor tonnen die

Tabel 3: Wijzigingen in vrachtloon, 1698.

een mandje of gros porcelijne pijpen	12 penningen
een mand gemeene ofte fijne pijpen	2 stuivers 4 penningen
een ton gemeene pijpen	3 stuivers
een ton fijne pijpen	3 stuivers
de bestel of stuurgoed per ton	3 stuivers 8 penningen
een ton of cas porcelijne pijpen	5 stuivers

Tabel 4: Ampliatie van de Lijste van de Vrachtloonen, 1729.

Van yder Ryst-, Styfsel- of Blauwselvat, inhoudende tot 30 gros Pypen	4 stuivers
Van yder Oxhoofd of Vat van deselve groote	7 stuivers

aanzienlijk groter waren dan haringtonnen naar rato werden berekend. De ijkerschippers moesten de pijpen voor zeven uur 's avonds en in de winterperiode voor zondondergang verschepen en de vracht moest bij regen afgedekt worden.⁴¹

Om de kosten van het vervoer te verlagen waren er Goudse pijpenmakers die hun pijpen met jaagschuiten naar Amsterdam lieten brengen. Dit vormde een grote bedreiging voor de inkomsten van de ijkerschippers die daartegen in protest kwamen. Zij waren voor een belangrijk deel afhankelijk van het vervoer van pijpen. Besloten werd dat de pijpenmakers hun pijpen wel met de jaagschuiten mochten verzenden, maar dat zij dan ook de ijkerschippers vrachtloon moesten betalen.⁴² Een dubbel vrachtloon zal de meeste pijpenmakers ervan hebben weerhouden om de diensten van de jaagschuiten te gebruiken. Dat er voor die tijd misbruik werd gemaakt met het vervoer van pijpen blijkt ondermeer uit de attestaties met betrekking tot schipper Van der Veer uit Gouda (zie verder onder pijpenkoopster Grietje Visser). Verschillende schippers laptten de regels aan hun laars. Zo ook de Goudse beunhaas Arie Dirxen Muijs die in 1710 met goederen van elf verschillende personen naar Amsterdam was gevaren.⁴³

De vrachtloonen werden in 1729 op twee punten aangevuld.⁴⁴ De oude vrachttarieven bleven echter gehandhaafd. (Tabel 4) Opvallend in deze tabel zijn de verschillende vaten die werden gebruikt om pijpen in te vervoeren. Er lijkt weinig verschil tussen een ton en een vat maar indertijd was er voor de kuipers en kooplieden wel degelijk onderscheid. Dit had vooral te maken met de inhoud. Vaten lijken over het algemeen een grotere inhoud te hebben gehad dan tonnen. Veel produkten hadden hun eigen ton of vat met een specifieke inhoud.

De vrachttarieven bleven over lange periode in de achttiende eeuw min of meer gelijk. De eerstvolgende lijst met vrachttarieven van Gouda op Amsterdam dateert uit 1772 en laat zien dat voor het vervoer van een mandje (met waarschijnlijk 10 gros) lange pijpen 4 stuivers betaald moest worden en voor een ton pijpen 6 stuivers.⁴⁵

Leveranties van pijpen uit Gouda en bestelbriefjes

De schippers uit Gouda en Amsterdam vervulden een belangrijke rol in de handel. Niet alleen vervoerden ze de pijpen van Gouda naar Amsterdam maar ze hadden

veelal ook de opdracht de pijpen bij de geadresseerden af te leveren en het geld te incasseren. De schipper was in het bezit van een vracht- of bestelbriefje van de pijpenmaker, met de naam van de fabrikant, het aantal en de soort pijpen en de naam van de afnemer. Na terugkeer in Gouda droeg hij het ontvangen geld af aan de pijpenmaker.

Een voorbeeld hiervan is de ijkerschipper Hermanus Hofman die in 1722 twee manden met lange pijpen, gemerkt met *de dissel* van de Goudse pijpenmaker IJsack Ouwerton, bij de Amsterdamse pijpenkoper Daniel Broelant afleverde. In 1728 werd een partij pijpen van Teunis Pietersz. Kool door een schippersknecht van het ijkerveer bij Broelant op de Bloemmarkt gebracht (zie verder bij Daniel Broelant).

In de achttiende eeuw vinden we voornamelijk schippers die in opdracht van pijpenmakers ladingen vervoeren en op adres afleveren. Aan het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw komen we de eerste Amsterdamse schippers op Gouda tegen die tevens pijpenhandelaar waren. Zij kochten voor eigen rekening pijpen in en verkochten die in hun winkel of leverden ze af bij klanten. Kennelijk hadden deze schippers zulke goede contacten opgebouwd met kooplieden in Amsterdam dat zij deze netwerken voor hun eigen handel gingen benutten. Een voorbeeld hiervan was Gerrit Flierman in de Sint Luciënsteeg bij de Pijpenmarkt. Flierman was in ieder geval in de periode 1790-1810 actief als schipper op Gouda en handelaar in alle soorten van tabakspijpen, in het groot en klein. Hij verkocht kleine hoeveelheden aan consumenten en grotere partijen aan kooplieden. Flierman verkocht onder meer pijpen aan de tabakswinkel van de firma Greve & Van Leuvenigh op de Pijpenmarkt.

Bestelbriefjes voor de firma Greve & Van Leuvenigh op de Pijpenmarkt

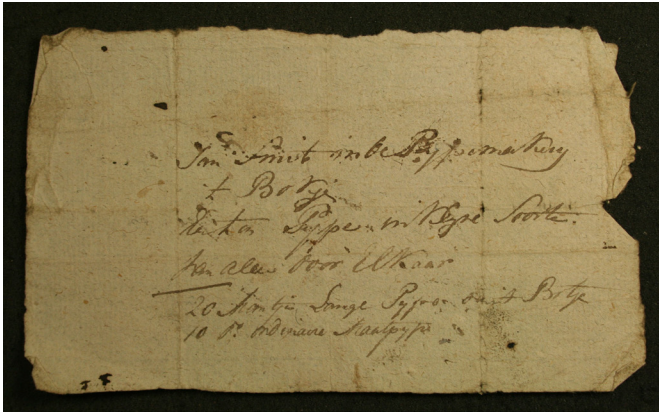
Van de firma Greve & Van Leuvenigh zijn een aantal unieke bestelbriefjes bewaard gebleven waarop de namen van pijpenmakers, schippers, pijpenmerken, soortnamen van pijpen en prijzen zijn vermeld.⁴⁶ (zie Tabel 5) De meeste briefjes dateren uit 1790. Er is een vroeger ongedateerd briefje van Gouwenaar Jan Smit 'in de Pijpemakerij 't Bokje'. (afb. 10) Smit had het merk *bok met B* in de periode 1764-1785 in eigendom. Mogelijk dateert dit bestelbriefje uit de periode 1780-1785.

In 1790 kocht Greve & Van Leuvenigh voor 50 gulden aan pijpen bij de Goudse pijpenmaker Jan van Zutphen. (afb. 11) Die was in de periode 1789-1806 eigenaar van het merk *Bok met B*⁴⁸. Op hetzelfde bestelbriefje staan ook ‘ordinaare maat pijpen van het merk de Muskwartier’ (musketier). Dat is opmerkelijk omdat de musketier geen eigendom was van Van Zutphen maar van Willem Mansvelder (1785-1799).⁴⁹ De pijpen werden afgeleverd door schipper Jan Leeftang. Die inde al binnen vier dagen de verschuldigde kooppenningen bij Greve & Van Leuvenigh. Bij terugkeer in Gouda droeg hij dit geld over aan Van Zutphen. Mogelijk had hij hier een gecombineerde vracht die via Van Zutphen verliep. Die verzond korte pijpen van 13 en 18 stuivers per gros en had de partij in een ton verpakt. Volgens het bestelbriefje bedroeg dit 30 gros maar natellen leverde slechts 22 gros op !! De lange pijpen van Mansvelder kostten 26 stuivers en waren in bennetjes van een gros verpakt.

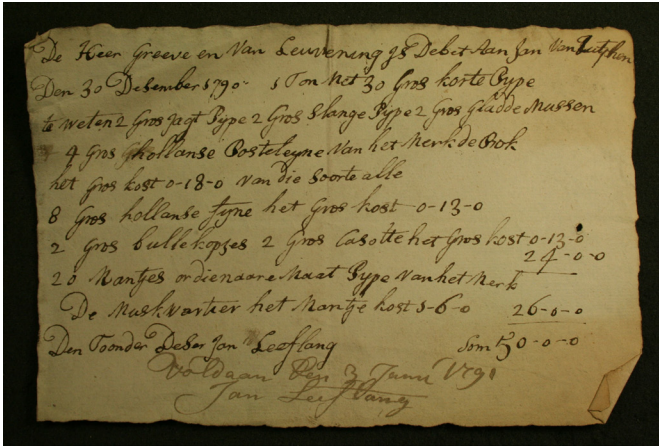
Gerrit Flierman, schipper op Gouda en pijpenhandelaar leverde eveneens aan Greve & Van Leuvenigh. In juni 1790 bracht hij twee gros Jagtpijpen en twee gros PLK pijpen naar de tabakswinkel, beiden voor een prijs van 22 stuivers per gros. (afb. 13) Dit waren lange pijpen van de betere soort. Flierman werd ruim drie maanden later op 2 oktober betaald.

Eind 1790 bracht Flierman vijfmaal een partijtje pijpen bij de tabakswinkel op de Pijpenmarkt. Ditmaal zes gros betere kwaliteitspijpen waarvan drie gros lange porseleijnen en maatpijpen en drie gros korte pijpen; PLK pijpen, ‘hollanse’, ‘Engelse’ en ‘Casotten’ ofwel kromkop pijpen (casjotte). (afb. 14) PLK-pijpen waren gestempeld met het gelijknamige merk en kwamen uit de werkplaats van Barend de Jong uit Gouda.⁵⁰ Van de overige pijpen zijn zowel de merken als de vervaardigingsplaatsen onbekend. Opvallend zijn de bijzondere benamingen voor de pijpen die op de bestelbriefjes voorkomen en waarvan een deel nog niet is achterhaald. In de zendingen Jan van Zutphen vinden we bijvoorbeeld casjotte (kromkop pijpen), ‘bullekopjes’, ‘gladde mussen’, ‘jagtpijpen’ en ‘slangepijpen’.⁵¹

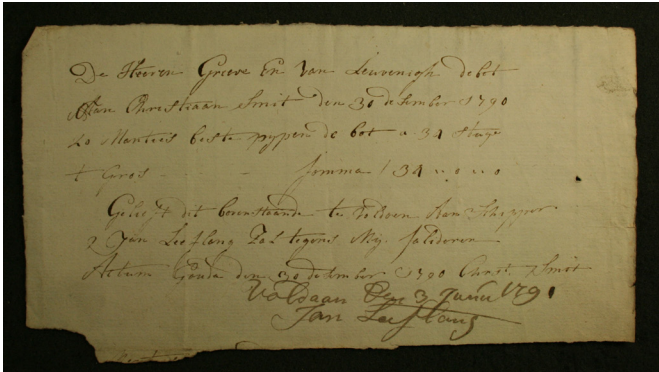
Christiaan Smit leverde eind 1790 20 mandjes beste pijpen gemerkt met de both voor een bedrag van 34 stuivers per gros. (afb. 12) Deze bestelling werd eveneens geleverd door schipper Jan Leeftang en al na vier dagen inde hij het geld bij Greve & Van Leuvenigh. Schippers die bestellingen voor Goudse pijpenmakers naar Amsterdam brachten inden kort na aflevering de openstaande factuur maar bij schippers die hun eigen handel afleverden duurde het een maand tot drie maanden voordat ze hun geld ontvingen.

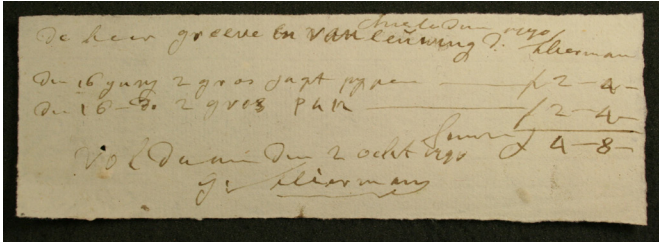
Afb. 10. Bestelbriefje van Jan Smit ‘in de Pijpenmakerij t Bokje’, 1764-1785. (SAA, 494 inv.nr. 102) Zie tevens pagina 112.

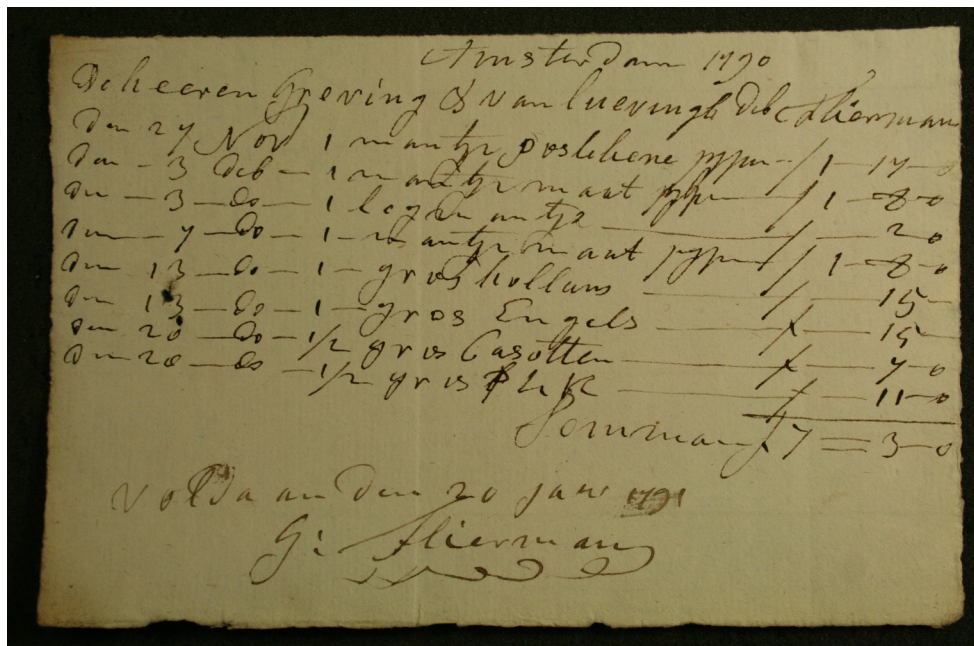
Afb. 11. Bestelbriefje van Jan van Zutphen en Willem Mansvelder, pijpenmakers te Gouda, 1790/1791. (SAA, 494 inv.nr. 102) Zie tevens pagina 112

Afb. 12. Bestelbriefje van Christiaan Smit, pijpenmaker te Gouda, 1790/1791. (SAA, 494 inv.nr. 102) Zie tevens pagina 112.

Afb. 13. Bestelbriefje van Gerrit Flierman, schipper en pijpenhandelaar, 1790. (SAA, 494 inv.nr. 102) Zie tevens pagina 112.

Afb. 14. Bestelbriefje van Gerrit Flierman, schipper en pijpenhandelaar, 1790/1791. (SAA, 494 inv.nr. 102) Zie tevens pagina 112.

Tabel 5: Bestelbriefjes van pijpenmakers en schippers, [1780/1785], 1790.

datum	verpakking	aantal gros	soort pijpen	gros prijs stuivers/guldens	
Jan Smit, pijpenmaker 'in de Pijpemakerij 't Bokje' [1764-1785]					
1780-1785	1 ton		kleine soorten gemengd		
1780-1785	20 mandjes	20,0	lange pijpen [bok met B]		
1780-1785	10 mandjes	10,0	ordinaire maatpijpe		
Gerrit Flierman, schipper en pijpenhandelaar, 1790					
1790-06-16	2 gros	2,0	Jagt pijpen	22	1,10
1790-06-16	2 gros	2,0	PLK pijpen	22	1,10
Jan van Zutphen, pijpenmaker (via schipper Jan Leeftang), 1790					
1790-12-30	1 ton	2,0	Jagt pijp	18	1,80
		2,0	slange pijp	18	1,80
		2,0	gladde mussen	18	1,80
		4,0	hollandse Posteleijne [bok met B]	18	1,80
		8,0	hollandse fijne het gros	13	0,65
		2,0	bullekopjes	13	0,65
1790-12-30	20 mantjes	2,0	Casotte	13	0,65
		20,0	ordinaaire Maat Pijpe [musketier]	26	1,30
Christiaan Smit, pijpenmaker (via schipper Jan Leeftang), 1790					
1790-12-30	20 mantjes	20,0	beste pijpen [both]	34	1,70
Gerrit Flierman, schipper en pijpenhandelaar, 1790					
1790-11-27	1 mantje	1,0	postiliene pijpen	37	1,85
1790-12-03	1 mantje	1,0	maat pijpen	28	1,40
1790-12-03	1 lege mand			2	0,10
1790-12-07	1 mantje	1,0	maat pijpen	28	1,40
1790-12-13		1,0	hollans	15	0,75
1790-12-13		1,0	Engels	15	0,75
1790-12-20		0,5	Casotten	14	0,70
1790-12-20		0,5	PLK	22	0,55
		aantal gros	102,0		

Leveranties door de firma Frans Verzijl & Zoonen

Verreweg de grootste pijpenfabrikant in Gouda was de firma Frans Verzijl & Zoonen. Al vanaf 1724 vervaardigde en exporteerde Verzijl enorme aantallen pijpen met het bekende merk 'de leeuw in de Hollandse tuin' waarvan het merendeel naar Duitsland ging. Van dit bedrijf is een deel van de boekhouding bewaard gebleven waardoor we inzicht hebben in het klantenbestand van de periode 1791-1815. Dit waren de laatste jaren van dit bedrijf.⁵² Verzijl verkocht aan pijpenkopers en andere kooplieden maar exporteerde zelf ook.

In de periode 1791-1815 verkocht de firma Verzijl voor ruim 15.950 gulden pijpen aan Amsterdamse pijpenkopers (zie Tabel 6). Uitgaande van een verkoopprijs tussen de 15 en 30 stuivers per gros werden in deze periode circa 10.633 tot 21.267 gros ofwel circa 1.5 tot 3 miljoen pijpen alleen al aan deze Amsterdamse kooplieden verkocht. Willem Harmsen was de grootste afnemer, daarna Jan Willem Storts & Zoon, Jacob van der Werff en Willem Schuurman. Deze vier pijpenkopers waren goed voor een bedrag van ruim 12.210 gulden. Omdat niet altijd een verpakking werd vermeld zijn ze hier alleen vermeld als indicatie. De totaalbedragen zijn wel correct.

Besteltarieven binnen Amsterdam van pijpen uit Gouda

Niet alle pijpen werden op de Pijpenmarkt verkocht. Amsterdam en Rotterdam waren de grootste doorvoerhavens voor de export van Goudse pijpen en een belangrijk deel ging na aankomst in Amsterdam vanaf het Goudse Veer rechtstreeks naar de pakhuizen van gespecialiseerde pijpenkopers maar ook naar

algemene kooplieden die met regelmaat orders plaatsten bij pijpenfabrikanten.

Zoals we hierboven zagen hadden de ijkerschippers speciale vrachttarieven voor 'stiergoet' ofwel stuurgoed dat elders in de stad moest worden afgeleverd en waarvoor bestellers werden aangetrokken en betaald. Dat verliep niet altijd op correcte wijze en er waren volgens het stadsbestuur veel ongeregelheden ontstaan ten aanzien van zowel het vorderen als betalen van de bestellonen van pijpen en andere goederen die met de ijkerschuiten vanuit Gouda waren gearriveerd. In 1740 werd daarom een ordonnantie uitgevaardigd waarin de bestellonen bekend werden gemaakt en regels op papier werden gezet.⁵³ (Tabel 7)

Er waren twee tarieven voor het bestellen van goederen. De eerste was een wat duurder tarief voor pijpen die gebracht moesten worden voorbij het gebied Prinsengracht, Blauwbrug, 'Jodenhoek', op Marken, Peperstraat, Kattenburg, alles achter de Sint Anthoniesluis en de overzijde van de Oude Schans. En een goedkoper tarief voor alle locaties binnen dit gebied.

Eigenaren mochten ook zelf hun goederen ophalen bij het Goudse Veer en betaalden dan maar een derde van het normale bestelloon. Niemand mocht zelf goederen van het Goudse Veer halen zonder dat het bestelloon was betaald. Voordat de pijpenverkopers en alle anderen hun pijpen ophaalden moesten zij die nakijken op eventuele breuk zodat de besteller achteraf niet verantwoordelijk kon worden gesteld mocht er breuk worden aangetroffen. -De besteller moest 's morgens 'op't luyden van de

Tabel 6: Leveranties door de Firma Frans Verzijl & Zoonen, pijpenfabrikant te Gouda aan pijpenkopers te Amsterdam, 1791-1815.

Naam:	Periode:	gros	mandje	mand	ton	kist	totaalbedrag
Haafner, Jacob	1794, 1800	1.100	2	2			958,40
Harmsen, Willem	1791-1814		332		68	32	4.185,00
Ihnke, Meijne Dirks	1814						388,85
Kamp, J. A.	1812-1815						511,10
Schröder, G.W.	1802, 1807				30		471,50
Schuurman, Dirk	1791-1793				4		60,20
Schuurman, Willem	1789-1792		167	28	19	21	2.162,95
Schuurman & J.A, Kamp, Willem	1806-1808			26		1	283,20
Storts en Zoon, Jan Willem	1791-1799		404		43	24	3.167,70
Storts en Zoon, Wed. Jan Willem	1800-1801		38			3	266,25
Storts, Jacobus	1801-1805		77			7	603,15
Straalen, Cornelis van	1793-1794					8	197,25
Werff, Jacob van der	1791-1801		141		58	9	2.695,10
Totalen:		1.100	1.161	56	222	105	15.950,65

Tabel 7: Besteltarieven goederen uit Goudse ijkerschuiten in Amsterdam, 1740.

Pypen, een Smalton Tabakspypen	1 stuiver 8 penningen
Grooter als een Smalton	2 stuivers
Een Oxhooft en Vat van die grootte	3 stuivers
Een hooge Mande Pypen	1 stuiver 4 penningen
Een Mandje Porceleyne Pypen van een gros	6 penningen
Een Kist van omtrent 20 gros lange Pypen	3 stuivers
Aarde, een Ton Pypaarde	2 stuivers

Pypen die besteld moeten werden over de Prinsegragt, over de Blaauwbrug, in de Jodehoek, op Marken, Peperstraat en Cattenburg, en al wat over de St. Anthonis Sluys en de overzyde van de oude Schans behoord.

Pypen, een ordinaire Smalton Tabakspypen	2 stuivers
Grooter als een Smalton	2 stuivers 8 penningen
Een Oxhooft en Vat van die grootte	3 stuivers 8 penningen
Een hooge Mande Pypen	1 stuiver 12 penningen
Een Mandje Porceleyne Pypen van een gros	6 penningen
Een Kist van omtrent 20 gros lange Pypen	4 stuivers

boomklok' op het Goudse Veer aanwezig zijn om de aangekomen goederen zo snel als mogelijk te bestellen, en daarbij zoveel sleden en kruiwagens te gebruiken als de overluiden meenden dat er nodig waren.

-De besteller moest de burgers en de kooplieden beleeft bejegenen, altijd nuchter zijn en zich bekwaam gedragen, op boeten van drie gulden bij de eerste overtreding, zes gulden bij de tweede en arbitrale correctie bij de derde overtreding.

-De besteller moest ook een lijst tekenen van de goederen die door de Overluiden aan hem ter bestelling werden gegeven en uiterlijk binnen drie dagen nadat de bestelling was afgeleverd, de door hem ontvangen vrachtlonen verrekenen. Op straffe dat het bedrag per direct op hem persoonlijk zou worden verhaald.

-Ook mocht de besteller geen andere vrachten aannemen en bestelloon ontvangen dan die op de vrachtbrief stonden. Bij overtreding stond hem een boete te wachten van tien gulden bij de eerste keer, twintig gulden bij de tweede overtreding en schorsing van drie maanden bij een derde overtreding. De boete kon zwaarder uitvallen als het om grote bedragen ging.

Verbindingen vanuit Amsterdam naar andere bestemmingen met beurtschepen, jaag- en marktschuiten

Vanuit Amsterdam werden veel pijpen geëxporteerd met de grote handelsschepen. Maar ook met beurtschepen, jaag- en marktschuiten werden middellange verbindingen onderhouden. Met deze schepen werden ook vaak pijpen vervoerd. De verbindingen die in 1788 bestonden zijn opgesomd in de Allgemeiner Contorist.⁵⁴ Deze zijn in Tabel 8 opgenomen.

Vrachtprijzen van Amsterdam naar Arnhem, Doesburg en Bremen

De in Amsterdam aangevoerde pijpen werden gelost en verkocht op de Pijpenmarkt of werden via de pakhuizen van pijpenkopers en kooplieden naar binnen- en buitenlandse bestemmingen vervoerd die rechtstreeks vanuit Gouda moeilijker te bereiken waren. Een belangrijk deel lijkt te zijn geëxporteerd naar Scandinavië, het Baltische Zeegebied en (Noord) Duitsland.

Tabel 8: Scheepvaartverbindingen vanuit Amsterdam in de Allgemeiner Contorist, 1788.

Naar	Wanneer	Naar	Wanneer
Altona	Alle 14 dagen	Brussel	Alle 8 dagen
Bremen	Alle 14 dagen	Gent	Alle 14 dagen
Emdben	Alle zaterdagen	Hasselt	Zomer 4x en in de winter 2x per week
Emmerich	Februari-eind november alle 14 dagen. Ook goederen voor Kleef en verder.	Mechelen	Alle 14 dagen
Hamburg	Alle 14 dagen	Hulst	Iedere 3 weken
Keulen	Meestal iedere week	Duinkerken	Alle drie weken
Oldenburg	1x per week	Rouan	Alle 14 dagen

Zo vinden we in Amsterdamse bronnen bijvoorbeeld ook vrachtlonen van pijpen van beurtschippers die van Amsterdam op Arnhem, Doesburg en Bremen voeren. Dat tabakspijpen op deze vrachtljst voorkomen betekent dat zij in grotere hoeveelheden vervoerd werden. Dat er tevens een grote verscheidenheid aan tabak op deze lijsten staat vermeld duidt eveneens op export naar de Duitstalige gebieden. De steden Arnhem en Doesburg waren niet de eindbestemmingen van de pijpen en tabak. Van hieruit werden de pijpen doorgezonden naar Duitsland. Op de veerschepen naar Arnhem werden tonnen van 20 gros met lange pijpen en tonnen van 20 gros met korte pijpen vervoerd voor 12 stuivers per ton en ‘Pypen minder by het mandje’ voor 3 stuivers per mandje.⁵⁵ Dit waren de kleine pijpenbennetjes die vooral voor de export naar Duitsland gingen. Naar Doesburg werden vaten pijpen vervoerd voor 12 stuivers het vat, hoge manden pijpen voor 10 stuivers per mand en een gros pijpen in mandjes (bennetjes) voor 2 stuivers het mandje.⁵⁶ In Arnhem en Doesburg werden de pijpen overgeladen en naar Duitsland verzonden. Van Amsterdam naar Bremen was een rechtstreekse beurtschipverbinding. Naar deze stad werden behalve tabak, kisten van drie voet⁵⁷ (85 centimeter) lang met pijpen vervoerd voor een prijs van 1 gulden 10 stuivers in de zomer en 2 gulden in de winter.⁵⁸

De export naar Duitsland vanuit Gouda was in het laatste kwart van de achttiende eeuw enorm afgenomen. In 1789 vertrokken volgens Goedewaagen nog slechts drie schepen vol pijpen direct vanuit Gouda naar Hamburg,⁵⁹ maar zoals we hierboven zagen verliep een belangrijk deel van deze handel via Amsterdam en Rotterdam. Zo meldt Lüders dat van 1 januari tot 1 april 1787 ook 688 kisten met pijpen vanuit Amsterdam naar Hamburg werden verzonden en 101 kisten gezamenlijk vanuit Rotterdam en Enkhuizen.⁶⁰

Uit 1841 dateert nog een vrachtljst met tarieven van beurtschepen van Amsterdam op Nijmegen.⁶¹ (Tabel 9) Hoewel die buiten het tijdsbestek van dit artikel is wordt die hier toch opgenomen vanwege het inzicht in de relatie tussen vrachtprijzen voor korte en lange pijpen en tarieven bij meerdere mandjes. Tevens kan deze Tabel gebruikt worden ter vergelijking met prijzen uit voorgaande perioden.

Scheldpartijen, slaan, moord en andere ‘criminele’ voorvallen op de Pijpenmarkt

Kennelijk gebeurden er nogal eens ‘ruwe’ voorvallen tussen de bewoners van de Pijpenmarkt. Soms liep dat dusdanig uit de hand dat er orde op zaken moest worden gesteld. In september 1739 stapten een aantal personen bij notaris De Ridder binnen: De pijpenkoper Pieter Root met zijn vrouw Christina Broeland, Jan Willem Tuijteman en Anna Hartman, Abraham van Cooten met zijn vrouw Anna Buijn, Dirk Hober met Judith Elisabeth van Hutten en verder nog een aantal mannen alleen; de pijpenkoper Jacob Broeland, Frederik en Gerrit Visser en Abraham Steur. Allen woonden op de Pijpenmarkt of daar vlak bij. Deze twaalf personen gaven te kennen dat tussen hen van tijd tot tijd diverse onenigheden waren ontstaan maar dat zij nu besloten hadden om ‘tot weeringe en voorkominge van alle verdere moeilijkheden en verwijderinge geneigt zijnde voortaan in een goede harmonie en buurschap onder elkander te leven’. Ze verklaarden alle tot nu toe voorgevallen incidenten te vergeten en verder te leven met elkaar alsof er nooit iets was voorgevallen. Als er in de toekomst ‘verdere moeilijkheden ofte questien mogten koomen te ontstaan’, dan moet degene die de problemen veroorzaakt een boete betalen aan de Nederduitse Gereformeerde Diaconie van Amsterdam ten behoeve van de armen. Als een of meerdere van de aanwezigen in de toekomst ‘den anderen ofte eenige van dien sal komen te attacqueren met schelden ofte injurieuse woorden’ zal er een bedrag van 25 gulden moeten worden betaald. Als er geweld aan te pas komt in de vorm van ‘slaan, stoten ofte smijten, off wat diergelijke dadelijkheden meer sijn’ dan zal de agressor een boete van vijftig gulden aan de diaconie betalen. Dat is niet eenmalig. Telkens als dit opnieuw gebeurt zal deze boete moeten worden betaald.⁶²

Ernstiger was de dood op de Pijpenmarkt van Jan Dircx Doesburg, de stiefzoon van pijpenkoper Dirk Entvogel en het verdwijnen van de pijpenkoper Ide Visser de dag daarop.⁶³ Daarnaast waren er, zoals we hiervoor al zagen, conlicten tussen de officiële ijkerschippers en de beunhazen en conflicten die betrekking hadden op de leverantie van pijpen.

Tabel 9: Vrachttarieven van Beurtschepen van Amsterdam op Nijmegen, 1841

lange Tabakspijpen de ton van 20 gros	1,30
lange Tabakspijpen de ton van 10 gros	0,70
korte Tabakspijpen de ton van 20 gros	0,80
korte Tabakspijpen de bokkington	0,80
korte Tabakspijpen de hooge mand	1,20
lange Tabakspijpen een mandje of gros, ieder	0,15
lange Tabakspijpen meer dan een mandje, ieder	0,10

De Goudse pijpenmarkt, 1686

Om de malaise in de pijpenindustrie tegen te gaan werd in 1686 in Gouda de wekelijkse donderdagse publieke pijpenmarkt opgericht. De markt werd gehouden op weerszijden van de Nieuwehaven beginnend vanaf de Gouwe. De broeders van het Goudse pijpenmakersgilde werden verplicht om daar op donderdagmorgen, hun produkten aan te bieden. Ze mochten hun pijpen niet meer buiten de stad brengen, ‘omme die op een publicque markt te venten, ofte daarmee te koop te staan’.⁶⁵ Dit betekende dat ze ook niet meer op de Amsterdamse Pijpenmarkt konden staan met hun pijpen.

Ondanks de goede bedoelingen van het stadsbestuur werden de Goudse pijpenmakers door de bepalingen van de nieuwe pijpenmarkt beperkt in hun zakelijke activiteiten. Op verzoek van verschillende pijpenmakers stond de magistraat al op 22 juni 1686 toe dat de Goudse gildebreeders naar andere markten dan de Goudse pijpenmarkt mochten gaan om klanten te zoeken: ‘ijder gildebroaden sal vermogen op alle marckten persoonlijk te trecken oock om nieuwe calanten te soecken ende mede te nemen (doch niet op de marckt te stellen) een ton slechte pijpen, een mande fijne pijpen, een gros postelijne pijpen ende van andere soorten twee dosijn pijpen tot monster’. Het was dus nog steeds verboden om daadwerkelijk op een andere markt te staan maar het

was nu wel toegestaan om monsters van pijpen mee te nemen en die op andere markten te laten zien om nieuwe klanten te krijgen en orders binnen te slepen.⁶⁶ Er konden dus ook nog steeds pijpen direct aan pijpenkopers en andere kooplieden worden verhandeld.

Zowel Helbers als Duco melden dat in Gouda in 1686 het bericht kwam dat de Goudse pijpenmakers voortaan staangeld op de Amsterdamse Pijpenmarkt moesten betalen. Volgens Helbers voor elke ton en grote mand 1 stuiver en voor ieder mandje 8 penningen ofwel een halve stuiver. Volgens Duco 15 stuivers per ton en 8 penningen per mandje.⁶⁷ Als reactie hierop zou de Goudse pijpenmarkt zijn opgericht waar Goudse pijpenmakers geen staangeld betaalden en buitenlieden hetzelfde bedrag betaalden als in Amsterdam.

Bepalingen over staangeld voor Goudse pijpenmakers op de Pijpenmarkt in Amsterdam zijn in de archieven niet aangetroffen. Is er mogelijk verwarring ontstaan met de hierboven genoemde ‘Ordonnantie voor de marktmeester van de pijpenmarkt’ die pas een aantal jaren later, in 1693, werd gepubliceerd? Hierin werd namelijk bepaald dat de kopers van de pijpen aan de marktmeester voor iedere ton korte pijpen 1 stuiver, voor iedere mand met lange pijpen eveneens 1 stuiver en voor een mandje (bennetje) met porceleine pijpen 8 penningen betaalden. Het was dus niet de verkoper of pijpenmaker die moest betalen maar de koper. Ook een bepaling dat buitenlieden op de pijpenmarkt in Gouda moesten betalen is niet aangetroffen in de archieven. Volgens de Goudse ordonnantie was de pijpenmarkt op de Nieuwehaven vrij van staangeld.

Pijpenkopers en pijpenwinkeliers op de Amsterdamse Pijpenmarkt

Op de Amsterdamse Pijpenmarkt vinden we in het eerste kwart van de achttiende eeuw al een aantal grote pijpenhandelaren, pijpenkopers en pijpenwinkeliers zoals Dirk Entvogel, Jacob Broelant, Fredericq Kleijs, Hermanus Blom, Ide Visser en zijn weduwe Grietje Visser-Kleijs, Meijndert Willemsz Kops, Jan Isack van Swol en Jan Root. Onder een aantal van deze families bestonden nauwe banden. Zo waren de families Kleijs, Visser en Brinkman aan elkaar verwant. De dochter van Van Swol trouwde met pijpenwinkelier Broelant en Broelant’s dochter trouwde weer met pijpenwinkelier Jacobus Wameling. Dit had ongetwijfeld een belangrijke economische oorzaak en was niet ongebruikelijk onder kooplieden en winkeliers.

In de archieven en gedrukte bronnen komen we verschillende benamingen tegen van beroepen die te maken hadden met de handel in tabakspijpen. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn de meest voorkomende pijpenkoper en pijpenwinkelier. Het beroep pijpenverkoper werd vooral in de zeventiende eeuw gebruikt. Het verschil tussen de pijpenkoper en pijpenwinkelier is niet altijd direct duidelijk. De

Afb. 15. Mand met lange pijpen samengehouden door een papieren strook met het merk BS gekroond. Detail van uithangbord firma P. van der Want Gzn. (Coll. Museum Gouda)

Afb. 16. Nieuwezijds Voorburgwal 273-317 met de v.l.n.r. de Zoutenhaansteeg, de Kerksteeg en de Witte Kelksteeg, 1867-1875. (Coll. SAA)

pijpenwinkelier verkocht vanuit zijn winkel aan de consument maar verkocht ook vanuit zijn magazijn aan andere winkeliers en handelaren, al dan niet in het buitenland. Het was niet altijd geheel duidelijk wat de benaming inhield. De naam pijpenkoper doet vermoeden dat die alleen in het groot aan groothandelaren en kooplieden in binnen- en buitenland verkocht, maar sommigen hadden ook een winkel aan huis waar pijpen werden verkocht en de pijpenwinkelier verkocht veelal meer pijpen aan grote kooplieden in het buitenland dan aan de consument die zijn winkel binnenliep voor een pijpje.

Een korte uitleg over de soorten van handelaren, kooplieden en winkeliers in Amsterdam vinden we in 'De Koopman', dat sinds 1767 verscheen.⁶⁸ Volgens de auteur waren er de handelaar, de koopman en de winkelier die voor eigen rekening goederen kochten bij kooplieden en die in het klein aan kleinere winkeliers of aan consumenten verkochten. Deze handeldrijvende middenstanders konden verder in drie groepen worden onderscheiden:

1. Grote winkeliers en magazijnhouders die zowel in het groot als in het klein uit hun winkel of gesloten magazijn verkochten (vergelijkbaar met de winkelhoudende grossier). Hij kon handelaar, koopman en commissionair tegelijk zijn. Hij was zowel de schakel tussen de groothandelaar en de winkelier, als leverancier van de consument.

De handelaar was een koopman die vooral internationaal handelde en de goederen in het groot en gros verkocht en de koopman was een binnenlandse handelaar die van buitenlandse handelaars inkocht en die naar andere plaatsen verzond of aan winkeliers in kleinere partijen verkocht.

2. Allerlei kleinere winkeliers en neringdoenden vormen de kleinhandelaren die hun handel bij een koopman of grossier inkocht, in de winkel uitstalde en direct door verkocht aan de consument. Zij leverden ook aan slijters en venters, die ook wel in commissie voor hen rondgingen.

Tabel 10: Pijpenkopers, eind zeventiende en begin achttiende eeuw.

Blom, Harmanus	pijpenhandelaar	1703-1708
Braams, Annetje (wed. M. W. Kop)	pijpenkoopster	1699-1724
Broelant, Daniel Harmensz	pijpenkoper	1722-1730
Broelant, Jacob Harmensz	pijpenkoper en pijpenwinkelier	1705-1742
Coningsvelt, Cristiaen	pijpenverkoper	1675
Doesburgh, Dirk Janse	pijpenkoper en gildebroeder Gouda	1683-1704
Doesburgh, Cornelis	pijpenkoper	1714
Dorenwerf, Jochem	pijpenkoper	1732-1742
Duijm, Gerrit	pijpenkoper	1724-1725
Dijkman, Evert	pijpenkoper	1729-1747
Eerdewijkog, Georg	pijpenkoper	1730-1742
Entvogel, Dirk	pijpenkoper	1704-1762
Geens, David	pijpenkoper	1729-1742
Kleijs, Abraham	pijpenkoper en gildebroeder Gouda met het merk ABC monogram	1708-1709
Kleijs, Fredericq	pijpenkoper	1706-1709
Kops, Mijndert Willemsz	pijpenkoper	1697-1699
Root, Jan	pijpenkoper	1726-1733
Root, Pieter	pijpenkoper	1733
Swol, Jan Isacksz van	pijpenkoper	1701
Visser, Ide	pijpenhandelaar	1696-1707
Visser-Kleijs, Margrietje	pijpenwinkel	1704-1762
Wijck, Leendert van	pijpenkoper en gildebroeder Gouda[?]	1701

3. Deze kleine winkeliers; uitslijters in het klein en kramers, stonden op de laagste plaats op de sociale ladder. Zij kochten kleine, soms ongeregelde voorraad in bij winkeliers en verkochten hun handel in kleine kelders of winkeltjes, maar meestal op straat.

Pijpenhandelaren in bronnen

Om enig inzicht te krijgen om wat voor personen het gaat, zijn hieronder van een aantal van hen zowel persoonlijke als zakelijke gegevens genoteerd. Het aantal bezittingen wat betreft onroerend goed en de grote aantallen pijpen die waren opgeslagen in pakhuizen en die werden geëxporteerd, laten zien dat deze ondernemers flinke omzetten en winsten genereerden. De namen van alle gevonden pijpenkopers en pijpenwinkeliers zijn aan het eind van dit artikel alfabetisch in Bijlage VI weergegeven. In de tekst zijn kleinere tabellen opgenomen met namen van handelaren die in een bepaalde periode voorkomen. In Tabel 10 zijn pijpenhandelaren opgenomen die in de latere zeventiende eeuw en in het begin van de achttiende eeuw actief waren. Deze handelaren zijn vooral terug gevonden in archiefstukken. Een aantal van deze namen is ook in Tabel 11 te vinden omdat ze vrij langdurig hun beroep uitoefenden, waaronder Dirk Entvogel, Jacob Broelant en Margrietje Visser (Kleijns).

In Tabel 11 staan de namen van pijpenkopers en pijpenwinkeliers die opgenomen zijn in het 'Kohier

van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742'. Het 'kohier van 1742' is een belangrijke bron bij het terugvinden en lokaliseren van handelaren en winkeliers in dat specifieke jaar. Sommige bedrijven bestonden toen al langere tijd, zoals de firma Dirk Entvogel, terwijl anderen net met hun handel begonnen of waren overleden.

De firmanamen uit de tweede helft van de achttiende eeuw en eerste helft van de negentiende eeuw komen vooral uit de naamregisters van Amsterdamse kooplieden en advertenties in Amsterdamse kranten en zijn opgenomen in bovengenoemde Bijlage VI.

Het 'Kohier van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742'

Het 'kohier van 1742' dient nog apart te worden genoemd. Na het uitbreken van de Oostenrijkse Successieoorlog tussen Oostenrijk en Engeland met Frankrijk in 1740 had de provincie Holland een grote som geld nodig. Twee jaar later werd besloten dit geld bijeen te brengen door middel van een persoonlijke heffing van alle ingezetenen met een jaarlijks inkomen van 600 gulden of meer. In het Kohier vinden we de namen en verpondingsnummers van 12.655 aangeslagen personen, samen met de straatnaam, het beroep, de huurprijs van de panden, het aantal dienstboden, en het aantal aanwezige buitenplaatsen, rij- of vaartuigen en paarden.⁶⁹ De aanslagen in het kohier beginnen met een jaarinkomen

Tabel 11: Pijpenkopers en pijpenwinkels in het 'Kohier v/d Personele Quotisatie 1742'.

Pijpenkopers:	adres	uur	inkomen	dienstboden
Entvogel, D.	Nieuwezijds Voorburgwal	275	1500	
Janson, Andr.	Kolksteeg	280	600	
Pijpenwinkels:				
Alders, J.	Zeedijk	200	600	
Bonnon, W.	Pijpenmarkt	260	600	
Broelandt, Jac.	Kaatsbaansteeg	550	1500	
Cork, Mijnd.t	Pijpenmarkt		n.t.	
Dijkman, Ev.	Gasthuissteeg	550	1000	
Dorenwerf, Jochem	1e Jonkerdwarstraat	200	n.t.	
Duijf, Sim.	Zeedijk	250	600	
Eerdewijn, Georg.	Nieuwendijk	450	1000	1
Geens, Dav.	Korte Keizerdwarstraat	300	600	
Hempel, J.	Teertuinen	710	2000	1
Janse, F.	Reguliersgracht	200	n.t.	
Kleijn, Piet	Hekelveld	300	n.t.	
Koolwage, Willem	Pijlsteeg	200	600	
Lengelaer, W.	Rokin	370	800	
Limburg, Nic. van	Pijpenmarkt		600	
Meijer, J.	Kapelsteeg	350	600	
Storts, J.W.	Pijpenmarkt	260	600	
Swart, Wess.	Kapelsteeg	150	600	
Visser, Margrietje	Kaatsbaansteeg	700	1500	1
Wameling, Jac.	Pijpenmarkt	570	1000	1

van 600-700 gulden en lopen door tot 48.000-50.000 gulden. De meest voorkomende beroepen zijn die van rentenier (1.730 personen), koopman (1.111) en tapper (760). De bakkers (472) komen op de vijfde plaats, de wijnkopers (392) op de zesde en de kruideniers (222) op de achtste plaats. De tabak-gerelateerde beroepen, inclusief pijpenkopers en pijpenwinkeliers, staan met een aantal van 317 op de zevende plaats van de meest voorkomende beroepen.⁷⁰

Als we de tabak-gerelateerde beroepen specificeren zien we de volgende aantallen: makelaar in tabak (1), refactiemeester van de tabak (2), tabaksfactor (6), tabaksspinner (3), snuifkoper (2), snuifwinkelier (31), tabakskoper (23), tabaksverkoper (3), tabakswinkelier (224), pijpenkoper (2) en pijpenwinkelier (20). Dit betekent dat 22 handelaren ofwel 7% van de personen in de tabaksbranche zich in 1742 specifiek bezig hield met de handel en verkoop van pijpen. Uiteraard waren er ook tabakswinkels die pijpen verkochten maar die zijn in dit artikel achterwege gelaten.

Het hoogste inkomen onder de pijpenwinkeliers bedroeg 2.000-2.500 gulden, bij de tabakswinkeliers bedroeg dat 6.000-7.000 gulden en bij de tabakskopers zelfs 10.000-12.000 gulden. Daarnaast waren er onder de pijpenwinkeliers vier personen die wegens hun lage inkomen niet werden aangeslagen. Mogelijk zijn er nog talloze andere kleine winkeltjes geweest die niet aan een jaarlijks inkomen van 600 gulden kwamen en daardoor niet in het 'kohier van 1742' zijn opgenomen. Vier pijpenwinkeliers (18%) hadden een dienstbode: Margrietje Visser, Jacob Broelandt, Jacobus Wameling en George Eerdewijnkog. Bij de andere tabak-gerelateerde beroepen was dit hoger; bij de tabaksfabrikanten (83%), snuifwinkeliers (74%), tabakswinkeliers (42%) en

tabakskopers (84%). Buitenplaatsen, paarden, rijtuigen en vaartuigen kwamen bij pijpenhandelaren niet voor. Vier winkeliers (20%) hadden een inkomen beneden de 600 gulden en werden niet aangeslagen en negen personen (45%) hadden een laag inkomen van 600-700 gulden. Slechts één persoon (5%) had een inkomen van 800-1.000 gulden, drie (15%) van 1.000-1.200 gulden, twee (10%) van 1.500-2.000 en één (5%) van 2.000-2.500 gulden. Dit betekende uiteindelijk dat 65% van de pijpenwinkeliers onder de inkomensgrens viel en niet aangeslagen werd of in de laagste inkomensgroep viel. De huren die zij jaarlijks betaalden varieerde van 150 tot 350 gulden.

Bijna de helft van de pijpenkopers en pijpenwinkeliers in het 'kohier van 1742' had zijn bedrijfspand op of bij de Pijpenmarkt. Het merendeel van de twintig pijpenwinkels stond in een lijn vanaf de Teertuinen (Prins Hendrikkade), via de Nieuwendijk, langs de Pijpenmarkt (Nieuwezijds Voorburgwal) naar de Wijde of Enge Kapelsteeg en via het Rokin naar de Reguliersgracht. De grootste concentratie (5 winkels) stond op of bij de Pijpenmarkt, in de Gasthuissteeg (1) en in de Kaatsbaansteeg (2).

Dubbele beroepen

Een klein aantal pijpenhandelaren had een tweede beroep. Willem Koolwage uit de Pijlsteeg was pijpenwinkelier en korenmeter en Gerrit Flierman en zoon Egbert waren zowel schipper op Gouda als pijpenhandelaar. Mogelijk was het verschil tussen pijpenwinkelier en pijpenkoper niet zo groot? Jacob Harmensz. Broelant werd aangetroffen onder beide beroepen. Volgens Oldewelt was pijpenkoper Georg Eerdewijn tevens kok van beroep, maar dat lijkt een vergissing vanwege zijn

Tabel 12: Steelfragmenten met namen van Amsterdamse pijpenhandelaren

HARMANUS BLOM	Harmanus Blom
DIRK ENTVOGEL	Dirk Entvogel
DIRCK IANSE DOESBURG	Dirk Janse Doesburg
GRIETIE VISSER	Margrietje Visser-Kleijns
M.GRIET VISSER	Margrietje Visser-Kleijns
MARGIE VISSER	Margrietje Visser-Kleijns
DANIEL BROELAND	Daniel Harmensz Broelant
BROELAND	familie Broelant
BROELANT	familie Broelant
I.BROILAND / COUDA	familie Broelant / Alphen?
BROILAND / IM GOUDA	familie Broelant / Alphen?
..DREAS / IANSSON	Andries/Andreas Janson
I. HUMPEL	Jan Hempel / Alphen?
EVERT / DYKMAN	Evert Dijkman
DYKMAN / IN GOUDDA	Evert Dijkman / Alphen?
P. V. THOVEN	Pieter van Tien(h)oven

naam. In het ondertrouwenregister lezen we Eerdewijnkog en hij ondertekende met Georg Eerdewijnkoch. Van latere datum is nog A. Derksen uit de Leidsestraat bij de Keizersgracht. Hij werd in 1839-1840 genoemd als pijpenwinkelier en besteller van het Goudse Veer.

Pijpenkopers en Goudse gildebroeders

Interessant zijn ook de pijpenkopers Dirk Janse Doesburgh (genoemd in 1683-1704), Abraham Kleijs (1708-1709) en Leendert van Wijck (1701). De eerste twee stonden tevens ingeschreven in het pijpenmakersgilde in Gouda en Van Wijck waarschijnlijk ook. Zij behoorden tot een (kleine) groep personen van buiten Gouda die met een Goudse vrouw trouwden of op andere wijze betrokken raakte in pijpenmakers kringen in Gouda en als koopman werden ingeschreven in het gilde. Hetzelfde was mogelijk ook gebeurd met Dirk Entvogel en later met zijn opvolger de Goudse pijpenmaker Jacob van der Werff.⁷¹

Pijpfragmenten met namen van handelaren

Regelmatig worden steelfragmenten van kleipijpen gevonden waarop, door middel van een intagliostempel, firma- en plaatsnamen zijn aangebracht. Meestal gaat het om namen van Goudse pijpenfabrikanten. Een kleinere groep bestaat uit namen van tabaksfabrikanten, tabakshandelaren en pijpenhandelaren. Zij gaven pijpenfabrikanten opdracht hun adres op kleipijpen te stempelen. Het gaat hier bijna exclusief om Amsterdamse fabrikanten en handelaren. Deze pijpenfragmenten zijn onder meer bekend als bodemvondsten uit Europa en van VOC-vestigingen in Zuid-Afrika en Japan. Tijdens onderzoek naar de handel en het gebruik van tabak en tabakspijpen door de VOC, kwamen zowel bekende als nog niet eerder gevonden namen tevoorschijn. Namen van handelaren en winkeliers in pijpen en tabak nemen bij de archeologische vondsten in voormalige VOC-gebieden een belangrijke plaats in. Onderzoek van de in Japan gevonden steelfragmenten lieten zien dat ruim 12% van het totaal aantal opgegraven fragmenten met firmanamen afkomstig was van tabaksfabrikanten en pijpenhandelaren.⁷² De tot nog toe bekende en in dit artikel besproken namen zijn opgenomen in Tabel 12.⁷³

Deel III: De pijpenwinkeliers en pijpenkopers

Hieronder volgt een selectie van de in archieven en gedrukte bronnen gevonden namen van pijpenwinkeliers en pijpenkopers. Interessant is dat een groot aantal van deze personen een Duitse herkomst heeft of connecties in Duitsland had. Ook kwam een aantal van hen uit het oosten van het land in een gebied waar de goederenstroom naar Duitsland langs kwam. Het lijkt er op dat een aanzienlijk deel van deze handelaren naar Amsterdam is gekomen om zich toe te leggen op de export van pijpen naar hun moederland. Interessant in dit geval is de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, die elders in dit jaarboek wordt besproken. Bramigk woonde tijdelijk in Amsterdam en liet in Gouda pijpen met zijn firmanaam vervaardigen.⁷⁴ Een aantal van de onderstaande personen had een aantoonbare relatie met schippers of waren zelf schipper (geweest). Dit werd ook al duidelijk met bijvoorbeeld Dirk Entvogel die als schipper was begonnen. Om namen sneller terug te kunnen vinden is er voor gekozen om de pijpenkopers en pijpenwinkeliers hieronder op alfabetische volgorde weer te geven. Ingeval van voortzetting van een bedrijf door een weduwe, kind of aangetrouwde familie wordt tussen haakjes verwezen naar de betreffende namen. Op deze manier is de continuïteit van een bedrijf makkelijker te volgen.

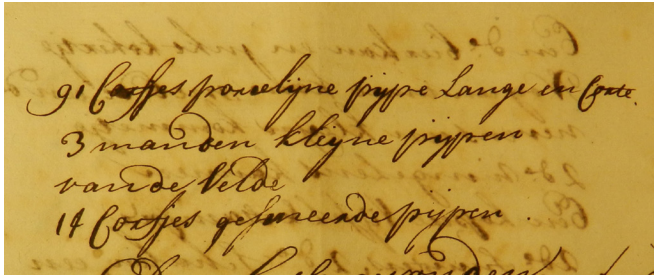
-Blom, Harmanus, tabakspijpenhandelaar (1703-1708)

De 'tabakspijpenhandelaar' Harmanus Blom van het Goudse Veer op de Pijpenmarkt werd in 1670/1671 geboren.⁷⁵ Hij was afkomstig uit Huijsen (in Poorterboek Husen) en woonde buiten de Raampoort. Hij was ten tijde van zijn huwelijk herbergier. In 1692 trouwde hij met Maria Ulje⁷⁶ en in 1695 hertrouwde hij met Neeltje Adriaans van Swarsenburgh, weduwe van Gijsbert Jansz Bruxel.⁷⁷ Volgens zijn tweede ondertrouwakte kwam hij uit Nijmegen en waarschijnlijk uit Huissen bij Nijmegen. Mogelijk begon hij rond 1690 met zijn pijpenhandel. Na het overlijden van Neeltje in 1703 werd een boedelinventaris opgemaakt die een mooi inzicht geeft in de handel op de Pijpenmarkt.⁷⁸ Op de zolder van zijn woning stonden enkele lege pijpentonnen en

Tabel 13: Tabakspijpen in de boedel van Hermanus Blom, 1703.

Pijpen in huijs en in de Kelder

63 tonnen	slegte pijpen
35 tonnen	melkmeijsies
6 manden	prinsies
7 ton	corte porcelijne
11 hoge manden	slegte lange pijpen
91 corfjes	porcelijne pijp lange en corte
3 manden	kleijne pijpen <i>van de Velde</i>
14 corfjes	gesmeerde pijpen

Afb. 17. Van de Velde pijpen in de boedelinventaris van Harmanus Blom, 1703. (SAA, Notarieel archief inv.nr. 5398, akte 301)

op de speciale pijpenzolder, voor de opslag van zijn handelswaar, stonden onder meer ‘een koffer met 88 stuks gebakken goed, zoo poptjes als leeuwjes’ en ‘een oude kist met 8 gebakke poppen en geschilderde pijpen’. Wat bedoelde men hier met ‘geschilderde pijpen’? Moeten we hier denken aan beschilderde Turkse tabakspijpen zoals die in 1736 in het pakhuis van Frans en Jacob van de Velde lagen?⁷⁹

In zijn huis en kelder stonden maar liefst 105 tonnen, 20 manden en 105 korfjes (bennetjes) met pijpen (Tabel 13). Het ging hier om pijpen met een trechtervormig model die toen het handelsaanbod uitmaakte. Van een deel van deze pijpen kon worden bepaald om welk type het ging. De ‘corte porcelijne’ en de ‘lange en corte porcelijne’ waren pijpen van de allerbeste soort. De ‘slegte’ en ‘slegte lange pijpen’ waren betere kwaliteitspijpen maar van een iets mindere kwaliteit dan de ‘porcelijne’. De term ‘gesmeerde pijpen’ was nog niet eerder bekend. Aangezien die ook in korfjes ofwel bennetjes waren verpakt gaat het hier eveneens om de betere of zelfs beste kwaliteit. Waarschijnlijk waren dit porcelijne pijpen die na het polijsten en bakken als laatste behandeling met een vette of glad makende stof waren bestreken om ze er nog fraaier en glanzender te laten uitzien. Mogelijk bedoelde men hier het proces van snollen.⁸⁰

Bij sommige pijpen is het lastiger om te bepalen waar de naam vandaan komt. Zo staan in de boedelinventaris

ook ‘melkmeijsies’ en ‘prinsies’. Later zien we dat pijpen ook op merk werden besteld en die naam meekregen op orderbriefjes. Of dat bij ‘melkmeijsies’ en ‘prinsies’ het geval was valt te betwijfelen. ‘Melkmeisjes’ was een benaming voor groffe pijpen.⁸¹ Het merk werd hierbij op de zijkant van de ketel geplaatst. Waarschijnlijk werd met ‘Prinsies’ ook een bepaald soort pijpen bedoeld. Pijpen gestempeld met het pijpenmakersmerk prins kwamen uit het bedrijf van Gouwenaar Jan Jansz. de Vriend maar die stopte in 1700 met het zetten van dit merk.⁸²

Bijzonder in deze boedelinventaris zijn drie manden met ‘kleijne pijpen van de Velde’. (afb. 17) Dit waren korte pijpen met het hielmerk molen, die de Amsterdamse tabaksfabrikant en tabakshandelaar Frans van de Velde in Gouda liet maken bij de firma Arij Jacobsz Danens. Rond de steel werd de naam ‘FRANS VAN DE VELDE’ gestempeld.⁸³ (afb. 18) Deze vondst is in een aantal opzichten interessant. Dergelijke pijpen konden, vanwege het afwijkende bolvormige ketelmodel, niet eerder nauwkeurig worden gedetermineerd.⁸⁴ Ze zijn, veel vroeger dan verwacht⁸⁵, al rond 1703 vervaardigd en zullen hooguit tot 1717, het sterfjaar van Frans van de Velde, zijn gemaakt. Een ander interessant punt is dat deze pijpen bij een pijpenkoper lagen. Verwacht zou worden dat ze specifiek voor Frans van de Velde werden gemaakt en naar hem zouden worden verzonden. Konden deze pijpen, met de naam van een tabakshandelaar, vrij en door een ieder worden gekocht bij de Goudse pijpenmaker Danens of hebben we hier misschien te maken met vroege imitaties uit Aarlanderveen? Van de Velde pijpen en tabak waren erg populair en het zal zeker geloofd hebben die elders na te maken. Pijpenkoper Entvogel, die ook pijpen met zijn firmanaam in Gouda liet maken, waarschuwde er in 1730 voor dat Amsterdamse pijpenkopers imitaties van zijn pijpen verkochten.

Blom liet in een onbekende plaats pijpen met zijn firmanaam maken. Hij exporteerde zijn pijpen in ieder

Afb. 18. Trechtervormig kort pijpmodel, hielmerk molen, steelttekst FRANS VAN DE VELDE. Gouda, 1703-1717. Collectie Bert van der Lingen.

geval naar Polen. Daar zijn diverse steelfragmenten met de tekst 'HARMANUS BLOM' gevonden.⁸⁶

Bij de scheiding van de boedel werden de tabakspijpen door de pijpenkoper Frederik Kleijs en de tabaksfabrikant Jan Mor de Jonge getaxeerd op 1.000 gulden. De erfgenamen waren Hermanus Blom en Jan van Brussel, de minderjarige zoon uit het eerste huwelijk van Neeltje Adriaans.⁸⁷ Toen de boedelinventaris werd opgemaakt had Blom nog ruim 850 gulden tegoed van 64 afnemers. De meeste van hen kwamen uit Amsterdam en een aantal andere plaatsen in Noord-Holland waaronder Cornelis Jansz in Schermerhoorn, de weduwe van Jelmert Smitt in de Graft, Hector Louer in Hoorn, Jan Bruijneman in Hensbroek, Willem Pruijm en Bastiaan Kraakhoff te Muiden, Adriaan Swart in Edam, Claas Loevius te Hoogkarspel en Jacobus Geijssen te Zaandam. Wat verder weg woonde Jan van der Linden (Kampen), Cornelis Martensz (Hilversum) en Van der Kamp (Zutphen). Jan Hartoch uit Kleef woonde het verst.

De Amsterdamse afnemers namen soms voor grote bedragen af zoals 'Monsieur' Hansloo (ruim 85 gulden), Van Dorsten (ruim 77 gulden) en 'Monsieur' Draijer op de Nieuwezijds Achterburgwal (ruim 25 gulden) die uit een bekende koopmansfamilie kwam en later ook veel in tabak handelde. Mogelijk waren dit kooplieden die pijpen bij Blom kochten en zelf ook exporteerden. Opvallend zijn de namen die zeer waarschijnlijk verbonden zijn aan tabakswinkels: 'de Delfse melkmeijt' in de Tuinstraat, 'de Blaauwe Engel' in de Hazenstraat, 'de Hoet' op de Haarlemmerdijk, 'in de Cheurvorst van Brandenburg' in de Leliestraat, in 'de Visser' in

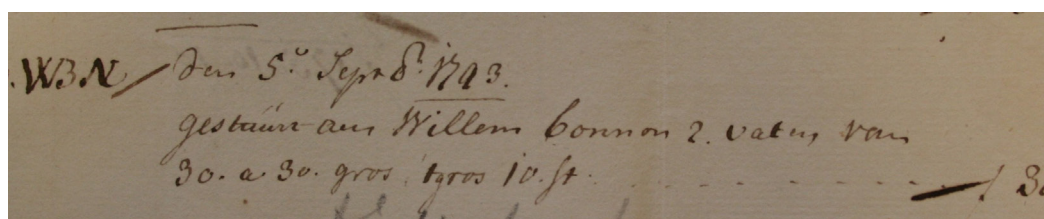
de Oudezijds Achterburgwal, 'in de Melkmeijt' in de Utrechtsestraat en verder het koffiehuis van Willem Colbert.

In de boedelinventaris vinden we behalve afnemers ook een aantal pijpenmakers en mogelijk schippers of collega pijpenhandelaren die aan Blom leverden. Die kocht zijn pijpen in Gouda bij verschillende pijpenfabrikanten met vooral bekende exportmerken. (Tabel 14) Het is onbekend wat de beroepen waren van Barent van Wijk en Hendrick de Moor. Arij Jacobsz kan verwijzen naar verschillende pijpenmakers in Gouda met deze naam.

In 1706, twee jaar na het overlijden van Neeltje Adriaans, huwde hij voor de derde keer, ditmaal met Johanna Willems Kock. Pijpenkoper Harmanus Blom van de 'Lucia Burgwal', verkreeg het poorterschap van Amsterdam op 1 mei 1706.⁸⁸ In 1708 werd hij nog genoemd in verband met een voogdijstelling.⁸⁹ De laatste vermelding dateert van 1709 toen hij als taxateur optrad na het overlijden van zijn collega pijpenkoper Fredericq Kleijs.⁹⁰

-Bonom, Willem, pijpenwinkelier (1732-1759)

Willem Bonnon (ook Guilielmus, Bonnum, Bonnom en Bonom) had een pijpenwinkel op de Pijpenmarkt vlak bij de Melkmeisjessteeg. Zijn inkomen werd in 1742 bepaald op 600 gulden. Hij betaalde 260 gulden huur voor zijn winkel. Bonnon was mogelijk afkomstig uit Frankrijk. In doopakten wordt hij ook wel Guilielmus Bonom genoemd en in een verkoopcontract wordt een in Parijs wonende Nierman genoemd.⁹¹ Hij trouwde in 1731 met Aletta Nierman⁹² met wie hij twee kinderen kreeg.⁹³

Afb. 19. Willem Bonnon 2 vaten met 30 gros pijpen. Boedelpapieren van Jan Joosten Proost, Aarlanderveen, 1743 (Streekarchief Rijnlants Midden, Alphen aan den Rijn).

Tabel 14: (Goudse) pijpenmakers in boedelinventaris Hermanus Blom, 1703.

naam in inventaris:	huidige bekende naam:	merk:	schuld :
Govert Davidsz	Govert Davidsz Kuijnenbrouck?	zwaan met G	26-8-12
Jan Doosburg	Jan Jansz Doesburg	IDB 1691-1711	7-5-8
Kees Bouman	Cornelis Teunisz Bouman	wijnton gekr. 1686-1720 en 3 ruiten gekr. 1686-1727	13-19-0
Hendrik Potfliet	Hendrick Potvlieg	truweel 1682-1686/1708	36-0-0
Dirk Slangenburgh	Dirk Jacobsz Slangenburgh	weegschaal 1698-1740	12-3-0
Arij Jacobsz	onbekend; div. namen mogelijk	onbekend	13-10-0
Barent van Wijk	onbekend	onbekend	7-7-8
Hendrick de Moor	onbekend	onbekend	40-1-4

In 1732 verkreeg hij het poorterschap van Amsterdam.⁹⁴ Aletta overleed in 1755.⁹⁵ In 1757 hertrouwde Willem met Geertruij Gante⁹⁶ met wie hij in de periode 1759-1763 nog drie kinderen kreeg.⁹⁷

Bonnom verkocht (onder meer) produkten van de Aarlanderveense pijpenmaker Jan Joosten Proost, die pijpen met de uit Gouda geïmiteerde merken fortuin, 9 gekroond, de Leeuw in de Hollandse tuin en slang vervaardigde. Op 4 september 1743 had Proost twee vaten met ieder 30 gros (4.320) pijpen van 10 stuivers per gros aan Bonnon geleverd.⁹⁸ (afb. 19) Het gaat hier om korte gepolijste pijpen waarvan de merken niet vermeld zijn. Op 19 september was ook een ton gemerkt met WBN naar Bonnon verzonden. Hierin bevond zich 20 gros (2.880) korte pijpen van 10 stuivers per gros. Deze pijpen waren gemerkt met het populaire merk slang.

-Bonnom (Bonnee), Willem Willemsz., pijpenwinkelier (1759-1767)

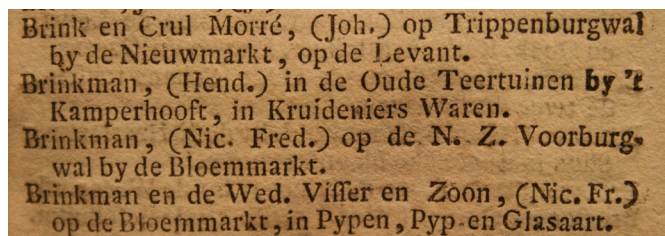
In 1759 verkreeg zijn zoon Willem Willemsz Bonnom het poorterschap van Amsterdam. In zijn doopschrijving werd hij Guilielmus genoemd. In dat jaar werden beiden genoemd als pijpenkoper.⁹⁹ Willem Willemsz is ook te vinden in het adresboek van Amsterdam van 1767.

-Braams weduwe Mijndert Willemsz Kop, Annetje pijpenkoopster (1699-1724)

Annetje verhuisde voor 1710. Ze woonde toen in een kelder onder het huis van boekbinder Johannes Strander op de hoek van de Pijpenmarkt en de Paleisstraat. Strander had dit huis begin 1710 gekocht.¹⁰⁰

In 1710 verklaarden Pieter Pieterse en Jan van der Heijden op verzoek van Gouwenaar Willem Dirx van der Veer, beurtschipper¹⁰¹ van Gouda op Amsterdam, dat pijpenkoopster Amietie Braems weduwe van Meyndert Kops, wonende op de Pijpenmarkt in een kelder onder het huis van boekbinder Johannes Strander, acht dagen voor kerstmis 1709, veertien tonnen pijpen van de schipper had ontvangen. Die waren uit het schip van Van der Veer gelost dat achter het stadhuis lag afgemeerd. De twee getuigen waren waarschijnlijk knechten van Van der Veer want zij hadden de tonnen met pijpen eerder bij de schipper thuis in Gouda gezien. Ze verklaarden ook dat er in het schip, behalve de veertien tonnen met pijpen voor Ametie, nog vijf dozijn (60 stuks) lege pijpenmandjes of bennetjes lagen en dat zij verder geen koopmanschappen hadden meegenomen. Kennelijk had Amietie een conflict met de schipper over de levering van deze partij.

Het is niet bekend om wat voor soort pijpen het ging. Zowel lange als korte pijpen, dure en goedkope soorten, werden in tonnen vervoerd.¹⁰² Gewoonlijk werd er 20 gros per ton verpakt. Dat zou betekenen dat Amietie 280 gros pijpen had besteld. Per ton 2.880 stuks ofwel een totaal van maar liefst 40.320 pijpen. Dergelijke

Afb. 20. Naamregister kooplieden Amsterdam 1776.

partijen waren hoogstwaarschijnlijk voor de export bedoeld. In dat geval ging het vrijwel zeker om betere kwaliteitspijpen.

Annetje Braams overleed in 1724.¹⁰³ (zie ook Meijndert Willemsz Kops)

-Brinkman & de Weduwe Visser en Zoon, Nicolaas Frederik, pijpenkoper (1770-1782)

Nicolaas Frederik Brinkman was afkomstig uit Nyborg (Nyeborg) in Zuid-Denemarken op het eiland Funen. Hij was een zoon van Johan Gotlieb Brinkman. Brinkman woonde in 1767 in de Bloedstraat in Amsterdam. Het is niet bekend of hij toen al actief was in de pijpenhandel. In 1767 trouwde hij met Gesiena (Geesje) Witvoet, de weduwe van Frederik Visser van de Nieuwezijds Voorburgwal.¹⁰⁴ Frederik was een zoon van de pijpenkoper Ide Visser en Margrietje Kleijs (zie daar). Hij had samen met zijn moeder een pijpenhandel. Na Frederik's overlijden heeft Gesiena het bedrijf voortgezet. Toen zij met Brinkman hertrouwde werden de twee bedrijven samengevoegd.

Brinkman woonde na zijn huwelijk op de westzijde van de Nieuwezijds Voorburgwal bij de Bloemmarkt. Waarschijnlijk trok hij in bij Gesiena. Hij handelde tegelijkertijd onder de firma Nicolaas Frederik Brinkman en de firma Nicolaas Frederik Brinkman & de Weduwe Visser en Zoon. De eerste firma komen we in de Amsterdamse adresboeken tegen in de periode 1771-1776 en de tweede firma, met de vermelding 'Pypen, Pyp- en Glasaart', in de periode 1770-1782. (afb. 20) Ook na het overlijden van Gesiena (1778) bleef hij onder deze naam handelen.

In 1775 kocht Brinkman 'De Drie Papegaaien', een huis en erf op de oostzijde van de Nieuwezijds Voorburgwal. Dat was veertig jaar eerder nog een herberg waar pijpenkoper Pieter Root woonde. De woning lag tussen de Jonge Roelensteeg en het logement 'Het Schild van Frankrijk'.¹⁰⁵ (afb. 28)

Brinkman kocht in ieder geval handelswaar in Gouda bij Aart Bremmert. Deze pijpenfabrikant was eigenaar van de populaire merken 9 gekroond en 71 gekroond. In 1772 had hij een schuld aan Bremmert van 32 gulden wegens geleverde pijpen.¹⁰⁵ In 1781 kocht hij pijpen bij de weduwe van Jan Arijse Danens (merk: klaverblad) en Brinkman had ook een zakelijke relatie met de

Goudse pijpenmaker Joris de Liefde (merken: man in de boot 1761-1799 en schaatsrijder 1750-1799).¹⁰⁷ In 1776 werd Brinkman door hem gemachtigd om een bedrag van 112 gulden te innen bij de Amsterdamse koopman Lambertus Woesthof wegens geleverde pijpen.¹⁰⁸ Was deze relatie wellicht ontstaan omdat Brinkman pijpen kocht bij De Liefde?

Brinkman was een grote exporteur van pijpen. In de zogenaamde 'Rekeningen concernerende de Averij-Grossen' komt zijn naam regelmatig voor. Als er tijdens zeereizen schade aan schip of lading ontstond moesten de gemaakte kosten ergens verhaald worden. Die werden opgetekend in een vonnis van Averij Grosse en uitgesproken door de Commissarissen van Zeezaken van de Bank van Assurantiën en Averijen. Die waren voor 1811 onderdeel van de Amsterdamse rechtbank. In de vonnissen van Averij Grosse lezen we over de onfortuinlijke gebeurtenissen aan boord van de schepen en de financiële afwikkeling daarvan. Er werden bijvoorbeeld lijsten gemaakt van de ingeladen goederen met de waarde. De commissarissen bepaalde uiteindelijk de bedragen die werden uitgekeerd aan de rechthebbenden.

Er zijn zes zendingen van hem bekend naar vijf verschillende bestemmingen: Denemarken, Frankrijk, St. Eustatius, Curaçao en Suriname. Dat lijkt er op te duiden dat hij een belangrijk pijpenkoper was en enorme aantallen zal hebben geëxporteerd. In Tabel 15 zien we de soort verpakkingen met pijpen, de totale waarde en de eenheidsprijs en verder de bestemmingen, scheepsnamen en schippers. In totaal bevonden zich op deze zes schepen 38 kisten, 6 tonnen, 110 manden en 50 mandjes pijpen die door Brinkman waren ingeladen. Opvallend is dat de pijpen bestemd voor Suriname duurder waren dan de pijpen die naar St. Eustatius gingen. De kisten naar St. Eustatius en Curaçao kostten gemiddeld 29 gulden tegen 44 gulden voor Suriname. De inhoud van de kisten werd niet vermeld maar zal 20 gros zijn geweest, een standaard inhoud.¹⁰⁹ De kisten

hadden een totale waarde van 202 gulden ofwel 33 gulden en 13 stuivers per kist. Ook andere pijpenkopers verzonden pijpen naar dit gebied. Entvogel stuurde kisten naar Curaçao, eveneens een waarde van circa 30 gulden en kisten met een gemiddelde waarde van 50 gulden naar Suriname. Hij verzond bijvoorbeeld lange pijpen van 21 stuivers (f 1.07) naar Suriname.¹¹⁰ De firma Rompelman & Cie uit Kampen verzond vergelijkbaar geprijsde 'negerpijpen' naar Suriname.¹¹¹

Brinkman had familie in 'Nyborgt in de Deense provincie Fryen' waarmee bedoeld zal zijn Nyborg op het eiland Funen, zijn geboorteplaats. Bij testament had hij een daar wonende neef obligaties ter waarde van 2.500 gulden nagelaten. Deze Joachim Gothlob From, een Deens onderdaan, wilde dat het geld contant aan de Deense consul in Amsterdam werd voldaan omdat hij bij verkoop van de obligaties 1.100 gulden verlies zou lijden.¹¹² Mogelijk gebruikte Brinkman zijn familiecontacten in Denemarken in zijn export naar dit land?

Gesina overleed in 1778¹¹³ en Nicolaas Frederik in 1782.¹¹⁴ Drie maanden later werd in verschillende kranten een advertentie geplaatst waarin een ieder die iets tegoed had van, of schuldig was aan (de firma) Nicolaas Fredrik Brinkman of Nicolaas Fredrik Brinkman & de Weduwe Visser, verzocht dit te melden bij notaris Dorper.¹¹⁵ Twee jaar later werd het pand 'De Drie Papegaaien' door de Erven Brinkman verkocht.¹¹⁶

Als laatste een opmerkelijke advertentie uit 1843 die mogelijk een relatie laat zien tussen Brinkman en de pijpenmakers in Gouda. Hierin wordt een grote groep personen genoemd die volgens een testament uit 1808 erfgenaam zijn van Jan de Bruyn, waaronder een Jan Frederik Brinkman uit Amsterdam, Jan Dirk Hillebrand de Bruyn uit Gouda getrouwd met Quirina Versluis, Johanna van der Want te Gouda, pijpenmaker Gerardus Johannes de Mol uit Gouda en pijpenmaker Johannes Weiland.¹¹⁷

Tabel 15: Export van pijpen door Nicolaas Frederik Brinkman, 1770-1779.

Jaar	Soort verpakking	Waarde in fl.:		Bestemming	Scheepsnaam	Schipper
		totaal	eenheid			
1770	6 kisten pijpen	202,00	33,65	St. Eustatius	Fortuna	Alexander Griepman
1773	12 kisten pijpen	280,00	23,33	St. Eustatius	Nicolaas & Elisabeth	Eldert Tweed
1773	12 kisten pijpen	530,00	44,00	Suriname	Hoop	Jonas Malmberg
1777	6 tonnen, 50 mandjes en 110 manden met pijpen	600,00	onb.	Bayonne	Jonge Pieter	Pieter Nielsen Woesman
1779	2 kisten pijpen	60,00	30,00	Curaçao	Vrouw Elisabeth	Hans Lourentz
1779	3 kistjes pijpen, 1 vaatje lijn olie (f 140) & 2 kistjes papier en pijpen (f 69,10)	onb.	onb.	Kopenhagen	Fortuna	Knud Rasmusse Leth
1779	2 kastjes pijpen	35,00	17,50	Kopenhagen	Fredrik & Adrian	Christiaan Koster
Totale waarde		1.707,00				

-Broeland, Jacob Harmensz., pijpenkoper, pijpenwinkelier (1708-1741)

Jacob Harmensz Broelant (Broeland/Broelandt) was 22 jaar toen hij in 1705 met Angenietje Jans van Swol,¹¹⁸ de dochter van pijpenkoper Jan Isackse van Swol (zie daar) trouwde. Hij woonde toen op de Nieuwezijds Achterburgwal (Spuistraat) en was kuiper van beroep. Jacob was een zoon van Harmen Dirx Broelant die in 1690 genoemd wordt als bierdrager. Een jaar na hun trouwen kregen zij een dochter Cornelia.¹⁹ Toen Jacob Harmensz in 1708 het poorterschap van Amsterdam verkreeg was hij pijpenkoper.¹²⁰

In 1715 verkocht hij eenmalig een partij van 13 gros (1.872 stuks) lange porseleine pijpen van 28 stuivers aan de VOC. Deze waren bedoeld voor gebruik door het VOC-personeel in Amsterdam.¹²¹ Jacob Broelant werd volgens het 'Kohier van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742' aangeslagen voor een inkomen van 1.500-2.000 gulden. Hij betaalde 550 gulden huishuur.¹²² Jacob was pijpenwinkelier in de Kaatsbaansteeg. Zijn winkel stond naast de snuifwinkel van Jaq. Delprat en drie huizen voorbij de pijpenwinkel van Margrietje Visser. Tijdens het opnemen van de gegevens leefde hij nog maar volgens de poorterinschrijving van zijn schoonzoon was hij in 1741 of kort daarvoor overleden.¹²³

Afb. 21. Steelfragment I.BROILAND. Aarlanderveen, Philip Hoogenboom, 1740-1760. Bodemvondst Alphen aan den Rijn. Collectie Lia Schouten.

De naam Broelant komt in verschillende varianten voor op bodemvondsten van pijpenfragmenten. Dat lijkt er op te wijzen dat deze firma een grote afzet zal hebben gehad. Zo zijn BROELAND, BROELANT, I.BROILAND (afb. 21) en BROILAND / IM GOUDA bekend op bodemvondsten uit Aarlanderveen en Polen.¹²⁴ Een fragment met I.BROILAND / COUDA, waarbij opzettelijk Couda in plaats van Gouda is geschreven, is opgegraven in Japan.¹²⁵ De schrijfwijze Broiland komt in de archieven niet voor. De plaats verwijzingen IM GOUDA en COUDA lijken er op te duiden dat Broilandpijpen geen originele producten uit Gouda waren maar imitaties uit Aarlanderveen voor de Duitse markt. In 1718 had kapitein Nicolaas Carpentier drie kisten met

pijpen voor Jacob Broeland meegenomen op zijn schip 'de Prudente'. Het schip werd bij Texel overvallen door een storm waardoor er grote schade ontstond aan schip en lading. Broeland kreeg 175 gulden vergoed voor zijn drie kisten. Mogelijk was er meer dan 30 gros pijpen per kist verpakt.¹²⁶

-Broelant, Daniel Harmensz, pijpenkoper (1722-1730)

Ook Daniel Harmensz Broelant, de broer van Jacob, was pijpenkoper. Hij trouwde in 1711 met Johanna Leenders [de Leeuw] van de Bloemgracht.¹²⁸ Voor zijn huwelijk woonde hij in de Wijdesteeg bij de Pijpenmarkt. Zijn moeder was Jannetje Jacobs Fremerij. Eind 1711 werd zoon Jacob geboren die later ook pijpenkoper werd genoemd.¹²⁸ Daniel Broelant overleed in 1730.¹²⁹ Johanna zette daarna het bedrijf voort.

In 1726 kocht Broeland van Marten Cloppenburg voor 4.800 gulden een huis en erf tegenover de 'Corps du Garde voor de Ratelwachters' in de Tuinstraat.¹³⁰ Mogelijk was dit een tweede huis aangezien zijn weduwe in 1759 op de Bloemmarkt blijkt te wonen.

Daniel liet in Gouda pijpen maken met zijn naam DANIEL BROELAND. Deze zijn terug gevonden in Polen.¹³¹ Een aardige akte waarin het transport vanaf de pijpenmakerswerkplaats tot aan de pijpenkoper in Amsterdam is beschreven dateert van 1722. In dat jaar had Broelant twee manden met lange pijpen gemerkt met de dissel bij de Goudse pijpenmakersbaas IJsack Ouwerton (Isaack van Ouwertongh) besteld.¹³² Liet hij bij Ouwerton pijpen met zijn naam en het merk *dissel* maken?

Mogelijk zijn de pijpen niet in Amsterdam aangekomen en had Broelant daarover geklaagd bij Hermanus Hofman, de ijkerschipper die de vracht zou vervoeren. Als gevolg daarvan liet die een verklaring opmaken. De manden waren door Ouwerton aan Maerten Bremmer overhandigd die ze met zijn platboomschuit naar het ijkerveer zou brengen waarna Hofman, ijkerschipper van Amsterdam op Gouda, de manden met pijpen verder naar Amsterdam zou vervoeren. Volgens Jan Coen, Commissaris van het ijkerveer in Gouda, waren de manden wel degelijk ingeladen. De twee manden waren voorzien van een verpakkingstrook met het merk *dissel* van Ouwerton en daarnaast waren 'bijde geteijkent [...] op het papier met de letters D.B. zijnde het gewoone merck van Daniel Broeland Coopman wonende tot Amsterdam'.

Daniel Broelandt kocht in 1728 ook pijpen bij de Goudse pijpenmaker Teunis Pietersz. Kool. Die was in de periode 1714-1744 eigenaar van het merk TK monogram gekroond.¹³³ De pijpen werden op 29 juli 1728 door Cornelis Swart 'ofte anders genaamt Kees van Woerden', de knecht van het Goudse ijkerveer bij hem gebracht vanaf de Pijpenmarkt. Daniel verklaarde dat de pijpen bij hem in zijn kelder waren gebracht. Hij

woonde zelf ook in deze kelder. Na aflevering had hij de knecht ‘in diverse specien soo in goede schellingen als dubbeltjes de somma van seven en veertigh guldens tien stuivers’ overhandigd. De knecht zou het geld bij aankomst in Gouda aan ‘Theunis Kool pijpemaker tot Gouda’ overhandigen.¹³⁴ Het merk TK monogram gekroond is mij alleen bekend als zijmerk op pijpen van goedkope groffe kwaliteit. Het is een merk dat regelmatig in Amsterdam wordt gevonden.

In Alphen aan den Rijn is, tussen het afval uit de pijpenfabriek van Philip Hoogenboom aan de Aarkade, een steelfragment gevonden met de naam W. DANIEL BROELAND. (afb. 22) Deze naam komt niet voor in Amsterdam en mogelijk zijn de pijpen vervaardigd in opdracht van de Weduwe Daniel Broeland, of een andere pijpenkoper die wilde profiteren van de populariteit van deze firmanaam.

Drie maanden na het overlijden van Daniel Broelant in 1730 kocht weduwe Johanna een huis genaamd ‘De Troffel’ (ook ‘De Metselaarsproef’) in de Egelantiersstraat.¹³⁵ Johanna had twee maanden eerder een huis en erf op de Pijpenmarkt ten zuiden van de Stilsteege (Paleisstraat) bij de Gasthuisbrug gekocht.¹³⁶ In 1735 verkocht ze zowel het huis tegenover de ‘Corps du Garde’ in de Tuinstraat¹³⁷ als ‘De Troffel’.¹³⁸ Kennelijk had Johanna genoeg vermogen om daarna te gaan rentenieren. In 1742 woonde ze in bij haar schoonzoon Pieter Root. De weduwe werd toen als rentenierster genoemd en Root als tapper.¹³⁹ Root was getrouwd met haar dochter Christina¹⁴⁰ (zie daar). In 1759 woonde Johanna op de Bloemmarkt.¹⁴¹

Afb. 22. Steelfragment W. DANIEL / BROELAND. Aarlanderveen, Philip Hoogenboom, 1740-1760. Bodemvondst Alphen aan den Rijn. Collectie Lia Schouten.

-Broelandt, Jacob Danielsz., pijpenkoper (1738)

In het poorterboek wordt nog Jacob Broelandt genoemd; ‘Jacob Broelandt, pijpekoper, zoon van Daniel Harmensz Broelandt in sijn leven turfdrager’.¹⁴² Jacob werd eind 1711 geboren als zoon van Daniel Harmensz Broelant en Johanna Leenders (de Leeuw).¹⁴³ De laatste opmerking in het poorterboek is opmerkelijk aangezien Daniel nergens als turfdrager wordt genoemd. (zie ook Daniel

Harmensz Broeland hierboven)

-Brouwer, Pieter Johan, pijpenkoper (1726)

Pieter Joan Brouwer verkreeg op 18 januari 1726 het poorterschap van Amsterdam.¹⁴⁴ Hij woonde in de Rozenstraat en was een zoon van de Amsterdamse tabakskoper Pieter Brouwer. Pieter Joan trouwde in 1723 met Geertruij Lutter en na haar overlijden in 1727 met Cornelia de Kruijf. Hij woonde toen op de Prinsengracht. In 1752 trouwde hij voor de derde keer met Geertruij Elshof, weduwe van Pieter Straatsburg. Hij woonde toen in de Looierstraat.¹⁴⁵

-Cluwen, Willem, pijpenkoper (1793)

In 1793 werd de Amsterdamse pijpenkoper Willem Cluwen voor het gerecht gedaagd door de Goudse ‘Fabriqueur in pijpen’ Teunis van Son (merken: duif gekroond 1775-1813 en turfmand gekroond 1786-1813).¹⁴⁶ Van Son machtigde Isaac van Halmael Bont om voor hem de rechtszaak tegen Cluwen waar te nemen voor de vierschaar in Amsterdam.¹⁴⁷ Cluwen staat niet in de naamregisters van kooplieden in Amsterdam. Wel is iemand met deze naam te vinden in de ondertrouwregisters. Een Willem Cluwen ‘woont sloop’ trouwde in 1780 met Marijtje Brouwer uit Den Helder.¹⁴⁸ Was Cluwen schipper en handelde hij tevens in pijpen?

-Coningsvelt, Cristiaen, pijpenverkoper (1675)

De pijpenverkoper Cristiaen Coningsvelt verkreeg op 1 januari 1675 het poorterschap van Amsterdam.¹⁴⁹ Hij was eerder predikant in ‘Cajiana’ ofwel Guyana. In 1663 vertrok hij via Curaçao naar de Republiek.¹⁵⁰ Mogelijk was zijn vrouw Magdalena Fiool in Zuid-Amerika of op de terugreis overleden. Na terugkeer trouwde Christiaenus Conincxvelt in 1665 met Anna Puft. Haar vader Willem Cornelisz Puft was korendrager.

-Cruydrop, Daniel, pijpenkoper (1764)

In 1764 verscheen onderstaande advertentie in de Amsterdamsche Courant: ‘Daniel Cruydrop, Pypekoper, gewoont hebbende in de Boomftraat t’Amft., thans woonagtig op de Cingel naaft de Brouwery de Swaan; verkoopt opregte Goudse Pypen, in ‘t Groot en by ‘t klyn tot een civiele prys.’¹⁵¹ De naam Daniel Cruydrop (Kruijdop) komt verschillende keren voor in de archieven. Het is niet duidelijk geworden wie de Cruydrop in de advertentie is.

-Doesburgh, Dirk Janse, pijpenkoper (1683-1704)

Pijpenkoper Dirck Janse Doesburgh was getrouwd met Catrina Cornelis Verhegge. Na het overlijden van Doesburgh hertrouwde Cornelia in 1704 met de pijpenkoper Dirk Entvogel. Cornelis was waarschijnlijk in Gouda geboren. Voor Dirk Janse Doesburgh zie het artikel over Dirk Entvogel in het PKN Jaarboek 2015.¹⁵²

-Doesburg, Cornelis, pijpenkoper (1714)

De 28-jarige schoenmaker Cornelis Doesburg van de 'Blommarkt' trouwde in 1713 met Maria van Brenck, de weduwe van Fredrick Minke uit de Utrechtsedwarsstraat.¹⁵³ Cornelis was een zoon van de pijpenkoper Dirck Janse Doesburgh en Catrina Cornelis Verhegge. Cornelis werd waarschijnlijk in Gouda geboren. Toen hij in 1714 het poorterschap van Amsterdam verkreeg was hij pijpenkoper.¹⁵⁴ Zie ook PKN Jaarboek 2015.

-Dorenwerf, Jochem, pijpenwinkelier (1732-1742)

Pijpenwinkelier Jochem Doorenwerff (Dore(n)werf) was afkomstig uit Leeuwarden. Hij trouwde in 1732¹⁵⁵ met Elisabet Ibele (ook Ebelen) uit Borken, in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen. Getuige bij zijn huwelijk was pijpenwinkelier Evert Dijkman. Een jaar na het huwelijk werd zoon Henricus gedoopt.¹⁵⁶ Bij zijn trouwen woonde Doorenwerff in de Dijkstraat. In 1742 had hij een pijpenwinkel in de 1e Jonkerdwardsstraat bij de huidige Nieuwe Jonkerstraat. Hij had hier weinig concurrentie. De dichtstbijzijnde pijpenwinkels stonden op de Zeedijk.

In 1753 kocht hij een huis en erf aan de zuidzijde van de Kerkstraat maar verkocht het pand twee jaar later.¹⁵⁷ Een jaar later kocht hij opnieuw een huis in de Kerkstraat en ook deze woning deed hij bijna direct van de hand.¹⁵⁸ Zijn laatste aankoop dateerde van 1763; een huis en erf in de Begijnensteeg.¹⁵⁹ Drie jaar later overleed Doorenwerf.¹⁶⁰ Zijn Erven verkochten in 1767 en 1770 de laatste bezittingen.¹⁶¹

-Duijf, Simon, pijpenwinkelier (1742)

Pijpenwinkelier Simon Duijf kocht in 1741 van Jeanne Breton weduwe Philippe de Marolles zijn woning en winkel op de westzijde van de Geldersekaade (Lastage).¹⁶² Hij betaalde 5.045 gulden voor dit pand.

-Duijm, Gerrit, pijpenkoper (1725-1744)

Pijpenkoper Gerrit Duijm van de Haarlemmerdijk was in 1724 getrouwd met Catharina van Wieler uit de Kapelsteeg.¹⁶³ In 1725 verkreeg hij het poorterschap van Amsterdam.¹⁶⁴ Gerrit was een zoon van de zijdeverver Willem Duijm. In 1742 is Gerrit nog steeds pijpenkoper maar wordt niet in het Kohier van 1742 genoemd. Zijn zoon Egbert is kantoorknecht.¹⁶⁵ Gerrit's dochter Susanna trouwde in 1744 met Willem Vrugt, schipper bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie.¹⁶⁶

-Dijkman, Evert, pijpenwinkelier (1729-1747)

Pijpenwinkelier Evert Dijkman woonde 'bezijden het stadshuys tusschen de Voorburgwal en Kalve steeg' ofwel naast het Stadhuis in de Gasthuissteeg (Paleisstraat). In 1729 trouwde hij op 28-jarige leeftijd met Maria Brugman.¹⁶⁷ Dijkman kwam uit Noordhoorn. Hier werd het Groningse dorp mee bedoeld maar de

naam kan ook duiden op Nordhorn in de Duiste deelstaat Nedersaksen waarheen veel Hollandse pijpen werden geëxporteerd. Ten tijde van zijn huwelijk woonde Dijkman nog op de Kadijk. Getuige bij zijn huwelijk was Jan Dorewerf, mogelijk familie van pijpenwinkelier Jochem Dorenwerf van de 1e Jonkerdwardsstraat. In de periode 1737-1742 werden enkele kinderen gedoopt¹⁶⁸ die korte tijd later overleden.¹⁶⁹

Op 17 januari 1739 kocht hij een huis en erf op de Pijpenmarkt aan de zuidzijde van de Melkmeisjesgang (ook wel Melkmeisjessteeg genoemd), 'naast een overtimmerde gang van het huis van Pieter Carels en een muur aan de westzijde.

Dijkman hield er twee beroepen op na. Bij zijn overlijden in 1747 werd hij kleermaker 'bezuijden 't stadhuys' genoemd.¹⁷⁰ In 1764 verkocht zijn zoon Gerrit, namens de Erven Evert Dijkman voor 375 gulden het huis in de Melkmeisjessteeg op de Pijpenmarkt. Weduwe Maria Brugman heeft de pijpenhandel voortgezet. In 1767 vinden we naast het stadhuis nog een pijpenwinkel onder de naam 'de Weduwe Everd Dykman'.¹⁷¹

In 1742 viel Dijkman in de inkomensgroep van 1.000 tot 1.200 gulden. Hij was werkzaam als pijpenkoper vanaf circa 1720/1730. Tabakspijpen van Dijkman zijn ondermeer naar Duitsland geëxporteerd. In Stralsund aan de Oostzee is een steelfragment gevonden met de tekst EVERT / DYKMAN en twee andere exemplaren zijn circa vijftig kilometer westelijker in Rostock gevonden.¹⁷² In Kaapstad, Zuid-Afrika, is een steelfragment gevonden met de tekst DYKMAN / IN GOUDDA.¹⁷³ Aangezien Dijkman in Amsterdam woonde zou deze pijp een imitatie uit Aarlanderveen kunnen zijn met een verwijzing naar het populaire pijpenmakerscentrum Gouda.

-Dykman, de Weduwe Everd, pijpenwinkel (1747-1767)

Pijpenwinkel naast het stadhuis (zie hierboven).

-Eerdewijnkog, Georg, pijpenwinkelier (1742)

Georg Eerdewijn had een pijpenwinkel op de Nieuwendijk niet ver van de Nieuwezijds Armsteeg. Volgens Oldewelt was hij ook kok.¹⁷⁴ Eerdewijn trouwde in 1730 op 25 jarige leeftijd met Angenieta Vaarenhorst.¹⁷⁵ Hij woonde toen nog op de Geldersekaade. In het ondertrouwregister staat zijn naam geschreven als 'Georg Eerdewijnkog' en hij ondertekende met 'Georg Eerdewijnkoch'. Hij was afkomstig uit Mellen. Het is niet duidelijk welke plaats hiermee wordt bedoeld. Mogelijk is het Mehlen (in Edertal) in de Duitse deelstaat Hessen?

Het huis van Eerdewijn had een huurwaarde van 450 gulden huur en hij had een inkomen van 1.000 gulden. Eerdewijn was een van de drie pijpenwinkeliers die een dienstbode had.

-Entvogel, Dirk, pijpenkoper (1704-1762)

Dirk Entvogel, afkomstig uit Zutphen, was waarschijnlijk een van de grootste pijpenkopers en exporteurs van kleipijpen in de achttiende eeuw. Hij begon schipper en stapte later over op de pijpenhandel. Mogelijk heeft hij tijdelijk beide beroepen gecombineerd.

In 1704 trouwde hij met Catharina Cornelisse Verhegge uit Gouda, de weduwe van 'pijpenmaker' Dirk Janse Doesburgh. (afb. 23) Mogelijk had hij zichzelf door zijn huwelijk met Catharina ingekocht in het Goudse pijpenmakersgilde. In ieder geval heeft hij zich op deze manier verzekerd van een constante stroom van pijpen door en voor zijn uitgebreide handelsnetwerk. De in 1699 overleden Dirk Janse Doesburgh stond vanaf 1683 in de gildeboeken als eigenaar van het pijpenmakersmerk hoed gekroond.¹⁷⁶ Het vermoeden bestaat dat ook Doesburgh niet zozeer pijpenmaker was maar een Amsterdamse pijpenkoper die zich in het Goudse pijpenmakersgilde had ingekocht. Door zijn weduwe te trouwen had ook Entvogel zich verzekerd van een plaats binnen het pijpenmakersgilde en de nodige contacten voor zijn handel met Gouda.

Entvogel woonde in een pand met de toepasselijke naam 'Goudse Veerschuytje', tegenover het Goudse Veer. Dit pand werd in 1743 vervangen voor het huidige pand Nieuwezijds Voorburgwal 248. Entvogel verkocht voornamelijk lange kwaliteitspijpen gemerkt met het Goudse wapen en rond de steel zijn firmanaam. Hij liet de pijpen in Gouda vervaardigen en van zijn eigen merk en volledige naam voorzien. Zijn produkten waren zo gewild dat ze in Aarlanderveen werden nagemaakt en voor echte Entvogel-pijpen verkocht werden.

Ondermeer in Polen, Zuid-Afrika en Japan zijn pijpen met zijn naam gevonden.¹⁷⁷ De grote aantallen in Polen opgegraven pijpfragmenten doen vermoeden dat het Oostzeegebied een belangrijke markt vormde voor zijn pijpen. Schepen met eindbestemming het Caribische gebied vervoerden eveneens pijpen van Entvogel, zoals in 1748 toen de Eendragt naar Curaçao vertrok met naar schatting 25-30 gros.¹⁷⁸ Ook verkocht hij pijpen aan de

VOC, die het rookgerei naar Zuid-Afrika exporteerde. In de jaren 1724-1760 in totaal 2.590 gros (372.960 stuks), waarvan 982 gros werd aangeduid als 'korte', 'korte fijne' en 'korte porcelijne' en 1.608 gros als 'lange' en 'lange fijne' pijpen. Voor de korte pijpen betaalde de Compagnie 16 stuivers per gros en voor de lange 22 stuivers.¹⁷⁹

Onder de titel 'De Amsterdamse pijpenhandelaar Dirk Entvogel, zijn opvolger Jacob van der Werf en het handelsmerk Wapen van Gouda', is eerder uitgebreid geschreven over zijn pijpen, pijpenhandel, export, connecties met Gouda en zijn opvolgers. Entvogel zal hier daarom niet verder worden besproken.¹⁸⁰

-Flierman, Gerrit, schipper en pijpenhandelaar (1790-1809)

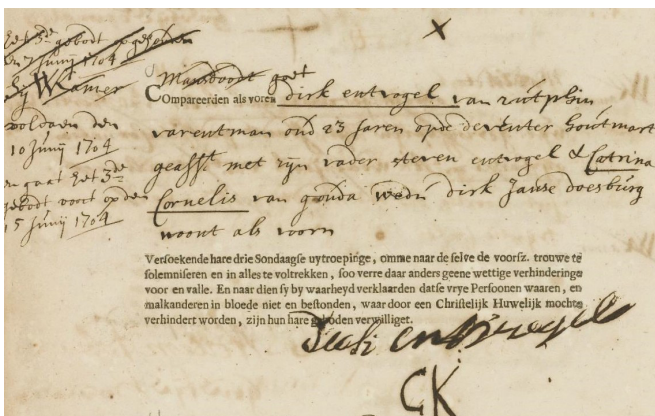
Schipper en pijpenhandelaar Gerrit Flierman trouwde in 1782 met Aaltje Boomhof.¹⁸¹ De 35-jarige Gerrit kwam uit Vorden en woonde tijdens zijn huwelijk op de Keizersgracht. Zijn vader Egbert woonde nog in Vorden. Aaltje kwam oorspronkelijk uit Utrecht maar woonde op de Herengracht in Amsterdam. In 1784 werd hun zoon Egbert geboren.¹⁸²

In 1789 was zijn adres: 'Pijpenmarkt in de Schaapherderspoort'. Op een uniek adreskaartje (afb. 24) staat zijn adres omschreven als: 'in de St. Lucia-steeg, over de Pypen-mark, het vierde huis van het burger weeshuis plyn. Verkoopt alle soorten van pypen, in het groot en in het klein, tot de civielste pryzen'. Mogelijk wordt hiermee dezelfde locatie bedoeld als de Schaapherderspoort.

Kennelijk heeft zijn schuit en de pijpenhandel hem voldoende inkomen bezorgd. In de periode 1785-1803 kocht Flierman namelijk acht woningen en pakhuizen waaronder pakhuizen op de Pijpenmarkt. Flierman betaalde enorme bedragen voor deze panden, bijvoorbeeld 'De Vergulde Schaar' op de Nieuwendijk voor 5.500 gulden, een Pakhuis en erf in de Sint Antoniesbreestraat voor 12.175 gulden en in 1798 een huis en erf op de 'Sint Luciëburgwal of Pijpenmarkt' op de hoek met de Spijkerboorsteeg voor 5.000 gulden. Slechts een van deze huizen verkocht hij tijdens zijn leven.¹⁸³ Flierman was voor pijpenmakers ook een schakel in het verkeer met wisselbrieven. In 1802 wordt zijn naam genoemd in een wisselbrief van de Goudse pijpenfabrikant Frans Swartjes, met betrekking tot leverantie van pijpen voor een bedrag van ruim 245 gulden aan een afnemer in Breda.¹⁸⁴ Gerrit Flierman overleed in 1809. Aaltje heeft de pijpenhandel nog kort voortgezet. In 1810 overleed zij.¹⁸⁵

-Flierman, Egbert, schipper en pijpenhandelaar (1813)

Na het overlijden van Gerrit in 1809 heeft Aaltje Boomhoff de zaak nog kort voortgezet. Na haar overlijden

Afb. 23. Ondertrouwakte van Dirk Entvogel uit Zutphen en Catharina Cornelisse [Verhegge], 1704. (SAA, Ondertrouwregister Amsterdam)

in 1810 was zoon Egbert de opvolger. Hij liet een bericht plaatsen in een Amsterdamse en Rotterdamse krant.¹⁸⁶ Ook hij heeft het bedrijf maar kort in handen gehad. In juli 1813 deed hij de 'affaire in tabakspijpen' over aan Meijne Dirks Ihnken (afb. 25):

'De ondergeteekende zyne AFFAIRE in TABAKSPYPEN met 1 July aanstaande quiterende, geeft hiervan by deze berigt, met verzoek den Heer M.D. Ihnken, aan wien hy dezelve heeft overgedaan, met hunlieder gunst te blyven vereeren. E. Flierman. Amsterdam, den 18den Juny 1813.

De ondergeteekende de AFFAIRE in TABAKSPYPEN, in het groot en klein, op de Pypenmarkt, No. 25, van den Heer E. Flierman, met 1 July aanstaande overnemende, recommandeert zich by deze aan een iegelyk, met verzekering eener prompte en civiele bediening. M.D. Ihnken. Amsterdam, den 18den Juny 1813.¹⁸⁷ (zie ook onder Ihnken)

-Geens, David, pijpenwinkelier (1742)

David Geens had in 1742 een pijpenwinkel in de Korte Keizerdwarstraat. Hij betaalde 300 gulden huur en had een inkomen van 600 gulden. Een jaar na het opmaken van het Kohier van de personele quotisatie overleed hij. Zijn kinderen zaten in het weeshuis.

In 1726 trouwde hij met Hendrina Vreeland¹⁸⁸ die in 1728 overleed.¹⁸⁹ Drie maanden later hertrouwde hij met Johanna van Settel.¹⁹⁰ Tijdens zijn eerste huwelijk woonde hij in de Kerkstraat en bij zijn tweede huwelijk in de Koningstraat. Johanna Settel, 'huisvrouw en kraamvrouw' van Geens overleed in 1740 terwijl hij zelf drie jaar later overleed.¹⁹¹

-Haafner, Jacob Gottfried, pijpenwinkelier (1796-1809)

Een pijpenwinkelier met een bijzondere achtergrond was Jacob Gottfried Haafner (Haffner) (Halle 1754 - Amsterdam 1809). Haafner was een Duits-Nederlands schrijver van reisverslagen. Hij maakte verschillende reizen voor de VOC en schreef na terugkomst vijf verhalen over zijn reizen in voormalig VOC-gebieden. Hij verafschuwde het westers kolonialisme, de zending en slavernij. Hij schreef de eerste globale verhandeling tegen het kolonialisme en de zending. Vanaf 1806 verschenen zijn reisverhalen, waaronder de 'Lotgevallen op eene reize van Madras over Tranquebaar naar het eiland Ceilon'.¹⁹²

Na zijn terugkeer in 1787 reisde hij door Europa waarna hij zich in 1790 in Amsterdam vestigde. Zijn Franse aandelen waren sterk in waarde gekelderd. Hij begon een pijpenwinkel om de kost te verdienen en daarnaast werkte hij aan zijn reisverhalen.¹⁹³ Haafner woonde in de 'tweede Leliegracht' bij de Prinsengracht. In 1808 trouwde hij met Anna Maria Kreunink.¹⁹⁴ Hij overleed in 1809.¹⁹⁵

Afb. 24. Reclamekaartje Gerrit Flierman, circa 1790. (Coll. SAA, 494, inv.nr. 102)

-Harmsen, Willem, in tabakspijpen en pijpaaarde (1784-1814)

Willem Harmsen woonde op de Pijpenmarkt bij het Goudse ijkerveer. Hij was afkomstig uit Utrecht. Zijn vader was Gerrit Jan Harmsen. In 1780 trouwde hij in Amsterdam met Elsje Badenhuijsen, dochter van Johan Hendrik Badenhuijsen op 't Water.¹⁹⁶ Er werden acht kinderen geboren in de jaren 1782-1796.¹⁹⁷

Vanaf 1784 komt Harmsen 'in pypen en pypaarden' voor in de naamregisters van kooplieden in Amsterdam. In 1820 is zijn adres omschreven als 'W. Harmsen, Pijpenmarkt no. 19, pijpenkooper'. Harmsen zal een goede afzet hebben gehad naar Duitsland. Samen met de pijpenkoper Jan Willem Storts wordt hij in 1788 genoemd in het Duitse handelsboek de 'Allgemeiner Contorist'.¹⁹⁸

In de periode 1791-1814 kocht Harmsen grote aantallen pijpen bij de firma Frans Verzijl & Zoonen. Onder de pijpenhandelaren was hij eind achttiende en begin negentiende eeuw met een bedrag van 4.185 gulden de grootste afnemer van Verzijl. Hij kocht in die periode 332 mandjes lange kwaliteitspijpen, 68 tonnen en 32 kisten met pijpen. Hieronder waren een aantal grote partijen, zoals op 6 september 1797 toen 457 gros (65.808 stuks) pijpen tegen een prijs van 22 stuivers het gros werden geleverd en op 23 oktober 1802 een zending van 324 gros (46.656 stuks) korte 'schulpen' tegen 14 stuivers per gros.

Het is niet duidelijk wanneer Harmsen overleed. In 1836-1837 nam pijpenwinkelier George Willem Schröder zijn bedrijf over.

-Hempel, Jan, pijpenwinkelier (1742-1771)

Jan Hempel was met 2.000-2.500 gulden de pijpenwinkelier met het hoogste inkomen in het kohier van de personele quotisatie over 1742. Voor zijn pand

aan de Oude Teertuinen, tussen de Geldersekaaihoek en de Kampersteiger, dat later deel uitmaakte van de Prins Hendrikkade, betaalde hij jaarlijks 710 gulden huur. Het lijkt er op dat Hempel pijpen liet maken bij de pijpenfabrikant Philip Hoogenboom in Aarlanderveen. In de pijpenstort van zijn fabriek zijn steelfragmenten gevonden met het opschrift I. HUMPEL. Ondanks de afwijkende schrijfwijze zou het hier kunnen gaan om pijpen die voor deze Amsterdamse koopman zijn gemaakt.¹⁹⁹

Na het overlijden van pijpenmaker Philip Hoogenboom in 1764 was de Amsterdamse koopman Jan Hempel een van de curatoren van zijn nalatenschap.²⁰⁰ Uit de documenten betreffende de afwikkeling van de boedel van Philip Hoogenboom blijkt dat die schulden had van 1.800 en 3.200 gulden aan Hempel. Als onderpand had hij een stuk weiland en een 'huis en erf met een schuur en een speelhuis aan de Aardijk, zijnde een pijpmakerij'.²⁰¹ Uit de documenten blijkt niet hoe deze schulden zijn ontstaan, maar zullen ongetwijfeld te maken hebben gehad met het excessieve drankgebruik van Philip Hoogenboom.²⁰²

Hempel handelde in allerlei goederen en was ook actief in de rederij. Zo had hij in 1742 een conflict over een zending van acht vaten koffiebonen met het schip Joan van Bordeaux naar Amsterdam die beschadigd waren.²⁰³ In 1748 verkocht Jan Hempel van de 'Oude Theer Thuynen' voor 2.400 gulden het schip de Juffrouw Catharina Christina aan Matthijs Smits uit Franeker.²⁰⁴ In 1748 had Hempel een kind verwekt bij Johanna Godijn. Het kind kreeg zijn naam. Hij betaalde Johanna een bedrag van 300 gulden, de kraamkosten en het onderwijs en opvoeding van het kind.²⁰⁵ Jan Hempel overleed in 1771. Hij was ongehuwd.²⁰⁶ Kort na zijn overlijden werd in de Nes in de Brakke Grond een partij tabakspijpen in tonnen, manden en mandjes uit zijn nalatenschap verkocht.²⁰⁷

-Ihnken, Meijne Dirks, pijpenhandelaar (1813)

Meijne Dirks Ihnken staat met Anna Catharina Hennij ingeschreven in het ondertrouwregister van 1801 maar de akte is doorgehaald omdat beide niet verschenen.²⁰⁸ Ihnken was afkomstig uit Carolinen Ziel (Carolinesiël) in Oost-Friesland in de Duitse deelstaat Nedersaksen, Duitsland. In 1810 kocht hij voor 400 gulden een tuin genaamd 'IJzicht' op het stadsbolwerk Leeuwenburgergoed op het Blauw hoofd'.²⁰⁹ In 1813 nam hij de pijpenhandel van Egbert Flierman over. (afb. 25) Verdere gegevens over hem ontbreken.

-Janson, Andries/Andreas, pijpenkoper (1742)

In het kohier van de personele quotisatie over 1742 werden slechts twee pijpenkopers vermeld: Dirck Entvogel en Andries Janson. De overigen in de pijpenbranche

Afb. 25. Advertentie Flierman en Ihnke, 18 juni 1813.

werden aangeduid als pijpenwinkeliers.

Janson woonde op de Kolksteeg. Hij werd aangeslagen voor een jaarinkomen van 600-700 gulden. Dat was de helft minder dan Entvogel. Waarschijnlijk begon Janson rond 1725-1730 met zijn pijpenhandel. Hij betaalde 280 gulden voor de huur van zijn pand.

Er is slechts een pijpfragment bekend waarop zeer waarschijnlijk zijn naam is gestempeld. Dit steelfragment heeft een zwaartepunt bandstempel, raderingen en de tekst ..DREAS IANSSON en is gedateerd in de periode 1740-1760.²¹⁰ Het fragment is gevonden in de Randstad. Als mogelijke productieplaats wordt Gouda genoemd.

-Kamp, Jan Abraham, tabakswinkelier en koster (1806-1837)

Kennelijk heeft Kamp de zaak van Willem Schuurman overgenomen. Pas in de periode 1812-1815 komen we hem weer tegen onder de firmanaam J.A. Kamp. In deze jaren kocht hij voor een bedrag van 511 gulden en twee stuivers aan pijpen bij de firma Frans Verzijl & Zoonen. In 1820 komen we de pijpenwinkel van J.A. Kamp nog tegen op het Water bij de Kapelsteeg no. 80. Zelf woonde hij toen in de Zanddwarstraat no 20, naast de Zuiderkerk waar hij werkzaam was als koster van de Nederduits Gereformeerde Gemeente.²¹¹ In een onbekend jaar verplaatste hij ook de winkel naar de Zandstraat. In 1837 komen we 'J.A. Kamp, Zandstraat aan de Zuider-Kerk, in Tabakspijpen' nog in het Amsterdamse naamregister tegen.²¹² (zie ook Willem Schuurman & J.A. Kamp)

-Kleijn, Jacobus, pijpenwinkel, pijpenhandel (1767-1810)

Jacobus Kleijn had in 1767 een pijpenwinkel op het Hekelveld. In 1771 trouwde hij met Pietertje Wellema.²¹³ Zijn oom, de pijpenwinkelier Pieter van Tienhoven, was getuige. In de jaren 1788-1810 had hij op de Nieuwendijk 'schuyns over de Ramskooy' een handel in pijpen en pijpjaarde.

Evenals Brinkman was ook Jacobus Kleijn actief in de export van pijpen. In de 'Rekeningen concernerende de Averij Grossen' werden in de periode 1772-1793 acht zendingen van pijpen gevonden.²¹⁴ Deze pijpen hadden

een gezamenlijke waarde van f 1793,75. Allen hadden als bestemming Suriname en St. Eustatius (Tabel 14). Opvallend is dat Kleijn naar Suriname alleen mandjes (bennetjes) ieder met een gros betere kwaliteitspijpen stuurde en naar St. Eustatius kisten met een inhoud van 20 gros. Net als bij Brinkman lijken de beste pijpen naar Suriname gegaan te zijn. Dit is nog niet te verklaren. Er werden 325 mandjes verzonden met duurdere lange pijpen die f 1,60 (32 stuivers) per gros of mandje kostten. De 62 kisten waren gemiddeld ruim 20 gulden per stuk. Waarschijnlijk ging het hier om korte pijpen van de betere kwaliteit voor de slaven. Die werden voor gemiddeld f 1,00 (20 stuivers) per gros verkocht.²¹⁵ Slechts een klein deel van de totale scheepsvloot liep averij op waardoor ze in de archieven zijn opgetekend. De aantallen pijpen die Kleijn verzond en die in de archieven werden teruggevonden zijn slechts het topje van de ijsberg. Kleijn verzond in totaal 325 mandjes/gros (46.800 pijpen) en 62 kisten van 20 gros (1.240 gros ofwel 178.560 pijpen). Bij elkaar maar liefst 225.360 pijpen.

-Keijser, weduwe Dirk Entvogel, Heijltje de, pijpenkoopster (1762-1766)

Pijpenkoopster Heijltje de Keijser nam na het overlijden van haar man Dirk Entvogel de pijpenhandel over. Zij overleed in 1766.²¹⁶ (zie Dirk Entvogel en het eerder genoemde artikel in Jaarboek 2015).

-Kleijns, Fredericq, pijpenverkoper (1706-1709)

Pijpenverkoper Fredericq Kleijns (ook Frederik Klijs, Claijs, Kleijssen) was rond 1675 getrouwd met Pietertje Pieterse. Volgens Douwes was Kleijns tevens pijpenfabrikant maar dat is niet correct.²¹⁷ Kleijns werd geboren in Lüneburg in de Duitse deelstaat Nedersaksen. Na het overlijden van Pietertje²¹⁸ hertrouwde hij in 1697 met Trijntje Roelofs uit Bremen.²¹⁹ Die woonde toen al op de Pijpenmarkt. Het echtpaar kreeg vijf kinderen; Margriet Maria (1678) die met pijpenkoper Ide Visser trouwde, Hendrik, Anna en de tweeling Abraham en Isaack (1685).²²⁰ Abraham werd pijpenkoper en had een

Afb. 26. Woning van Fredericq Kleijns, tweede van rechts (nu Nieuwezijds Voorburgwal 157) met op de achtergrond het stadhuis/paleis. (SAA, Beeldbank)

bijzondere relatie met Gouda. Isaack woonde in 1706 in Rotterdam toen Frederick een onbekend persoon machtigde om iemand voor het gerecht te dagen die zijn zoon 'in zijn goede naam en faam' had beledigd.²²¹ De familie woonde verspreid, mogelijk vanwege de belangen in de handel.

Kleijns woonde in een pand aan de Pijpenmarkt in het vierde huis vanaf de Paleisstraat (nu Nieuwezijds Voorburgwal 157) op de zuidhoek van de Boerensteeg²²² (afb. 26). Op afbeelding 3 en 4 staat het huis achter de hijskraan bij het Goudse Veer. Hij had de woning in 1702

Tabel 16: Export van pijpen door Jacobus Kleijn, 1772-1793.

Jaar	Soort verpakking	Waarde in fl.:		Bestemming	Scheepsnaam	Schipper
		totaal	eenheid			
1772	75 mandjes pijpen	105,00	1,40	Suriname	Valk	Daniel Nieman
1775	22 kisten pijpen	449,80	20,45	St. Eustatius	Amsterdamse Galeij	Hans Steefning
1775	50 mandjes pijpen	77,80	1,56	Suriname	Vrijheijd	Michiel Kok
1776	100 mandjes pijpen	154,35	1,54	Suriname	Jonkvrouwe Alida & Martha	Daniel van Hek
1778	100 mandjes pijpen	189,00	1,89	Suriname	Zeelust	Jan Riems
1779	20 kisten pijpen	422,00	21,00	St. Eustatius	Amsterdamse Galeij	Hans Steevening
1779	10 kistjes pijpen	195,80	19,58	St. Eustatius	Vrijheijd	Christiaan Post
1793	10 kisten pijpen	200,00	20,00	St. Eustatius	Amsterdamse Galeij	Hendrik Pietersen
Totale waarde		1793,75				

gekocht van de Erven Anna Pool echtgenote Wessel Phebus.²²³ In 1706 kocht hij nog een woning aan de zuidzijde in de Boerensteeg van de pijpenkoper Leendert van Wijck.²²⁴ Zijn eerste aankoop was al in 1687. Het betrof een woning van de pijpenmaker Joris Jansz Kool (zie kader) aan de noordzijde van het Keizerrijk aan de overzijde van het Goudse Veer. Een jaar later kocht hij van Kool nog een huis in hetzelfde steegje.²²⁵

Fredericq Kleijs overleed in 1709. Hij was niet onbemiddeld. De boedelinventaris die werd opgemaakt had een totale waarde van ruim 11.713 gulden. Alleen al zijn huis op de Nieuwezijds Voorburgwal werd op 7.100 gulden getaxeerd, dat in de Boerensteeg op 1.200 en in het Keizerrijk op 800 gulden. In het achterhuis van zijn woning aan de Pijpenmarkt lag een enorme voorraad tabakspijpen. Als taxateur van deze voorraad werd de pijpenkoper Hermanus Blom aangesteld. De opsteller van de inventaris begon zijn opsomming met: ‘Volgen de pijpen in’t sterfhuijs bevonden, getaxeert tot de volgende prijzen [...] een ton 24 gros [...]’, waarna hij de zin doorstreepte. Verwachtte hij dat de lijst te uitgebreid ging worden? Later in de inventaris lezen we dat de notaris het algemeen wilde houden: ‘De pijpen in den Boedel bevonden soo grove als fijne lange & corte sijn door de rendante overgenomen volgens taxatie van Harmanus Blom, pijpecoper alhier ende hebben deselve met de vrage belopen ter somme van f 1.423 guldens 10 stuivers en 12 penningen.²²⁶ Voor dit bedrag kon een enorme voorraad worden aangelegd. De gangbare prijs in deze periode was 7 à 8 stuivers voor korte grove pijpen, 15 à 18 voor korte fijne en porseleinen en 28 à 30 stuivers voor lange fijne of porseleinen pijpen. Omdat het bijhouden van een volledige lijst niet werd doorgevoerd, weten we niet hoeveel gros Kleijs van iedere soort op voorraad had. Als we voorzichtig uitgaan van een gemiddelde prijs van 18 stuivers, komen we uit op een voorraad van minimaal 1.580 gros (227.520 stuks). Gezien de afkomst van Keijs en zijn tweede vrouw is het niet ondenkbaar dat hij vooral de Duitse markt van Hollandse pijpen voorzag.

Twee maanden na het opmaken van de inventaris volgde de scheiding van de boedel. Mr Olphert de Later en Barent Lelij waren aangesteld als voogden over de minderjarige kinderen van Fredericq Kleijs: Grietje Cleijs en Abraham Kleijs. Tevens waren zij gemachtigd om namens zoon Hendrik Kleijs, die in het buitenland verbleef, te handelen. Barent Lelij trad ook nog op namens zijn drie eigen minderjarige kinderen uit zijn huwelijk met de overleden Anna Kleijs waren geboren. De huizen in de Boerensteeg en in het Keizerrijk werden drie jaar later door de Erven Frederik Clijns en de Erven Abraham Rijndersz verkocht aan Olphert de Later.²²⁷ Kennelijk zette Trijntje Roelofs het bedrijf voort. Zij nam voor ruim 7.100 gulden het huis aan de Pijpenmarkt

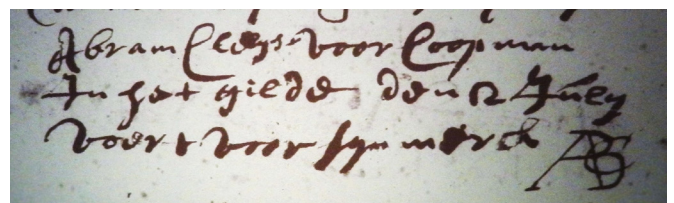
over, de meubelen en andere inboedel voor ruim 523 gulden en verder nog de tabakspijpen uit de boedel voor ruim 1.423 gulden.²²⁸ Het huis op de Nieuwezijds Voorburgwal op de noordhoek van de Boerensteeg werd op 24-04-1723 door de Erven Frederik Kleijs eveneens aan Olfert de Later verkocht.²²⁹

Pijpenmaker Joris Jansz Kool

In 1687 kwam het pand aan de noordzijde van het Keizerrijk aan de overzijde van het Goudse Veer op naam van Fredericq Kleijs. In het kwijtscheldingregister wordt als verkoper genoemd de pijpenmaker Joris Jansz Kool. Maria Paulus Tempelaer ‘vrouw van Joris Jansz pijpemaecker’ en Frans Kool zijn door dezelfde Joris Jansz pijpemaecker gemachtigd voor hem te tekenen. De machtiging is opgesteld 20 Juni 1687 door notaris Daniel Fabritius te Ceulen. De machtiging was vertaald uit het Hoogduits. In de akte uit 1688 is sprake van Joris Jansz Kool, pijpemaecker. Hoewel er geen direct bewijs is, bestaat er een mogelijkheid dat er een familierelatie was tussen de in Amsterdam wonende pijpenmaker en Jan Jansz Kool uit Gouda, die het merk ‘boer bij de karn’ vanaf 1668 in eigendom had.²³⁰ Kwam de familie Kool oorspronkelijk uit Duitsland (Keulen of omgeving?) en waren ze naar Gouda en/of Amsterdam vertrokken?

-Kleijs, Abraham, pijpenkoper en gildebroeder te Gouda (1708-1709)

Abraham (Abram) Kleijs, geboren in 1685, was een zoon van de pijpenkoper Fredericq Kleijs en Pietertje Pieterse. (zie hierboven) Opmerkelijk en bijzonder is de informatie die in archieven over Abraham (Abram) is gevonden. Hij woonde in Amsterdam en trouwde daar in oktober 1708 op 23-jarige leeftijd met Anna Becker (ook Bekker) een dochter van Hendrick Becker.²³¹ Anna woonde in de Nes. Waarschijnlijk zijn ze vrijwel direct naar Gouda vertrokken want op 30 juni 1709 ging ‘Anna Bekker van Amsterdam’ in Gouda voor haar eerste communie en twee dagen later werd Abraham ingeschreven in de boeken van het pijpenmakersgilde: ‘Abram Cleijs voor Coopman in het gilde den 2 julij [1709] voert voor sijn merk ABC’, waarbij de letters in monogram staan.²³² (afb. 27) Het monogram zal een afkorting zijn geweest van zijn naam. Hij was niet de enige Amsterdammer die zich had ingekocht in het Goudse pijpenmakersgilde. Zie hiervoor ook onder het hoofdstukje Dirk Entvogel

Afb. 27. Inschrijving Abram Cleijs in Gildeboek Gouda. (SAHM, Gildeboeken pijpenmakers Gouda)

en het artikel over de pijpenkoper Dirk Entvogel.²³³ In 1717 kregen ze in Amsterdam een zoon Hendrik.²³⁴

-Kop(s), Mijndert Willemsz, pijpenkoper (1697-1699)

Mijndert Willemsz Kop (ook Cop, Kops, Cops) trouwde in 1697 met Annetje Braams.²³⁵ Bij zijn huwelijk was hij nog kruier. Een half jaar later toen hij het poorterschap verkreeg was hij pijpenkoper.²³⁶ Ze woonden op de St. Luciënborgwal. Nog geen twee jaar later overleed Mijndert²³⁷ waarna weduwe Annetje Braams (ook Amietie Abrams) het bedrijf voortzette. (zie Braams, weduwe Mijndert Willemsz Kop, Annetje)

-Kop, Mijndert, pijpenkoper (1742)

Mijndert Kop, de zoon van Mijndert Willemsz Kop(s) en Annetje Braams werd eveneens pijpenkoper. In 1742 verkreeg hij het poorterschap van Amsterdam.²³⁸

-Lengelaer, Willem, pijpenwinkelier (1742)

Willem Lengelaar uit de Pieter Jacobsdwarstraat trouwde in 1708 met Eva Staal en na haar overlijden met Aagje de Bruijn.²³⁹ Hij woonde toen in de Lombartsteeg. Zowel in 1708 als 1712 was hij schoenlapper. Na het overlijden van Aagje trouwde hij in 1716 met Adriaantje Jacobs uit Hattem.²⁴⁰ Adriaantje woonde op het Rokin. In 1726 kocht hij het pand op de oostzijde van het Rokin. Het stond twee huizen van de Wijde Lombardsteeg (Wijdesteeg).²⁴¹

In 1742 werd hij voor het eerst genoemd als pijpenwinkelier op het Rokin. Lengelaer had een jaarinkomen van 800-1.000 gulden. Het pand had een huurwaarde van 370 gulden. Hij overleed in 1745.²⁴² De helft van het huis werd kort daarna door zijn gelijknamige zoon verkocht²⁴³ en de andere helft in 1761 door zijn weduwe.

-Lipman, Simon, pijpenkoper (1709)

Op verzoek van van Simon Lipman 'hoogduijtsse Joode' verklaren Salomon Elias en Coenraat Samuels, dat zij

gehoord hebben dat Wouter Gourack, pijpenverkoper te Gouda een overeenkomst heeft gesloten met Lipman's broer naar aanleiding van de levering en de betaling van pijpen.²⁴⁴ In april 1709 waren beiden op bezoek bij Lipman en zijn broer. Daar was ook Wouter Gourack. Ze getuigen dat zij 'uijt de mond van de pijpeverkooper hoorden dat hij een partij tobacxpippen aande requirant hadde verkocht, te betalen binnen vier maanden, dat hij verkooper alreede een gedeelte daar van had geleverd, en versogte aande requirant hem geliefde te gerieven met vijftig gulden, alsoo hij daerom verlegen was, en dat hij de resterende pijpen souden leveren op woensdag den 8 majj deses jaars 1709'. Lipman's broer ging daar mee akkoord en zou de vijftig gulden bij hem brengen op de Pijpenmarkt. Mogelijk gaat het hier om de Gouwenaar Wouter Theunisz de Gouderack die in de Goudse archieven wordt genoemd in de periode 1707-1712.²⁴⁵ Hij wordt in de jaren 1707/1708, 1712/1713 genoemd als pijpenmaker en bestuurder van het pijpenmakersgilde.²⁴⁶ Kennelijk was hij pijpenkoper in plaats van pijpenmaker. Het is niet duidelijk geworden of Simon Lipman pijpenkoper, koopman of tabakswinkelier is geweest.

-Meijer, Jan/Johan, pijpenkoper (1742)

Pijpenkoper Jan (Johan) Meijer uit Bremen trouwde in 1725 met Eva Raake uit Bremen. In 1739 hertrouwde hij met Jannetje Lucas²⁴⁷, dochter van lijstenmaker Lucas Sieuwertsz. In datzelfde jaar verkreeg hij het poorterschap van Amsterdam.²⁴⁸ In 1742 had hij een pijpenwinkel in de Kapelsteeg.

-Reijlingh, Arent, pijpenkoper, (1753)

Arent Reijling uit de Nieuwstraat trouwde in 1738 met Dirkje Bongers (Bongars) uit Zutphen. Dirkje woonde toen al in Amsterdam.²⁴⁹ In 1753 verkreeg Arent Rijlingh het poorterschap van Amsterdam.²⁵⁰

-Root, Pieter, pijpenkoper en kastelein (1733-1740/1745)

Pijpenkoper Pieter Root trouwde in 1733 met Christina Broeland, een dochter van Daniel Broelant en Johanna Leenders de Leeuw.²⁵¹ Pieter was een zoon van Claes Root (Roodt) en Maria van Wanem.²⁵² Hun twee zonen Jan en Pieter, die beiden in de pijpenhandel terecht kwamen, werden geboren in 1709 en 1710.²⁵³ Pijpenkoper Pieter Root en Christina Broeland behoorden tot de personen die in 1739 een contract lieten opmaken in verband met voorgevallen scheldpartijen en ongewenste gedragingen.²⁵⁴

Pieter werd behalve pijpenkoper ook 'tapper' ofwel kastelein genoemd. In 1732 liet hij een advertentie plaatsen in de Amsterdamsche Courant waarin hij aangaf een stuk kant van twaalf el lang te zijn verloren. De vinder werd verzocht het terug te brengen op 'de Pypemarkt by Pieter Root, in de 3 Papegajen' en zou eerlijk beloofd worden.²⁵⁵ Gezien deze advertentie handelde hij

Afb. 28. Nieuwezijds Voorburgwal met links het Paleis en rechts de Jonge Roelensteeg. Links van de steeg stonden 'Het Wapen van Vrankryk' en de 'Drie Papegajen'. (Foto auteur)

mogelijk ook in andere goederen. De herberg 'De Drie Papegaaien' (afb. 28) en een naastgelegen pand waren eigendom van zijn vader Claes Root. Die had het pand in 1721 voor 7.300 gulden gekocht.²⁵⁶ De herberg werd in 1733 door de Erven Claes Rood verkocht.²⁵⁷ Pieter bleef de herberg huren en bewonen. In mei 1740 deed hij de huur en de inboedel van 'de drie Papegaetjens' over aan Jan Spitaal.²⁵⁸ In dat jaar had hij ook het logement 'Het Schild van Frankrijk' op de Pijpenmarkt gekocht.²⁵⁹

Johanna Leenders de Leeuw woonde in bij haar dochter en Pieter Root. De weduwe werd toen als rentenierster genoemd met een jaarlijks inkomen van 1.000 gulden en Pieter Root als tapper.²⁶⁰ Een interessante akte dateert van een jaar later toen Pieter Root, Kastelein in het Schild van Frankrijk zich tot borg en principaal stelde van de weduwe van de overleden Jan Bastiaanse Overweesel te Gouda voor de kosten van een proces tegen Jan Gefken.²⁶¹ Kennelijk waren er nog banden tussen de kastelein/pijpenkoper en Willemina Jans Vulhof, de weduwe van Overwesel, die het merk BOW in eigendom had. Opmerkelijk is de toevoeging van haar zoon in de firmanaam. Het was nog niet eerder opgemerkt dat zij handelde onder de naam 'Jan Bastiaanse Overweesel en Soon'. Pieter Root overleed rond 1745 waarna Christina in 1747 hertrouwde met Rijk van Marwijk.²⁶² Die had een theewinkel op de Elandsgracht.

-Root, Jan, pijpenkoper (1726-1733)

Pijpenkoper Jan Root (geb. 1709) verkocht in 1726 een huis en erf op de Sint Luciëburgwal op de hoek met de Jonge Roelensteeg.²⁶³ Het is niet duidelijk of hij zelf in dit huis heeft gewoond. In 1731 woonde hij op de Pijpenmarkt in een huis genaamd het 'Goudse Veerhuys'. Root liet kort na elkaar twee interessante advertenties plaatsen in de Amsterdamsche Courant:

'Men adverteert dat de Pypen van't merk de Roemer, Kelk of Beeker, dewelke grootelyks getrokken zyn in Vrankryk, Duytsland, en Italien; nergens zyn te bekomen, als alleen by Jan Root, wonende op de Pypemarkt in't Goudse Veerhuys tot Amsterdam, dewelke die in commissie verkoopt voor een civiele prys, en de Kooper verzekert, dat hy geen Alphense voor Goudase Pypen sal verkoopen.'²⁶⁴

'Men adverteert verders dat Jan Root, wonende op de Pypemarkt in't Goudse Veerhuys tot Amsterdam, in commissie verkoopt diverse soorten van Pypen van diverse Merken, so lange als korte, en ook Turkse

Pype-koppen voor een civiele prys, en de Kooper verzeekerd, dat hy geen Alphense voor Goudase Pypen zal verkoopen.'²⁶⁵ (afb. 29)

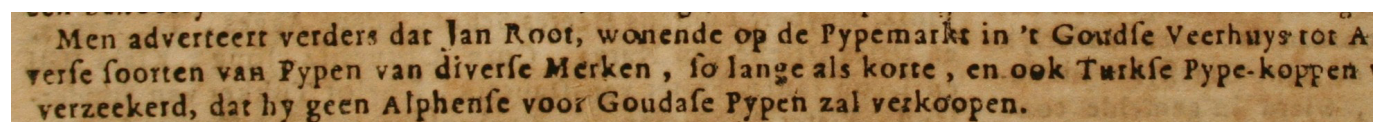
Hierin lezen we dat hij tabakspijpen met de merken 'Roemer, Kelk of Beeker' in commissie verkocht. Deze pijpen werden voornamelijk in Frankrijk, Duitsland en Italië afgezet. Interessant is ook dat hij in beide advertenties speciaal vermeldt dat hij geen Alphense voor Goudse pijpen verkocht ofwel hij verkocht geen imitaties uit (toendertijd) Aarlanderveen maar alleen originele Goudse produkten.²⁶⁶ Het merk roemer was in deze periode eigendom van de de Goudse chirurgijn en koopman Pieter Fierens die dit merk van de pijpenmaker Jan Pietersz Schoonevelt had overgenomen en in de periode 1728-1766 in eigendom had.²⁶⁷ In de tweede advertentie is er sprake van dat hij zowel korte als lange pijpen van verschillende merken in commissie verkocht en tevens Turkse Pijpenkoppen. Dit was de eerste en enige keer dat pijpen uit Ottomaans gebied in Amsterdam werden aangeboden via een advertentie in een krant. Dergelijke pijpen waren heel bijzonder en vooral bedoeld voor klanten met een beter gevulde beurs. Slechts bij uitzondering worden dergelijke pijpen in Nederlandse bodem gevonden.²⁶⁸ Dergelijke pijpen werden mogelijk ook in de boedel van Harmanus Blom gevonden. Ook de bekende tabaksfabrikanten en pijpenhandelaren Frans en Jacob van de Velde hadden Turkse pijpen in hun pakhuis.²⁶⁹

-Rijke, Albert Petrus, in tabakspijpen (1808-1810)

Albert Petrus Rijke/Ryke woonde op de 'Waal voor de Bantemerbrug'. In 1801 trouwde hij met Maria Brugman uit Westzaandam.²⁷⁰ In 1807 kocht hij voor 6.000 gulden een huis en erf op de Nieuwendijk van Jan Kock.²⁷¹ Het pand, 'met Purmerende in de gevel', stond op de hoek van de Klapmutssteeg (Klokkengang) bij de eerste Haarlemmersluis. Hij kocht dit huis inclusief winkelkasten en toonbank. Hier zal hij zijn eerste pijpenwinkel hebben gehad. In de adresboeken van 1808 en 1810 is de winkel gelocaliseerd op de Nieuwendijk tegenover de 'Ramskooy'. In 1811 kocht hij voor 210 gulden nog een huisje in de Klapmutssteeg.²⁷²

-Schröder, George Willem, pijpenkoper (1794-1807)

De 26-jarige George Willem Schröder kwam uit 'Munnikhuisen' (ook 'Mennighuisen') in Pruisen. Werd hier Münchhausen in de Duitse deelstaat Hesse bedoeld? Ten tijde van zijn huwelijk met Cornelia van

Afb. 29. Advertentie pijpenkoper Jan Root. Amsterdamsche Courant, 19-07-1731.

Aret in 1792 woonde hij ‘op de Bloemmarkt voorbij de Stilsteege’. Getuige bij zijn huwelijk was Frederik Witvoet van de Bloemmarkt. Twee jaar later overleed Cornelia waarna hij in 1794 trouwde met Catharina Vos van de Baangracht bij de Weteringspoort.²⁷³ Schröder woonde toen in de St. Nicolaasstraat bij de Voorburgwal.

In 1802 en 1807 kocht hij 30 tonnen pijpen bij Frans Verzijl & Zoonen voor een bedrag van 471 gulden en 10 stuivers.

In het vroegste adresboek waarin zijn bedrijf voorkomt lezen we: ‘G.W. Schröder, in alle soorten van Pypen, Bloemmarkt 89’ (1808). Later is dit Bloemmarkt 228 (1810) en ‘G.W. Schröder, Voorburgwal bij de Stilsteege no. 233, Pijpenkooper’ (1820). In het adresboek van 1836-1837 lezen we ‘G.W. Schröder, Pijpenmarkt bij de Jonge Roelensteeg, in alle soorten van Tabakspijpen; continueert de Affaire van wijlen W. Harmsen, [no.] 25’. In de adresboeken van 1839-1840 en 1846-1847 is het adres ‘Pijpenmarkt, 3371, Winkelier in Pijpen’. (zie ook Willem Harmsen)

-Schuurman, Dirk, boekverkoper, uitgever en pijpenhandelaar (1791-1795)

Amsterdammer Dirk Schuurman trouwde in 1777 op 23-jarige leeftijd met Anna Martha Biel.²⁷⁴ Hij woonde toen in de Jonge Roelensteeg bij de Pijpenmarkt. Zijn gelijknamige vader kwam uit Varsseveld. In 1790 woonden zij op het Rokin in het derde huis vanaf de Vispoort.²⁷⁵ Volgens het naamregister van 1780 was hij Boekverkoper op het Rokin tussen de Vispoort en de Lombartsteeg. In het naamregister van 1792 wordt hij genoemd ‘op ‘t Rockin over de Gaperfteeg’ handelend in tabakspijpen en in 1795 op de hoek van de Naardersteeg en de Beurssteeg. Schuurman was boekhandelaar, pijpenhandelaar en ondermeer uitgever van de Oprechte Nederlandsche courant. Ook was hij het contactadres bij verkoop van onroerend goed en bij sollicitaties:²⁷⁶ In de Amsterdamsche Courant was in 1790 de volgende advertentie opgenomen: ‘By Toeval te Koop een Florisante CHIRURGYNS WINKEL, staande binnen Amsterdam. Te bevragen by D. SCHUURMAN, op’t Rokkin. Gemelden heeft thans een aanzienlyke Sorteering van veele soorten van TABAKS PYPEN, leverd ook in Kisten, om buiten ’s Lands te verzenden; alles tot de civielste pryzen.’

Afb. 30. Pijpenmarkt ter hoogte van de Sloterdijksteeg met ijkerschip en pijpenmanden. Rechts de Bloemmarkt. Gerrit Lamberts, 1817. (SAA, Coll. Van Eeghen).

Na het overlijden van Anna trouwde Dirk in 1797 met Catharina Sophia Kruijt en daarna voor een derde keer in 1799 met Aaltje Beukers.²⁷⁷ Dirk kreeg tussen 1778-1796 zeven kinderen en bij zijn tweede vrouw Catharina Sophia Kruijt nog een achtste kind.

In 1795, een jaar voor het overlijden van zijn eerste vrouw kon Dirk zijn crediteuren niet meer betalen en ging failliet. Er werd een boedelinventaris gemaakt en er werd een lijst van schuldeisers opgesteld.²⁷⁸ In de inventaris vinden we goederen die aan de pijpenhandel herinneren. Op de achterzolder stonden twaalf mandjes met diverse pijpen en op de bovenzolder een ton met korte pijpen. Een aantal uitgevers en een viertal pijpenmakers hadden nog geld tegoed (Tabel 17). Dirk kocht ook pijpen bij de Goudse firma Frans Verzijl & Zoonen. In de periode 1791-1793 kocht hij vier tonnen met pijpen met een totale waarde van 60 gulden en vier stuivers of wel 15 gulden en 5 stuivers per ton. Opmerkelijk is de aanwezigheid van Pieter van Wijngaarden uit Alphen in bovenstaande schuldenlijst tussen de Goudse pijpenmakers. Van Wijngaarden imiteerde Goudse pijpen en plaatste goedlopende Goudse pijpmerken op zijn produkten. Schipper Gerrit

Tabel 17: Schulden aan pijpenmakers uit de boedel van Dirk Schuurman, 1795.

Pijpenmaker	Plaats	schuld	merk
Jan Vlak	Gouda	26,00	30 gekroond
Andries Brem	Gouda	52,00	K en A gekroond
Jacob van der Wand	Gouda	103,00	53 gekroond
P. van Wijngaarden	Alphen	20,00	diverse merken
[Gerrit] Vlierman	Amsterdam	30,00	schipper en pijpenhandelaar
		231,00	

Vlierman van de Pijpenmarkt had eveneens geld te goed van Schuurman. Gezien het bedrag ging het niet om vrachtkosten maar had hij een vracht pijpen afgeleverd die nog niet waren betaald.

-Schuurman, Willem, pijpenhandelaar (1789-1792)

Willem Schuurman uit Varsseveld trouwde in 1748 op 35-jarige leeftijd met Jannetje Zegers uit Amsterdam.²⁷⁹ Getuige was zijn neef Hendrik Materman. In 1750 werd zoon Harremanus geboren.²⁸⁰ Willem had familiebanden met de hierboven genoemde Dirk en ze waren zelfs een aantal jaren gelijktijdig, maar zelfstandig, werkzaam in de pijpenhandel.

Willem kocht in 1784 voor 10.250 gulden een pand op het Water (nu Damrak), het tweede huis van de Karnemelksteeg recht tegenover het Alkmaarderveer.²⁸¹ Tegenover de Kapelsteeg lagen verschillende stijgers waar veerboten naar Noord-Holland vertrokken. In dit pand had hij zijn pijpenwinkel. In de eerste helft van de negentiende eeuw verkreeg het pand huisnr. 80.

In de periode 1789-1792 kocht Willem Schuurman voor 2.162 gulden en 19 stuivers aan pijpen bij de firma Frans Verzijl & Zoonen in Gouda. In totaal werden 167 mandjes met 1 gros pijpen geleverd, 28 hoge manden, 19 tonnen en 21 kisten met pijpen. Uitgaande van gemiddeld 20 gros per mand, ton en kist bedroeg het totaal circa 1.527 gros ofwel 219.888 pijpen.

-Schuurman & J.A. Kamp, Willem, pijpenhandelaren (1806-1808)

Jan Abraham Kamp uit Amsterdam trouwde in 1806 op 27-jarige leeftijd met de eveneens uit Amsterdam afkomstige Hermina Françina van der Scheer.²⁸² Ten tijde van zijn huwelijk woonde Kamp op hetzelfde adres als Willem Schuurman. Mogelijk werkte Kamp in eerste instantie bij Schuurman en ging hij na zijn huwelijk een compagnonschap aan het hem. (zie ook Jan Abraham Kamp en Willem Schuurman)

-Snaarenberg, Pieter, pijpenwinkelier (1767)

Pieter Snaarenberg (ook Snarenburg) woonde op het Singel bij de Heiligeweg en had daar in 1767 een pijpenwinkel. In 1763 was hij getrouwd met Trijntje Verdoes. Tot 1800 kocht hij een vijftal huizen. Hij wordt alleen in het adresboek van 1767 genoemd als pijpenkoper.

-Storts, Jan Willem, pijpenwinkelier (1742-1776)

In 1726 verkreeg ene Jacobus Storts, tabaksverkoper uit 'Boeckholt' het poorterschap van Amsterdam.²⁸³ Jacob was in 1723 getrouwd met Anna Willemina van Bijleveld uit 'Gilhuijs'.²⁸⁴ Mogelijk werd met deze plaatsen het Duitse Bocholt (Noordrijn-Westfalen) en Gildehaus (Nedersaksen) bedoeld.

Hun zoon Jan Willem Storts werd geboren in 1721.²⁸⁵ Hij trouwde in 1741 met Anna Geertruij Cloesen (ook

Kloesen/Klusen) uit Wesel.²⁸⁶ Haar moeder Maria Koene woonde nog in Wesel.²⁸⁷ Volgens het testament van beiden is haar moeders naam Maria Coone, weduwe Burgard Cloese.²⁸⁸ Uit dit huwelijk werden in de periode 1742-1759 zeven kinderen geboren.²⁸⁹ Storts had een pijpenwinkel op de Pijpenmarkt tussen de Melkmeisjessteeg en de St. Luciënsteeg. Tijdens het opmaken van het kohier van de personele quotisatie in 1742 was Storts nog een startende ondernemer met een jaarinkomen van 600-700 gulden. Hij huurde zijn pand jaarlijks voor 260 gulden. Kennelijk had Storts ook nog andere kwaliteiten. Zes jaar later vinden we een onverwachte advertentie waarin hij zich manifesteert als schilder: 'Jan Willem Storts schilder op de Pypemarkt, presenteert zyn dienst met verscheyde fyn-schilders t'zamen, om alle soorten van decoratien, diviesen, sinnebeelden &c, te schilderen, over de aengename vrede van wat natuur een ieder begeert'.²⁹⁰

Jan Willem was in Amsterdam geboren maar had nog steeds goede contacten in Duitsland. Ook zijn voogden Jacobus Korje en Rutgert Warnar kwamen uit Duitsland. Gezien zijn achtergrond zullen veel pijpen richting Duitsland zijn gegaan. Dit blijkt later als de firmanaam samen met pijpenkoper Willem Harmsen wordt opgenomen in het Duitse handelsboek de 'Allgemeiner Contorist' dat in Leipzig werd uitgegeven.²⁹¹

Storts kocht pijpen in Gouda maar in 1763 had hij voor 66 gulden 10 stuivers ook een partij pijpen bij Philip Hoogenboom in Aarlanderveen gekocht. Storts exporteerde niet alleen naar Duitsland. Ook naar Spanje werden tabakspijpen en andere goederen verkocht. In 1763 verzond de firma 25 oxhoofden bier, 3 kelders genever en 2 kisten pijpen met het schip Elmina (schipper Dirk Geerts Lollingh) van Amsterdam naar 'Cadix'.²⁹² Met Cadix wordt hier de havenstad Cádiz in Zuidwest-Spanje bedoeld.

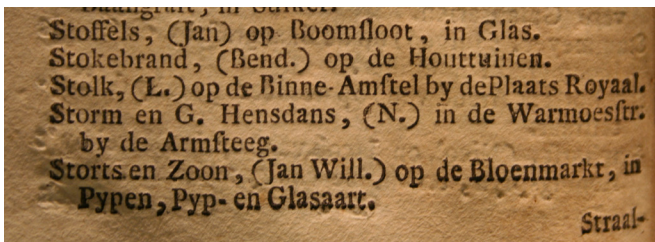
In de periode 1749-1764 verkocht Storts ook 'fris uyt Zee gekomen, opregte Genuase Ansiovis, weergaloos van smaak' voor 5 gulden per vat met een inhoud van 1.000 visjes of 18 stuivers per 100 visjes. Exporteerde Storts pijpen naar het Middellandse Zeegebied en werden dergelijke goederen als retour lading meegenomen? In 1764 was het zijn zoon Jacobus Storts van de Bloemmarkt die deze vis aanbood.²⁹³

In het naamregister van kooplieden van 1767 is de pijpenwinkel op de Bloemenmarkt bij de Stilsteeg foutief vermeld als Willem Stors.²⁹⁴

-Storts & Zoon, Jan Willem, pijpenwinkelier (1776-1791)

In de jaren zeventig kwam zijn gelijknamige, in 1753 geboren, zoon in het bedrijf. De firmanaam werd veranderd in Jan Willem Storts & Zoon. (afb. 31) Tussen 1762 en 1790 kochten hij en/of zijn zoon een groot aantal huizen en verkocht er een paar met grote winst. Zijn eerste aankoop dateerde van 1765 en betrof een huis en

erf in de Jonge Roelensteeg (Jonge Roelofsteeg) voor 3.000 gulden,²⁹⁵ een jaar later een huis en erf op de Pijpenmarkt op de noordhoek van de Zwartehandsteeg (Zwarte Hondsteeg) voor een bedrag van 6.975 gulden,²⁹⁶ in 1769 een huis en erf in de Paleisstraat (Gasthuissteeg) ten zuiden van het Stadhuis, 'zijnde een galanteriewinkel met de "De Waschstaepel" in de gevel'²⁹⁷ en in hetzelfde jaar een huis en erf in de Nieuwezijds Achterburgwal (Spuistraat) voor 4.500 gulden.²⁹⁸ Het laatste huis werd in 1783 met een goede winst voor 7.000 gulden verkocht.²⁹⁹ In 1770 kocht Storts nog voor 3.325 gulden een huis en erf in de Vissteeg³⁰⁰ en een jaar later een huis en erf in de Molsteeg (Zuidzijde), het derde huis ten westen van de Nieuwezijds Voorburgwal.³⁰¹ Dit huis verkocht hij in 1792 voor 4.600 gulden.³⁰²

Afb. 31. Naamregister kooplieden Amsterdam 1778.

Mogelijk ter uitbreiding van hun handelsactiviteiten kocht Storts twee panden van voormalige pijpenhandelaren. In 1782 voor 1.900 gulden een pakhuis en erf in de Kaatsbaansteeg van de Erven Dirk Endvogel³⁰³ en in 1790 voor 10.950 gulden het huis en erf op de Pijpenmarkt van de Erven Johanna Leenders de Leeuw, weduwe van pijpenkoper Daniel Harmensz Broeland.³⁰⁴ In de periode 1780-1795 verkocht de firma Jan Willem Storts & Zoon 907 mandjes pijpen aan de VOC. De beste soorten werden verpakt in mandjes of bennetjes van een gros waardoor we uitkomen op een totaal van 130.608 pijpen. Het ging om zestien leveringen van gemiddeld circa 57 mandjes. Gezien de prijzen van 42, 44 en 50 stuivers (f 2,10; f 2,20 en f 2,50) waren dit pijpen van de allerbeste soort. Een belangrijke leverancier van Storts was de firma Frans Verzijl & Zoonen in Gouda. Deze pijpenfabrikant leverde in de periode 1791-1799 voor een bedrag van ruim 3.167 gulden aan pijpen aan Storts. De pijpen waren verpakt in 404 mandjes (404 gros), 43 tonnen en 24 kisten. Uitgaande van 20 gros per ton en kist bedroeg het totaal circa 1.744 gros. Jan Willem Storts overleed in 1800 en zijn weduwe Anna Geertruij Klusen ruim een jaar later.³⁰⁵

-Storts & Zoon, Weduwe Jan Willem, pijpenwinkelster (1800-1801)

Tot haar overlijden was Anna Geertruij Klusen onder de firma naam Weduwe Jan Willem Storts & Zoon nog werkzaam in de pijpenhandel. In deze periode kocht ze

bij de firma Frans Verzijl & Zoonen nog 38 mandjes beste lange kwaliteitspijpen en 3 kisten met pijpen.

-Storts, Jacobus, pijpenwinkelster (1801-1805)

Zoon Jacobus (geboren 1743) nam na het overlijden van zijn moeder het bedrijf over. Hij kocht in de jaren 1801-1805 nog 77 mandjes en 7 kisten met pijpen voor een bedrag van 603 guldens en 3 stuivers bij Frans Verzijl & Zoonen.

-Straalen, Cornelis van, tabak- en pijpenkoper (1775-1802)

De tabaks- en pijpenkoper Cornelis van Straalen woonde in de Bethaniënstraat tussen de Oudezijds Achterburgwal en de Kloveniersburgwal. Cornelis had eind 1774 maar liefst 80 mandjes met lange kwaliteitspijpen naar Curaçao verzonden met het schip De Jonge Zeeheld van kapitein Jan Molenhouwer. De zending had een waarde van 129 gulden en 16 stuivers ofwel 32,4 stuivers (f 1,62) per mandje.³⁰⁶

Uit 1802 dateert nog een bijzondere advertentie waarin Van Straalen wordt genoemd. Een vrouw waarvan de echtgenote in Batavia verbleef en die zelf ook een manier zocht om daarheen te vertrekken, plaatste de volgende advertentie: 'Een Burger Vrouw, naar wien men volkomen kan informeeren, welke haare Man op Batavia woonachtig is, presenteert haar dienst als Meid met eene of andere Familie naar Batavia te vertrekken, en zelfs zonder Salaris. Adres by Cornelis van Straalen, Tabaks- en Pypenkoopster, in de Bethanienstraat, te Amsterdam.'³⁰⁷

-Steijlepael, Pieter Jansz., pijpenkoper (1670)

Tabakspijpenverkoper Pieter Jansz. Steijlepael was afkomstig uit 'der Gouw' ofwel Gouda. In 1670 verkreeg hij het poorterschap van Amsterdam.³⁰⁸ Mogelijk was hij in datzelfde jaar getrouwd met Annetje Jacobs, dochter van schipper Jacob Adriaensz (ovl). In 1683 hertrouwde hij met Trijntje Gerrets Braat.³⁰⁹ Hij woonde toen op de Prinsengracht en was timmerman van beroep. Hij overleed in 1691 op 'de Bierkaj bij de oude Kerck'.²¹⁰

-Swol, Jan Isaacs van, pijpenkoper (1701)

Jan Isaacs van Swol (Zwol) trouwde in 1678 met Cornelia Pijl.³¹¹ Hoewel hij waarschijnlijk al eerder als zodanig werkzaam was komen we hem pas in 1701 als pijpenkoper tegen in een akte waarin Cornelia hem als enig erfgenaam aanstelde.³¹² Van Swol woonde eveneens op de Pijpenmarkt. Begin 1702 trouwde hij met Hendrickje Jansz Gosselingh.³¹³ Angenietje, de dochter van Jan Isaacs van Swol en Cornelia Pijl, trouwde in 1705 met Jacob Harmensz Broelant die een pijpenwinkel had in de Kaatsbaansteeg.³¹⁴ (zie daar) De familie Van Swol en mogelijk al eerdere families, vormde de basis voor een complexe verwantheid tussen de verschillende Amsterdamse pijpenkopers. Van Swol overleed in 1726.³¹⁵

-Tienoven (Tienhoven), Pieter van, pijpenkoper (1738-1772)

Pieter van Thienoven (ook Tienoven en Tienhoven) trouwde in 1738 met Maria Kleijn³¹⁶, dochter van de overleden schipper Laurens Pieterse Klijn. Tienhoven was afkomstig uit 't Waal (Tull en 't Waal) en woonde in de Voetboogsteeg. Als getuige voor Maria was haar broer Pieter Kleijn aanwezig, pijpenwinkelier op het Hekelveld. Pieter verkreeg eveneens in 1738 het poorterschap van Amsterdam.³¹⁷ Het echtpaar woonde later achter de ronde Lutherse Kerk in het Kattegat, een straat tussen Spuistraat en Singel. Na het overlijden van Maria in 1746 hertrouwde Van Tienoven in hetzelfde jaar met Bardina (Barendina) Schaap uit 'Harren'.³¹⁸ In 1753 lieten 'pijpenwinkelier' Pieter en Berendina hun testament opmaken.³¹⁹ Pieter overleed in 1773³²⁰ en Berendina in 1777.³²¹ In 1769 trouwde hun dochter Jannetje met kruidenier Pieter Lungen uit 'Freijt'. Toen die werd ingeschreven in het poorterboek werd vader Pieter hierin abusievelijk pijpenmaker genoemd.³²²

In Aarlanderveen zijn pijpfragmenten gevonden met de tekst P. V. THOVEN uit de periode 1740-1750 die kunnen worden toegeschreven aan de fabriek van Philip Hoogenboom van de Aarkade.³²³ (afb. 32) Het is niet bekend of Pieter van Tienoven deze zelf liet maken in Aarlanderveen of dat ze daar werden nagemaakt. Pieter exporteerde een deel van zijn pijpen. Zo werden in 1772 vijf kisten met tabakspijpen met de Vrouw Elisabeth (schipper Michiel Nuske) van Amsterdam naar Suriname verzonden. De pijpen hadden een gezamenlijke waarde van 150 gulden (30 gulden per kist).³²⁴

In 1776 volgde een boedelscheiding³²⁵ van de goederen van de al eerder overleden Pieter. Van een pijpenwinkel was toen geen sprake meer. De handel had ook Pieter geen windeieren gelegd. Aan onroerend goed bezat de familie een pakhuis en erf op 'het Kattegats gracht' met een waarde van 12.000 gulden, een huis en erf in het Kattegat bij de Nieuwe Lutherse Kerk, 'daer de schiltwagt in de geevel staat', met een waarde van 6.000

Afb. 32. Steelfragment met P.V.THOVEN / IN GOUDA. Aarlanderveen, Philip Hoogenboom, 1740-1760. Collectie Lia Schouten.

gulden en een huis en erf in het Kattegat bij de Nieuwe Lutherse Kerk, 'daer de agtkante Tafel in de geevel staat', met een waarde van 5.750 gulden.³²⁶ Verder waren er nog belangen in de scheepvaart. Pieter had een 64ste part in het schip 'de Selijna & Elisabeth' van schipper Imme Feddes met een waarde van 250 gulden. Mogelijk werden de pijpen van Van Tienhoven op deze wijze geexporteerd. In totaal bedroeg de waarde van de boedel 24.000 gulden. Een jaar na het overlijden van Berendina werd haar 'nette en zindelyke' inboedel verkocht. Die bestond onder meer uit een fraai staand spelend horloge, juwelen, zilverwerk en extra oud blauw en gekleurd porselein.³²⁷

-Varenhorst, Harmanus, pijpenkoper (1717)

Pijpenkoper Harmanus Varenhorst was op 16 december 1717 poorter van Amsterdam geworden.³²⁸ Hij woonde op de Nieuwezijds Achterburgwal (Spuistraat) en trouwde in 1718 met Margareta Cloppenburg uit Gouda.³²⁹ Zijn vader Jan Hendricksz Varenhorst (ovl), was schoenlapper.

-Visser, Ide, pijpenkoper (1696-1707)

Pijpenkoper Ide Visser³³⁰ woonde op de Nieuwezijds Voorburgwal. Hij trouwde in 1697³³¹ met de bijna twintig jaar jongere Margriet Maria (ook Margrietje, Margrieta, Grietje, Margret en Maretje) Kleijs³³² een dochter van de hier eerder genoemde Frederik Kleijs. Tussen 1698 en 1707 kregen zij zes kinderen. Getuigen bij de doop waren meestal haar zus Anna Kleijs met haar man Barent Lelij. Hun zoon Frederik³³³ (1702) komen we later tegen bij pijpenwinkelier en koopman Nicolaas Frederik Brinkman. Ide Visser had zijn pakhuis in het Keizerrijk vlak bij die van de pijpenkopers Dirk Entvogel en Frederick Kleijs.³³⁴

In 1704 vond een bijzonder voorval plaats op de Pijpenmarkt waardoor Margrietje Visser (Kleijs) vanaf dat moment zelfstandig in de pijpenhandel verder zou gaan. Op haar verzoek deden Jan Joosten en Pieter Pieters, als knechten in dienst bij Ide Visser, hun verhaal bij de notaris.³³⁵ Zij verklaarden dat zij op 15 september 'tabackspijpen op syn plaets te stellen [waren] in het packhuys in 't Keijserijck' waar Ide Visser ook aanwezig was. Toen Visser de achterdeur wilde openen bleek er een kist voor te staan. Ide werd boos en begon te schelden. Pijpenkoper Dirk Entvogel, die in dezelfde steeg zijn pakhuis had, vertelde dat hij de kist daar had neergezet. Jan Dircx Doesburg, de stiefzoon van Entvogel, bemoeide zich er mee en maakte de opmerking: 'is het daer neergelegt wat sult gij daer van hebben', waarna er tussen Doesburg en Visser 'seer groote scheltwoorden sijn gevallen'. Daarop begon Doesburg Ide Visser uit te dagen 'en seijdt komt op de bloemmarckt, daer op Jan Dircx Doesburg de Kaetsbaensteeg is uijtgegaen na de

voorburgwal'. Wat er daarna gebeurde is niet beschreven. Wel weten we dat Jan Doesburgh de volgende dag is overleden.³³⁶

Visser 'sijnde jegenwoordig absent' werd tijdelijk niet meer op de Pijpenmarkt gesignaleerd. Kennelijk was hij er vandoor gegaan of was tijdelijk ondergedoken. Op verzoek van Margareta Klijs verklaarden een vijftal personen, Lambertus Staats en zijn vrouw Geertruij van Nuijs, hun dochter Geertruij Staets, Reijnier van der Heijden, Cornelis Brants en Jan Harmsen, dat zij Ide Visser en zijn vrouw goed hadden gekend en dat hij altijd 'sijn geweest ordenteleijck [...] staende ter goeder naem en faam en haar eerlijck en behoerlijck hebben gedragen, en haar ijverig in haer saken'. Zij onderhielden met beiden altijd 'een familiere conversatie en omganh' en hadden nog steeds goede contacten.³³⁷

In september 1706 vond opnieuw een voorval plaats. Willem Dircx van der Veer, schipper van Gouda op Amsterdam kreeg rond twaalf uur 's nachts bezoek van de ijkerschipper op Gouda Ary Bruijnen. Zijn schip lag ter hoogte van het Keizerrijk. Er ontstond een woordenwisseling tussen Ary en Dirck Ayes, waarschijnlijk een knecht van Van der Veer. Ayes werd door Bruijnen op zijn hoofd geslagen en viel op het dek. Het voorval heeft te maken met levering van pijpen aan Grietie Visser.³³⁸ Willem trad vaker op de voorgrond met dit soort zaken. In 1709 was er ook weer een incident waar hij bij betrokken was. Ditmaal had hij tegen een aantal getuigen verteld dat hij van diverse personen tonnen met pijpen en pijpenmandjes in Gouda had geladen en naar Amsterdam gebracht.³³⁹ Het vervoer van pijpen mocht alleen worden gedaan door een groep ijkerschippers. Kennelijk overtrad hij deze regel.

In 1701 en 1706 overleden kinderen van Ide en Margareta.³⁴⁰ Ide kwam na zijn verdwijning niet meer in de archieven voor. Het is niet bekend waar hij in de tussentussentijd verbleef en of en wanneer hij terug kwam. Ide overleed in 1731³⁴¹ waarna Margrietje het bedrijf als weduwe voortzette.

Afb. 33. Steelfragment GRIETIE VISSER. Aarlanderveen, Philip Hoogenboom, 1740-1760. Collectie Lia Schouten.

Margrietje Visser had in 1742 een pijpenwinkel in de Kaatsbaansteeg waar ook Jacob Broelandt en Dirck Entvogel hun bedrijf hadden. Ze werd in het 'Kohier van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742' aangeslagen voor een inkomen van 1.500-2.000 gulden. Ze betaalde 700 gulden huur. De koopman Joachim Vredman, die een inkomen had van 2.500 gulden, woonde in bij Margrietje.

In de fabrieksstort van pijpenmaker en exporteur Philip Hoogenboom in Aarlanderveen zijn pijpfragmenten met haar bedrijfsnaam gevonden. Van diverse vindplaatsen zijn minimaal drie verschillende opschriften op steelfragmenten bekend: GRIETIE VISSER is opgegraven in Alphen aan den Rijn (afb. 33), Polen en Japan; VISSER GRIETIE in Alphen aan den Rijn, M.GRIET VISSER in Nederland en MARGIE VISSER in het VOC-kasteel in Kaapstad, Zuid-Afrika.³⁴² Werden de verschillende schrijfwijzen mogelijk gebruikt ter onderscheiding van een bepaald model, merk of een bepaalde kwaliteit?

Margaretha, die afwisselend Visser en Kleijs werd genoemd machtigde in 1749 haar zoon Frederik om al haar zaken waar te nemen.³⁴³ Zij veranderde de firmanaam in 'de Weduwe Visser en Zoon'. Als zodanig worden ze in het adresboek van 1767 genoemd. Frederik woonde eveneens op de Pijpenmarkt. Hij was getrouwd met Johanna Haaks en na haar overlijden in 1746 hertrouwd met Geesje Witvoet uit Almelo.³⁴⁴ Na zijn overlijden hertrouwde Geesje in 1767 met pijpenwinkelier Nicolaas Frederik Brinkman waarna de firmanaam werd samen gevoegd met die van Brinkman. (zie daar) Margaretha Visser overleed in augustus 1762.³⁴⁵

-Visser (Kleijs), Margrietje, pijpenwinkelierster (1704-1762)

Margrietje Visser wordt hierboven bij Ide Visser besproken.

-Visser en Zoon, de Weduwe, pijpenwinkelierster (1767)

Margrietje Visser en haar zoon Frederik worden bij Ide Visser en Nicolaas Frederik Brinkman besproken.

-Wameling (Wamelink), Jacobus, pijpenwinkelier (1739-1742)

Jacobus was in 1739 getrouwd met Cornelia Broeland,³⁴⁶ een dochter van pijpenwinkelier Jacob Broelant en Angenietje Jans van Swol. Jacobus verkreeg in 1740 het poorterschap van Amsterdam.³⁴⁷ Jacobus Wameling (Wamelink) woonde op de Pijpenmarkt tussen de Paleisstraat en de Jonge Roelensteeg, waarschijnlijk het tweede huis ten zuiden van de Paleisstraat. In het kohier van de personele quotisatie (1742) was hij opgenomen in de inkomensgroep van 1.000-1.200 gulden. Hij betaalde jaarlijks 570 gulden huur voor zijn woning en hij had een dienstbode.

Zij kregen in de periode 1741-1744 vier kinderen.³⁴⁸ Jacobus Wamelink overleed in september 1746 en Cornelia Broeland in januari 1756.³⁴⁹

-Weerduin, Ino Tjerks van, pijpenkoper (1726)

Cornelia Jacobs Broelant, dochter van Jacob Harmensz Broelant en Angenietje Jans van Swol, trouwde in 1726 met de pijpenkoper Ino Tjerks van Weerduin.³⁵⁰ Van Weerduin werd in 1726 poorter van Amsterdam.³⁵¹ Die was eerder getrouwd met Hilleetje Willemse Kop (vrijwel zeker familie van pijpenkoper Mijndert Willemsz Kop). Na het overlijden van Van Weerduin³⁵² trad Cornelia Jacobs Broelant in het huwelijk met de pijpenwinkelier Jacobus Wamelinck (Wameling) van de Pijpenmarkt.³⁵³

-Werff, Jacob van der, pijpenkoper (1751-1801)

Pijpenkoper Jacob van der Werff woonde in het pand van de pijpenkoper Dirk Entvogel en is eerder besproken in het Jaarboek 2015.³⁵⁴ Als aanvulling op dit artikel kan nog worden vermeld dat ook Jacob van der Werff een deel van zijn pijpen exporteerde. In 1770 verzond hij bijvoorbeeld zes kistjes met tabakspijpen naar Suriname met het schip Vrouw Cornelia van schipper IJsbrand Blankman.³⁵⁵ De kistjes vertegenwoordigden een waarde van 100 gulden ofwel ruim f 16,50 per kist.

-Wijck, Leendert van, pijpenkoper (1701)

Over de pijpenkoper Leendert van Wijck is vrijwel niets bekend. In 1701 kocht hij voor 1.400 gulden een huis en erf op de Nieuwezijds Voorburgwal op de zuidzijde van de Boerensteeg van Abraham Reijnderse, keukenmeester in het Burgerweeshuis.³⁵⁶ Hij verkocht dit huis in 1706 aan pijpenkoper Fredericq Kleijs.³⁵⁷ De vraag is of hij evenals Kleijs contacten had in Gouda. Over Leendert kon in de Amsterdamse archieven geen informatie worden gevonden. Geen poorterschap, geen trouwen, geen doopinschrijvingen en geen transportakten, met uitzondering van bovengenoemde.

Hoewel enigszins speculatief, moet het niet uitgesloten worden dat het hier gaat om Leendert Albertse van Wijck die in Gouda zijn proef deed voor het pijpenmakersgilde: 'Leendert van Wick int gilde gekomen int jaer 1688, set voor sijn merck de K'. Dit was de K gekroond.³⁵⁸ Opmerkelijk is dat Van Wijck direct tussen de inschrijvingen staat van kooplieden Jacob van der Light en Gillis de Knippel uit 1698, de dochter van Jacob van Geneve 'coopvrouw voor haer merck schoe (schoen) en Jacob Son en Abraham Visser die beiden in 1711 als koopman (zonder merk) werden ingeschreven.³⁵⁹ De Knippel verkreeg het merk Wapen van Gouda, dat korte tijd daarna het handelsmerk van pijpenkoper Dirk Entvogel werd. Van Wijck had vanaf 1689 ook het merk LVW³⁶⁰ en gebruikte vanaf 1696 samen met Arij Fijn, ook het merk muil gekroond. Fijn mocht die alleen op de hiel van zijn 'porcelijne' pijpen

stempelen en Van Wijck mocht het merk alleen op zijn 'melckmeisjes' zetten, een groffe soort met het merk op de zijkant van de ketel.³⁶¹

Conclusie

Tot op heden was er nauwelijks iets bekend over de Pijpenmarkt, de pijpenkopers en de pijpenwinkeliers in Amsterdam. Door dit overzicht is duidelijk geworden dat de Amsterdamse pijpenmarkt een heel belangrijke schakel was in de afzet van pijpen. De pijpenkopers kochten hun pijpen in bij verschillende fabrikanten, zowel in Gouda als in Alphen. Opvallend is dat sommige van de pijpenhandelaren alleen Goudse pijpen wilden verkopen, terwijl anderen zowel Goudse als ook Alphense pijpen verkochten. Sommige pijpenhandelaren maakten een duidelijk onderscheid tussen de twee steden. Men wist dat de Alphense inferieur waren aan de Goudse en deze handelaren waarschuwde daar ook voor.

De vele Alphense pijpen die hier verkocht werden tonen nogmaals aan hoe concurrerend Alphen was voor de Goudse pijpenmakers.

De meeste grote pijpenhandelaren die in Goudse pijpen handelden, verkochten voornamelijk pijpen van de belangrijke pijpenmakers met belangrijke merken. Dit laat nog maar eens zien dat voor een deel van de afzet de verkoop op merk van belang was. Voor andere handelaren speelde dit kennelijk minder een rol. De hier gepresenteerde gegevens laten ook zien hoe enorm de afzet van Frans Verzijl was via tal van handelaren. Daarnaast handelde Verzijl ook nog rechtstreeks met afnemers in binnen- en buitenland.

Wat ook blijkt is hoe strak de organisatie van de pijpenmarkt was. Het Amsterdamse stadsbestuur trad regulerend op en dit heeft zeker bijgedragen aan het succes van deze pijpenmarkt.

Een opvallend gegeven, dat nooit eerder uitgewerkt is, is dat de Goudse pijpenmakers na juni 1686, toen het te strenge regiem van de Goudse pijpenmarkt van maart van dat jaar al werd verlicht, ook op andere wijze dan alleen via de Goudse pijpenmarkt, hun waren konden afzetten.

Al vanaf de zeventiende eeuw zijn veel kleipijpen naar Duitsland geëxporteerd. Mogelijk is dat een reden waarom er zo veel pijpenkopers met een Duitse achtergrond, direct of indirect in Amsterdam woonden. Mogelijk waren zij naar Amsterdam gekomen om te profiteren van de enorme export die de pijpen teweeg bracht.

Bijlagen

Bijlage I.

Op de Requeste mijne Heeren van den Gerefte gepresenteert by de Mr. Tabax-pypmakers alhier ter Stede is by de selve Heeren om sekere goede redenen verstaen, en dien volgens ook geordonneert en gewillekeurt, gelyk hare E.E. ordonneren en willekeuren by desen, dat van nu voortaan geen Buyte-luyden met Tabax-pypen, om die te verkoopen, sullen mogen voorstaen op eenige plaetsen binnen dese Stad, anders als 's Maendags, wesende de gewoonlike Marktdag; op pene van ses guldens by den contraventeur te verbeuren ten profyte van de Substituut Schouten.

Uit: Noordkerk, 1748, p.804. Wanneer Buyte-luyden met Tabaxpypen mogen voorstaen (27ste Hoofdstuk. Letter O, Fol. 19, 6 Febr. 1663, Tabaks-Pypen).

Bijlage II.

Alsoo mijne Heeren van den Gherechte onderrecht sijn, dat haer E. Willekeure, den 6 February 1663, alhier ghepubliceert, nopende 't Verkoopen en Voorstaen van Buyten-luyden met Tabacx-pijpen, vermits de geringheyt van de boete tegens de Contraventeurs daer in ghestatueert, niet naer behooren en wort na gekomen; de wijle sy luyden niet alleen den gheheelen Maendaeghsen Marckt-dagh, maer oock dikwils de gantsche Weeck met de selve sijn voorstaende, tot groot nadeel en prejudicie van de Meester-Pijp-makers binnen deser Stede: Soo is't, dat mijne voornoemde Heeren daer in willende voorsien, de voorsz. Willekeure nader interpreterende ende ampliërende, op nieuws ghestatueert, gheordonneert en ghewillekeurt hebben, ghelijck sij statuëren, ordonneren en willekeuren by desen:

Afb. 34. Pijpenmanden naast hijskraan bij de Sloterdijksteeg. Detail van een prent van Gerrit Lamberts, 1817. (SAA, Coll. Van Eeghen).

Dat van nu voortaan geene Vreemde of Buyten-luyden op andere dagen, als alleenlijk des Maendachs (sijnde den ghewoonlijcken Marckt-dach) tot twee uren na de middach toe, en langer niet, met Tabacx-pijpen, om die te verkoopen, hier ter Stede sullen mogen voorstaen; op pene dat de Contraventeurs t'elckens sullen verbeuren een boete van vijf-en-twintich guldens, te appliceren als na Rechten.

Vorders sullen die gene, de welcke van buyten met Tabacx-pijpen komen Marckten, gehouden sijn voor Meet-loon van elcke Ton Pijpen, die sy verkoopen, te betalen aen Jan van Mastricht, Meter deser Stede, of sijn Successeurs, twee stuyvers; en van minder quantiteyt in Manden of Mandekens, naer advenant, op de verbeurte van ses guldens voor yder Ton Pijpen of Mande, die sy sullen komen te verkoopen, sonder aen den voorsz. Meter of Successeurs sijn gerechticheyt te hebben voldaan.

En eyndelijck, alsoo mijne voorsz. Heeren insgelijcks onderrecht sijn, dat haer E. Willekeure op't meten van de Vul-aerde, Tabacx-pijp en Plateel-aerde, den 30 Januarij 1637 gearresteert, en den 31 dito gepubliceert, mede om de kleynheyt van de boete daer by tegens de Contraventeurs ghestatueert, niet en wert gheobserveert en naer ghekomen; om waer in oock soo veel doenlijck te voorsien, houden mijne Heeren van den Gherechte voornoemt de ghemelte haer E. Willekeure by desen t'eenemaal voor gerenoveert; willende en begerende expresselijck, dat de selve in alle poincten soo by de Kopers als Verkopers van de voorsz. Soorten van Aerde exactelijck sal werden gheobserveert en na ghekomen, op pene dat de Koopers soo wel als de Verkoopers, die contrarie de selve keure de voorsz. Soorten van Aerde respectivelijck ghelevert en ontfangen sullen hebben, t'elckens yder verbeurten sullen een somma van twaelf guldens, ten behoeve van den voorsz. Meter Jan van Mastricht, en die in tijde en wijle in des selfs plaets successivelijck sal komen gesurrogeert te worden.

Uit: Noordkerk, 1748, p.804-805. Willekeuren (Letter O. Fol. 162. 23 Nov. 1667).

Bijlage III.

Op huyden hebben de Heeren van de Stadt Amsterdam dese nevenstaende Willekeure [van 23 nov. 1667] om goede redenen en consideratien soodanich gemodereert en verandert, dat van nu voortaan de Vreemde of Buyten-luyden des Maendaghs den gheheelen dach, met Tobacx-pijpen om te verkopen sullen mogen voorstaen, en niet ghehouden sijn eenigh Meet-loon van haer Pijpen te betalen. Aldus ghedaen den 14 Februarij 1668.

Uit: Noordkerk, 1748, p.805 (14 Februarij 1668).

Bijlage IV.

Alzoo mijne Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam in ervaringe zyn gekomen, dat de Keure van haar Ed. Achtb. op den 6. Febr. 1663 geëmaneert, ende op den 23. Novemb. 1667 gerenoveert, dicteerende, dat geene vreemde of buiten-luiden op andere dagen als alleen des Maandags tot twee uren na de middag toe (en langer niet) met Tabakspypen om die te verkopen, hier ter Stede zullen mogen voorstaan, niet na behooren en volgens d'intentie van Waar Ed. Achtb. word gepractiseert, alzoo verscheide vreemdelingen haare Pypen, die zy van elders in deze Stad brengen, dagelyks alomme van huis tot huis te koop presenteeren, en, gemerckt 't selve is strekkende, tot merkelyk nadeel van de Tabakspypenkoopers woonende hier ter Stede: Soo is't dat myne voorsz. Heeren van den Gerechte, hier inne willende voorsien, te rade zyn geworden, de hier vooren gemelde keuren wederom te renoveeren ende te vernieuwen, gelyk haar Ed. Achtb. deselve renoveeren ende vernieuwen by dezen, willende, dat een ygelijk zig na den inhoud van deselve preciselyk zal hebben te reguleeren, op de boete en de pene in de keure Anno 1667, hier vooren gemelt begreepen.

Uit: Noordkerk, 1748, p.805. Renovatie van de voorgaande Keure (Letter S. Fol. 89 Verso, 29 Jan. 1717).

Bijlage V.

'Myb Heeren van de Geregte der Stad Amsterdam, altererende en ampliërende de Keuren en Ordonnantie aan de Marktmeester van de Pijpemarkt verleent, ordonneren en statueren, gelyk haar Ed. Agtb. doen by desen:

I. Dat van nu voortaan van alle Pijpen, die van buyten binnen dese Stad werden op de Markt gebragt, aan de Marktmeester voor sijn gerechtigheid sullen werden betaalt, namentlijk, voor yder Ton korte Pijpen een stuyver, voor yder Mande lange Pijpen gelijke stuyver, en voor een Mandje met porcelijne Pijpen een halve stuyver, te betalen by den koper.

II. Dat alle de Pijpen, die van buyten binnen dese Stad werden gebragt, om alhier verkogt te werden, sullen moeten werden gelost op de tegenwoordige Pijpemarkt, op peene dat de Contraventeurs van dese Ordonnantie, t'elkens sullen verbeuren een boete van ses guldens voor elke Ton, Mande, of kleine Mandjes, te appliceren d'eene helfte aan de Marktmeester, en d'andere aan 's Heeren Dienaars.

III. Dat alle de geene, die tot het verkopen van hare Pijpen op de ordinaris Pijpemarkt sullen willen voorstaan, gehouden sullen zijn, alle vierendeel Jaars, om de plaatsen te looten, en dat dat die geene, die by de voorsz. Lootinge niet present zijn geweest, haar sullen moeten vergenoegen met soodanigen plaatsen of

No., als haar (om voor te staan) door den Marktmeester aangewesen sal werden, op peene dat die geene, die niet geloot hebben, en buyten kennisse van den Marktmeester op de voorsz. Markt komen voor te staan, t'elkens sullen verbeuren drie guldens.

IV. Dat geene Pijpekopers, omtrent de voorsz. Pijpemarkt woonagtig, eenige Pijpen sullen mogen plaatsen voor hare Huysen, immers niet buyten de genommerde of afgetekende perken, op gelijke pene van drie guldens.

V. Dat de Marktmeester, of die by siekte of ander belet, sijn plaatse sal waarnemen, goede sorge sal hebben te dragen, dat de straat, en opgang van de Brug niet wert belemmert, waar door de passagie soude werden verhindert, en gestopt.

Uit: Noordkerk, 1748, p.805. Ordonnantie voor de Marktmeester van de Pypemarkt (Letter O., Fol. 238, 30 Jan. 1693).

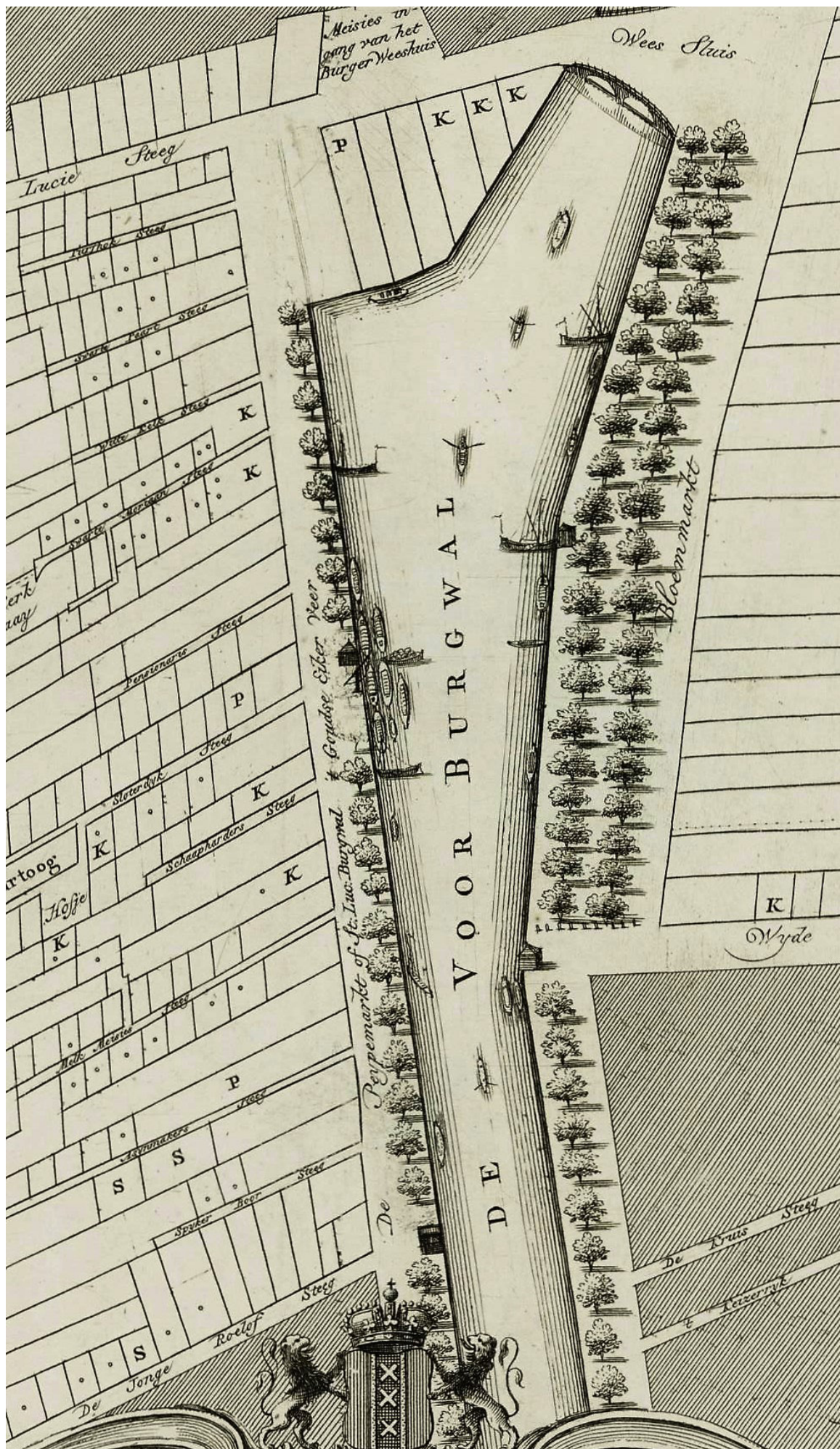
Bijlage VI.

In deze Bijlage zijn alle in dit artikel genoemde Amsterdamse pijpenkopers en pijpenwinkeliers opgenomen, hun adres en de data waarop zij als zodanig voorkomen in de archieven en andere bronnen. Achter de naam staat de datum waarop het poorterschap van Amsterdam werd verkregen.

Gebruikte afkortingen: Pijpenkoper (PK), Pijpenwinkelier (PW), Pijpen, Pijp- en Glaasaarde (PPG), Pijpen en pijpaaarde (PP), schipper en pijpenkoper (PK-S), Pijpenwinkelier en korenmeter (PWK) en Besteller van het Gouds veer en pijpenwinkelier (PWB). Over pijpenhandelaren met een * is tot op heden geen verdere informatie gevonden. Deze namen zijn niet in bovenstaande tekst opgenomen.

Naam:	Adres:	Beroep:	Periode:
* Abel, Barend	Rozemarijnsteeg	PW	1767
* Alders, J.	Zeedijk	PW	1742
Blom, Harmanus (01-05-1706)	Pijpenmarkt	PK	1703-1708
Bonom (sr.), Willem (29-04-1732)	Pijpenmarkt	PW	1732-1759
Bonnee (jr.), Willem Willemsz.	Pijpenmarkt	PK	1759-1767
* Bontam, Gerrit	Leliegracht	PW	1767
Braams, Annetje (wed. Kop, Mijndert Willemsz)	Pijpenmarkt	PK	1699-1724
Brinkman, Nicolaas Frederik	Bloemmarkt	PW	1771-1779
Brinkman & de Wed. Visser & Zoon, Nicolaas Frederik	Bloemmarkt	PPG	1770-1782
Broelland, Jacob Harmensz (07-01-1708)	Pijpenmarkt	PK	1708-1741
Broeland, Jacob Harmensz (21-07-1741)	Kaatsbaansteeg	PK	
Broeland, Daniel Harmensz	Pijpenmarkt	PK	1722-1730
Broelandt, Jacob Danielsz (01-04-1738)	Pijpenmarkt	PK	1738
Brouwer, Pieter Joan (18-01-1726)	Rozenstraat	PK	1726
Cluwen, Willem		PK	1793
Coningsvelt, Cristiaen (01-01-1675)	Looiersgracht	PK	1675
* Cork, Mijndert	Pijpenmarkt	PW	1742
* Craameyer, Hendrik	Oudezijdskapelsteeg	PW	1767
Cruydop, Daniel	Singel, naast brouwerij de Swaen	PK	1764
* Derksen, A.	Leidsestraat bij Keizersgracht	PWB	1839-1840
Doesburgh, Dirk Janse	Pijpenmarkt (Gouds gildebroeder)	PK-G	1683-1704
Doesburg, Cornelis (04-07-1714)		PK	1714
Dorenwerf, Jochem	1e Jonkerdwarstraat	PW	1732-1742
Duijf, Simon	Zeedijk	PW	1742
Duijm, Gerrit (22-03-1725)		PK	1724-1744
Dijkman, Everd	Gasthuissteeg	PW	1729-1747
Dykman, de Wed. Everd	Stadhuis, naast het	PW _v	1747-1767
Eerdewijnkog, Georg	Nieuwendijk	PW	1730-1742
Entvogel, Dirk	Pijpenmarkt (Jaarboek 2015)	PK	1704-1762
Flierman, Gerrit	N.Z. Voorburgwal	PKS	1790-1809
Flierman, weduwe Gerrit	N.Z. Voorburgwal	PK _v	1809-1810
Flierman, Egbert	N.Z. Voorburgwal	PKS	1810-1813
* Geens, David	Korte Keizerdwarstraat	PW	1729-1742
Haafner, Jacob	tweede Leliegracht	PW	1796-1809
Harmsen, Willem	Pijpenmarkt bij Gouds ijkerveer	PP	1784-1814
Hempel, Jan	Teertuinen	PW	1742-1771
Ihnke, Meijne Dirks		PK	1813
* Janse, F.	Reguliersgracht	PW	1742
Janson, Andries (Andreas)	Kolksteeg	PK	1742
Kamp, J. A.	op't Water (Alkmaarder Styger)	PK	1806-1837
Keijzer wed. Dirk Entvogel, Heijltje de	Pijpenmarkt (Jaarboek 2015)	PK	1762-1766
Kleyn, Jacobus	Hekelveld bij Nieuwendijk	PW/PP	1767-1810
* Kleijn, Piet.	Hekelveld	PW	1742
Kleijs, Fredericq	Pijpenmarkt	PK	1706-1709
Kleijs, Abram	Pijpenmarkt (Gouds gildebroeder)	PK	1708-1709
* Koolwage, Willem	Pijlsteeg	PWK	1742

Kop, Mijndert Willemsz (12-12-1697)	Pijpenmarkt	PK	1697-1699
Kop, Meijndert (23-05-1742)	Pijpenmarkt	PK	1742
* Kuurman, Lauwrens	Raamskoy, [in de]	PW	1777 -1784
Lengelaer, Willem	Rokin	PW	1742
* Limburg, Nic. Van	Pijpenmarkt	PW	1742
Lipman, Simon		PK	1709
Meijer, Jan (Johan) (08-10-1739)	uit Bremen; Kapelsteeg	PW	1742
* Nanning Cz., J.	Zeedijk bij den Niezel, 421	PK	1839-1840
Reijlingh, Arent (05-06-1753)		PK	1753
Root, Pieter	Pijpenmarkt	PK	1733- 1740/45
Root, Jan	Pijpenmarkt	PK	1726-1733
Rijke/Ryke, Albert Petrus	Nieuwendijk t.o. de Ramskooi	PK	1808-1810
Schröder, G.W.	Bloemmarkt en Pijpenmarkt 3371	PK	1794-1847
Schuurman, Dirk	Rockin over de Gapersteeg, op't	PK	1791-1795
Schuurman, Willem	Water, voor Alkmaarder Veer	PK	1789-1792
Schuurman & J.A, Kamp, Willem	Water, voor Alkmaarder Veer	PK	1806-1808
Snaarenberg, Pieter	Cingel by de Heiligeweg	PW	1767
Stors, Willem	Blommarkt by de Stilsteeeg,	PW	1767
Storts, Jan Willem	Pijpenmarkt	PW	1742-1776
Storts en Zoon, Jan Willem	Bloemmarkt	PPG	1776-1791
Storts en Zoon, de Wed. Jan Willem	Bloemmarkt	PPG	1800-1801
Storts, Jacobus	Bloemmarkt	PPG	1801-1805
Straalen, Cornelis van	Bethanienstraat	PK	1775-1802
Steijlepael, Pieter Jansz. (25-03-1670)	uit der Gouw (Gouda)	PK	1670
* Swart, Wess.	Kapelsteeg	PW	1742
Swol, Jan Isacksz van	Pijpenmarkt	PK	1701
Thienoven, Pieter van (09-09-1738)	uit 't Waal	PK	1738-1772
Varenhorst, Harmanus (16-12-1717)	Spuistraat	PK	1717
Visser, Ide	Pijpenmarkt	PW	1696-1707
Visser-Kleijns, Margrietje	Kaatsbaansteeg	PW	1704-1762
Visser en Zoon, de Wed.	Blommarkt, [op de]	PW	1767
Wameling, Jacobus (30-11-1740)	Pijpenmarkt	PK	1739-1742
Weerduin, Ino Tierks v. (27-03-1727)		PK	1726-1727
Werff, Jacob van der (15-06-1751)	Bloemmarkt; (Gouds gildebroeder	PPG	1751-1801
Wijck, Leendert van	Pijpenmarkt (Gouds gildebroeder?	PK	1701

Jan Smit in de Pijpenmarkt
 + Botje
 kanten Pipe in Nye Soort.
 Van alle voor elkaar

20 Stukke Lange Pipe met Botje
 10 Stukke ordinaere Maatpipe

De Heer greve en Van Leuvening 98 Debit Aan Jan Van Duijphen
 Den 30 December 1790 5 Ton met 30 Gros korte Pipe
 te weten 2 Gros jagt Pipe 2 Gros slange Pipe 2 Gros gladder Nussen
 4 Gros hollanse Postteyne Van het merk de Brok
 het Gros kost 0-18-0 Van die Soorte alle
 8 Gros hollanse fyne het Gros kost 0-13-0
 2 Gros bulle kopses 2 Gros Casotte het Gros kost 0-13-0
 20 Mantjes ordinaere Maat Pipe Van het merk
 De Muskwaerter het Mantje kost 5-6-0 26-0-0

Den Toonder Debit Jan Leeflang Som 50-0-0
 Volstaan Den 31 Januari 1791
 Jan Leeflang

De Heeren Grevé En Van Levenigh debet
 Aan Christiaan Smit den 30 december 1790
 20 Mantels beste pypen de bot a 34 Stange
 + Groot - - - - - Summa 134 .. 0 .. 0
 Gelykt dit overeenstaende te hebben van Schipper
 2 Jan Leeftang Dal tegenst. Kij. Saldoeren
 Actum Gouda den 30 december 1790 Christ. Smit
 Valdaan Dey 3 Junij 1791
 Jan Leeftang

De heer greve en van Levening ¹⁷⁹⁰ J. Klerman
 Den 16 Junij 2 gros saft pypen ————— f 2 - 4 -
 Den 16 - do. 2 gros pkn ————— f 2 - 4 -
 Vo Daan den 2 ocht 1790 f 4 - 8 -
 G. Klerman

Amsterdam 1790
 De Heeren Grevé En Van Levenigh debet Klerman
 Den 27 Nov 1 mantel poslelene pypen ————— f 1 - 14 - 0
 Den 3 Dec 1 mantel groot mat pypen ————— f 1 - 8 - 0
 Den 3 - do. 1 lozke mantel ————— f 2 - 0
 Den 7 - do. 1 mantel groot mat pypen ————— f 1 - 8 - 0
 Den 13 - do. 1 gros hollanden ————— f 15 -
 Den 13 - do. 1 gros Engels ————— f 15 -
 Den 20 - do. 1/2 gros Casotten ————— f 7 - 0
 Den 20 - do. 1/2 gros pkn ————— f 11 - 0
 Summa f 7 - 3 - 0
 Valdaan den 20 Jan 1791
 G. Klerman

Noten:

- 1 Dit schilderij bevindt zich in het Historisch Museum, Amsterdam.
- 2 Wagenaar, 1760, p.430.
- 3 Domselaer, 1665, p. 228.
- 4 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21634176). Het Liggende Lam in de gevel, 1/2 huis en erf op de Pijpenmarkt, verkoper: Cornelia Vlasvath echtgenote Adriaen Hodenpijl, koper: Joanna Hodenpijl, 04-01-1684.
- 5 Voor aspecten die de neergang van de Amsterdamse pijpenijverheid mogelijk hebben veroorzaakt zie: Oostveen en Stam, 2011, p.47-48.
- 6 Domselaer, 1665, p. 228.
- 7 Leydse Courant, 18 februari 1761 en Noordhollandsche Courant, 30-06-1779.
- 8 Commelin 1693, p. 202.
- 9 Wagenaar, 1760, p.430.
- 10 Stichter, 1711: Legh-Plaetsen, van al de Schepen, Schuyten en Post-wagens, die van de Stadt Amsterdam, op de na-volgende Steeden en Plaetsen afvaren ende af-rijden.
- 11 Vries, 1975.
- 12 Bakker, Beurtschepen, p. 40.
- 13 Stichter, 1711: Legh-Plaetsen, van al de Schepen, Schuyten en Post-wagens, die van de Stadt Amsterdam, op de na-volgende Steeden en Plaetsen afvaren ende af-rijden.
- 14 Lingen, 2015, p. 152; Amsterdamsche Courant Nr. 83, 13 en 18 juli 1730 en 19 juli 1731.
- 15 Bakker, Amsterdamse markten.
- 16 Noordkerk, 1748, p.804. Wanneer Buyte-lyuden met Tabaxpypen mogen voorstaen (27ste Hoofdstuk. Letter O, Fol. 19, 6 Febr. 1663, Tabaks-Pypen).
- 17 Noordkerk, 1748, p.804-805. Willekeuren (Letter O. Fol. 162. 23 Nov. 1667).
- 18 Noordkerk, 1748, p.805 (14 Februarij 1668).
- 19 Noordkerk, 1748, p.805. Renovatie van de voorgaande Keure (Letter S. Fol. 89 Verso, 29 Jan. 1717).
- 20 Wagenaar, 1760, p. 430.
- 21 Bakker, Amsterdamse markten.
- 22 Noordkerk, 1748, p.805. Ordonnantie voor de Marktmeester van de Pypemarkt (Letter O., Fol. 238, 30 Jan. 1693).
- 23 http://www.debinnenvaart.nl/binnenvaarttaal/aanvullende_teksten/voortstuwing/teksten.php?tekst=jagen
- 24 Wagenaar, 1760, p.499.
- 25 Hoorn, 1689, p.127 en Stichter, 1711: Ordre der Jaeg-Schuyten. Van Amsterdam op Gouda.
- 26 Wagenaar, 1760, p.500.
- 27 Stichter, 1711: Legh-Plaetsen, van al de Schepen, Schuyten en Post-wagens, die van de Stadt Amsterdam, op de na-volgende Steeden en Plaetsen afvaren ende af-rijden.
- 28 Meulen, 1995, p. 670. Een deel van de informatie in dit hoofdstuk is overgenomen uit de publicatie van J. van der Meulen over het transport en de transportkosten van Goudse pijpen naar Amsterdam (zie Meulen, 1995, 670-672).
- 29 Meulen, 1995, p.670 en SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Kamerboek, 23-11-1685, fol. 35.
- 30 Men rekende in gulden, stuivers en penningen. Een gulden was 20 stuivers waard, een stuiver had de waarde van 16 penningen en 8 duiten waren een stuiver.
- 31 Noordkerk, 1748, p. 1559 (14-02- 1729).
- 32 Meulen, 1995, p. 670 en SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Extract uit het Kamerboek, 23-11-1685, f.19.
- 33 Noordkerk, 1748, p. 1554: Lyste van de Vrachtloonen van de Ycker-schepen tusschen de Steden Amsterdam en Gouda vaerende, 15-10-1689.
- 34 Zie: <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=M022145&lemma=grofton>
- 35 Een anker is 38,8 liter.
- 36 Noordkerk, 1748, p. 1556: Accoord wegens de vragt van de Pypen (7, Groot Memoriaal, Fol. 245 verso, 18 juni 1691).
- 37 SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Kamerboek 19-04-1698, fol. 17. Van der Meulen (1995, p.670) vermeldt 'een ton gemeene of fijne pijpen' terwijl in het Kamerboek de fijne en gemeene apart zijn vermeld. Verder schrijft hij abusief 'de beste of stuurgoed' terwijl dit moet zijn 'de bestel of stuurgoed'. De opmerking van Van der Meulen dat er ook een beste kwaliteit was (tussen de 'fijne en de porcelijne' kwaliteit) klopt in deze context dan ook niet meer. In Tabel 3 is de volledige lijst uit het Kamerboek van 1698 overgenomen, zie: SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Kamerboek 19-04-1698, fol. 17.
- 38 SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Kamerboek 19-04-1698, fol. 17.
- 39 Meulen, 1995, p. 670.
- 40 Meulen 1995, p. 671 en SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin een 'Extract uijt 't Camerboek der stad Gouda', 21-02-1702.
- 41 Meulen, 1995, p.671.
- 42 Meulen, 1995, p.671 en SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Kamerboek 1717, fol. 34, 29-04-1717.
- 43 SAA, Notarieel Archief, notaris Pieter Carel, inv. 6205B, akten. 37, Verklaringh overluiden en commissarissen van't Goudse eijkerveer, 22-04-1710.
- 44 Meulen, 1995, p. 671 en SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), waarin Ordonnantieboek Z, fol. 33vs en Request- boek L fol. 32vs, beiden 14-02-1729. Ook in: Noordkerk, 1748, p. 1559: Ampliatie van de Lijste van de Vrachtloonen, van de Yker-schepen, varende tusschen de Steden Amsterdam en Gouda (14 februari 1729).
- 45 Met dank aan Ruud Stam.
- 46 SAA, 494, Archief van de familie Ten Broeke en aanverwante families, inv.nr. 102, Stukken tot de rekening voor geleverde pijpen, 1790-1791.
- 47 Duco, p.129, nr.86.
- 48 Duco, 2003, p. 129, nr. 86.
- 49 Duco, 2003, p. 129, nr. 86 (bok met B) en Duco, 2003, p. 135, nr. 167 (musketier).
- 50 De Jong had dit merk in de periode 1781-1808 (Duco, 2003, p. 176, nr. 754).
- 51 Wat onder Jagtpijpen wordt verstaan is niet duidelijk. Voor zover bekend werden pijpen met teksten op de steel zoals Jagtpijpen in de eerste helft van de 18e eeuw vervaardigd en niet aan het einde van die eeuw. Stam, 1999, p. 1143.
- 52 Een uitgebreide publicatie over de Firma Frans Verzijl & Zoonen waarin een terug gevonden grootboek centraal staat is in voorbereiding.
- 53 Noordkerk, 1748, p. 1558-1559: Ordonnantie van't bestellen der Pakken, Pypen, Goederen, en andere Koopmanschappen, komende met de Yker Veerschuyten van Gouda binnen deze Stad (Letter S, Fol. 248, 29 Jan. 1740).
- 54 Hermann, 1788.
- 55 Noordkerk, 1778, p. 231-232: Vragt-lyst op Arnhem (Letter U., Fol. 19, 24 Aug. 1762).
- 56 Noordkerk, 1778, p. 242: Provisioneele Lyste van de Scheeps-vragten tusschen de Steeden Doesburg en Amsterdam (Letter U., Fol. 48, 5 juni 1764).
- 57 De Amsterdamse voet is 0,2831 meter ofwel 0,8439 meter.
- 58 Noordkerk, 1778, p. 237: Lyst der Vragt-Loonen voor de Schippers, vaerende van Amsterdam op Breemen en van Breemen naar Amsterdam (Letter U., Fol. 157, 25 juni 1777).
- 59 Goedewaagen, 1942, p. 6.
- 60 Lüders, 1788, p. 530-531.
- 61 Vrachtlijst op het Veer van de Beurtschepen, varende van

- Amsterdam op Nijmegen vice versa.
- 62 SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10910, aktenr. 134, Contract tussen Jacob Broeland, Pieter Root en Christina Broeland, en anderen op de Pijpenmarkt, 09-11-1739.
- 63 Lingen, 2015, p. 149.
- 64 SAHM, 77 Archief van de pijpnering, inv. 103, 16-03-1686.
- 65 SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), Oprichting van een Pijpenmarkt op de Nieuwehaven, aan wederzijden van dezelve, beginnende van de Gouwe aff. Deel 1, f.20, 08-02-1686 (Publicatieboek H, f. 39 e.v.).
- 66 SAHM, Gildeboeken pijpmakers Gouda (in British Museum), Rakende het afgaan van de pipe mark. Deel 1, f.21-21a, 22-06-1686.
- 67 Helbers, 1942, p. 2-3 en Duco, 1981, p. 192.
- 68 Nierop, 1932, p. 160.
- 69 Oldewelt, 1945.
- 70 Volgens Oldewelt 1945, Deel I, p.20 zijn er 327 tabakswinkels.
- 71 Lingen, 2015, p. 149-164.
- 72 Het onderzoek naar de export, handel, gebruik en bezit van tabak en rookpijpen door en bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) in de 17de en 18de eeuw is nog gaande.
- 73 In deze Tabel zijn alleen pijpenhandelaren opgenomen. De namen van tabaksfabrikanten en tabakshandelaren zullen later in een apart artikel worden behandeld.
- 74 Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743.
- 75 SAA, Notarieel Archief (not. Pieter Carel), inv. nr. 6203, akte 1039 (not. Pieter Carel), 03-11-1707 Attestatie; verklaring van Nicolaas van Loenen en Quirin Brand, & ib. (not. Livinius Meijer), inv. nr 5417, akte 167, folio 289-293, acte van voogdij en bewijs van Martinus Ouwers weduwnaar van Maria Blom, 24-04-1708.
- 76 SAA, DTB 697, p.467. Huwelijksint. van de Pui, 27-12-1692 (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26413535).
- 77 SAA, DTB 698, p.435. Huwelijksint. van de Pui, 08-01-1695 (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26413558).
- 78 SAA, inv. nr. 5398, akte 301, folio 375-389 (not. Livinius Meijer), 26-07-1703.
- 79 Lingen, 2014, p.45.
- 80 Lingen, 2015, p.110-114.
- 81 Duco, 2003, p. 24.
- 82 Duco, 2003, p. 133 (nr. 139).
- 83 Voor meer informatie over de geschiedenis van de firma Frans van de Velde en zijn zoons Frans & Jacob van de Velde zie: Lingen, 2013, p.1-34.
- 84 In Duco, 2004, p. 84, afb. 144 werden deze pijpen nog te laat gedateerd. De auteur geeft hier ook aan dat deze zogenaamde buitenmodellen moeilijk te dateren zijn (p.85).
- 85 Onlangs is in Nieuwkoop een pijpenkop gevonden met een vergelijkbaar model en gemerkt PH gekroond en zal gemaakt zijn door Pieter Cornelisz de Hagenaer (1660-1705). Collectie Inze du Bois.
- 86 Duuren en Zimmermann 1997, p.889.
- 87 SAA, Notarieel archief, inv.nr. 5398, akte 302, folio 395-402 (not. Livinius Meijer), 26-07-1703.
- 88 SAA, Poorterboek 11, p. 218, Harmanus Blom, pijpenkoper, gehuwd met Johanna Willems Kock, dochter van Willem Harmens (ovl), waagdrager, 01-05-1706.
- 89 SAA, Notarieel archief, inv.nr. 5417, aktenr. 167, folio 289-293 (not. Livinius Meijer), voogdijstelling, door Martinus Ouwers, weduwnaar van Maria Blom, wonende in de Engelse steeg, 24-04-1708.
- 90 SAA, Notarieel Archief, inv. nr. 6415, folio 347-354 (not. Cornelis van Achthoven), 11-09-1709.
- 91 SAA, Notarieel archief, notaris Jan Ardinois, inv.nr. 9108, aktenr. 868, verkoopcontract Willem Bonnom, 08-12-1731.
- 92 SAA, DTB 718, p.307, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26052035). Willem Bonnom en Aletta Nierman, eerder getrouwd met Anthonij Bout, 31-05-1731.
- 93 SAA, DTB 343, p.177(oud pag. 151), nr.4 (Dooptregister: NL-SAA-24042510), Elisabeth Maria, doopdatum: 25-08-1732; SAA, DTB 343, p.184(oud pag. 158), nr.8 (Dooptregister: NL-SAA-24042583), Guilielmus, 14-02-1734.
- 94 SAA, Poorterboek 17, p. 527, Willem Bonnum, pijpenkoper, gehuwd met Aletta Nierman, weduwe Anthonij Bont, Plaatsnijder, 29-04-1732.
- 95 SAA, DTB 1059, p.10vo en p.11(Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11170767). Aletta Nierman vrouw van Willem Bonnom, 01-10-1755.
- 96 SAA, DTB 736, p.14, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26179499), Willem Willemsz Bonnom en Geertruij Gante, 30-12-1757.
- 97 SAA, DTB 311, p.92(folio 46v), nr.10 (Dooptregister: NL-SAA-23770834), Willem, 11-04-1759; SAA, DTB 342, p.43(folio 22), nr.3 (Dooptregister: NL-SAA-23840608), Joannes, 03-02-1761 en SAA, DTB 342, p.49(folio 25), nr.5 (Dooptregister: NL-SAA-23840721), Joannes, 14-08-1763
- 98 Streekarchief Rijnlands Midden (SARM), Alphen aan den Rijn. Oud Rechterlijk Archief Aarlanderveen, inv.nr. 85, Boedelpapieren 1742-1758: Extract uijt het schuldeboek van Jan Joosten Proost, overleden onder Aarlanderveen den 19e October 1743.
- 99 SAA, Poorterboek 22, p. 705, Willem Willemsz Bonnom, pijpenkoper, zoon van Willem Bonnom pijpenkoper, 25-01-1759.
- 100 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21648431). Huis en erf, bezuiden het Stadhuis in de Gasthuissteeg (nu Paleisstraat) op de hoek met de Pijpenmarkt. Verkopers Geertruijd ter Smitten en Dirk Colonius, koper Johannes Strander, 19-02-1710.
- 101 SAHM, Toegang ac78, Inv.nr. 41, Willem Dirckse van der Veer wordt genoemd als bestuurder van het Grootschippersgilde, 10 augustus 1708 tot juli 1716.
- 102 SAA, Notarieel Archief, Notaris Pieter van Akersloot, inv. nr. 5561, aktenr. 753, Attestatie, 21-01-1710.
- 103 SAA, DTB 1058, p.25vo en p.26 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11167188). Annetje Braams, weduwe van Meijndert Kops, begraafplaats: Nieuwe Kerk en Engelse Kerk, datum begrafenis: 18-04-1724.
- 104 SAA, DTB 743, p.133, huwelijksintekeningen van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26183825), Brinkman, Nicolaas Frederik Brinkman van Nyeborg en Gesiena Witvoet wed. Fredrik Visser, 08-05-1767.
- 105 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21698522), koper: Nicolaas Fredrik Brinkman, verkoper: Erven Margaretha Mochon wed. Jan Roemer, huis en erf op de Nieuwezijds Voorburgwal, tussen Jonge Roelensteeg en het Schild van Frankrijk, 26-10-1775.
- 106 SAHM, Ac43 (Notarieel Archief), notaris Joan Jansz Baars, inv. 932, aktenr. 69, folio 389, 30-11-1772.
- 107 Duco, 2003, p. 135, nrs. 157 en 165.
- 108 SAHM, Ac43 (Notarieel Archief), notaris Joan Jansz Baars, inv. 936, aktenr. 1, folio 1, 06-01-1776.
- 109 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2692 Rekeningen concernerende de Averij Grosse, 26-07-1770 (Fortuna); inv.nr. 2697, 26-11-1773 (Nicolaas & Elisabeth); inv. nr. 2708, 27-12-1779 (Vrouw Elisabeth); inv. nr. 2697, 15-10-1773 (Hoop); inv. nr. 2702, 25-02-1777 (Jonge Pieter); inv. nr. 2707, 22-05-1779 (Fortuna) en inv. nr. 2707, 13-07-1779 (Fredrik & Adrian).
- 110 Lingen, 2015, Entvogel, p. 156.
- 111 Lingen, 2015, Rompelman, p. 164.
- 112 Anoniem, 1799, p. 652.
- 113 SAA, DTB 1135, p.106vo en p.107 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9563850), Gesina Witvoet, 13-08-1778.

- 114 SAA, DTB 1135, p.106vo en p.107 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9563850), Gesina Witvoet, 13-08-1778 en SAA, DTB 1136, p.15vo en p.16 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9564637), Nicolaas Frederik Brinkman, 08-05-1782.
- 115 O.a. in de Diemer- of Watergraafs-meersche courant, 05/09-08-1782; Leydse courant, 05-08-1782; Oprechte Haerlemsche courant, 05-08-1782; Amsterdamse courant, 08/20-08-1782.
- 116 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21706754), koper: George Boekman, verkoper: Erven Nicolaas Fredrik Brinkman, huis en erf 'De Drie Papegaaien boven de deur' op de Nieuwezijds Voorburgwal, tussen Jonge Roelensteeg en het Schild van Frankrijk, 26-10-1784.
- 117 Algemeen Handelsblad, No. 3774, 16-1-1843.
- 118 SAA, DTB 538, p.160, huwelijksint. van de Kerk 27-03-1705 (Ondertrouweg.: NL-SAA-26055900). Jacob Broelant van Amsterdam, Cuijper, oud 22 jaren op de N.Z. Agterburgwal geassisteerd met zijn vader Harmen Broelant en Angenietie Jans van Swol van Amsterdam, oud 25 jaren op de Pijpemart geassisteert met haer vader Jan Isaksz van Swol. Angenietje werd ook wel Angenita of Agnietje genoemd.
- 119 SAA, DTB 47, p.327(folio 164), nr.9 (Dooptregister: NL-SAA-24202877), Cornelia, gedoopt 31-03-1706 in de Nieuwe Kerk. Ouders: Jacob Broelant en Angenietje Jans van Swol. Getuigen: Jan Isackse van Swol en Hendriekie van Swol.
- 120 SAA, Poorterboek 11, p. 266 en p. 283, Jacob Harmensz Broeland, pijpekoper, zoon van Harmen Dirx in zijn leven metselaar, 07-01-1708.
- 121 Een uitgebreide publicatie over de VOC is in voorbereiding.
- 122 Oldewelt, 1945, Deel II, p. 152.
- 123 SAA, Poorterboek 19, p. 644, Wouter Bruijning, tapper van Goor, gehuwd met Hendrina Broeland, dochter van Jacob Harmens Broeland, in zijn leven pijpekoper en poorter, 21-07-1741.
- 124 Duuren 1985, p.79 en Duuren en Zimmermann 1997, p.889.
- 125 Lingen 2005.
- 126 SAA, 5061 Archieven van de Schout en Schepenen, van de Schepenen en van de Subalterne Rechtbanken, inv. nr.2820, p.160, schipper: Nicolaas Carpentier, schip: La Prudente, van Amsterdam naar (onbekend), datum vertrek: 18-12-1717, datum aankomst: 24-12-1717, 15-03-1718.
- 127 SAA, DTB 547, p.48, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26055855), 13-02-1711.
- 128 SAA, DTB 48, p.172(folio 86), nr.5 (Dooptregister: NL-SAA-24130652), Jacob Broeland, gedoopt 27-12-1711.
- 129 SAA, DTB 1094, p.152vo en p.153, (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9385937) 04-02-1730.
- 130 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters, (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21660289), 09-04-1726.
- 131 Duuren en Zimmermann 1997, p.889.
- 132 Streekarchief Midden-Holland [SAMH], ONA 584, akte 16, folio 49-50, Notaris Hendrik Smits, 09-12-1722 en Duco 2003, p.28.
- 133 Duco, 2003, p.161, nr. 524.
- 134 SAA, Notarieel archief, notaris Adrian Baars, invnr. 8645, aktenr. 1879, 24-11-1728.
- 135 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21663568). De Troffel uithangend, huis en erf in de Egelantiersstraat tussen tweede en derde dwarsstraat, koper: Johanna Leenderts wed. Daniel Broeland, verkoper: Erven Hendrik Jansz van Deijl echtgenote Aaltje Jans, 23-05-1730.
- 136 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21665893). Huis en erf op de Pijpenmarkt bezuiden de Paleisstraat (Stilsteege) bij de Gasthuisbrug, Koper Johanna Leenders wed. Daniël Broellants, verkoper Erven Pieter Sceperus, 23-01-1733.
- 137 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21667828). Huis en erf, tegenover de Ratelwachtssteeg (Garde du Corps), verkoper: Johanna Leenderts wed. Daniel Broeland, koper: Loubertus de Hoed, 24-05-1735.
- 138 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21667829). De Metselaarsproef (ook De Troffel in de gevel), huis en erf in Egelantiersstraat (NZ) tussen tweede en derde dwarsstraat, verkoper: Johanna Leenderts wed. Daniel Broeland, koper: Barent Riesvelt, 24-05-1735.
- 139 Oldewelt, 1945, Deel II, p. 150.
- 140 SAA, DTB 575, p.297, Huwelijksint. van de Kerk, (Ondertrouweg.: NL-SAA-26132164), 18-12-1733.
- 141 Als voogden en administrateurs van hun erfportie en haar huis en erf op de Bloemmarkt stelde zij aan haar schoonzoon Rijk van Marwijk en zijn vader Matthijs van Marwijk (theewinkelier op het Rokin). SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10956, aktenr. 118, 31-03-1759.
- 142 SAA, Poorterboek 18, p. 379, Jacob Broelandt, pijpekoper, zoon van Daniel Harmensz Broelandt in zijn leven turfdrager, 01-04-1738.
- 143 SAA, DTB 48, p.172(folio 86), nr.5 (Dooptregister: NL-SAA-24130652), Jacob Broeland, gedoopt 27-12-1711.
- 144 SAA, Poorterboek 16, p. 365. Pieter Joan Brouwer, pijpekoper, zoon van Pieter Brouwer, tabakskoper, 18-01-1726.
- 145 SAA, DTB 561, p.271, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26056261), Pieter Joan Brouwer en Geertruij Lutter, 06-08-1723 en SAA, DTB 566, p.166, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26056287), Pieter Joan Brouwer weduenaar van Geertruij Lutter en Cornelia de Kruijf, 18-04-1727 en SAA, DTB 596, p.154, huwelijksintekeningen van de (Ondertrouweg.: NL-SAA-26184992), Pieter Johan Brouwer weduenaar van Cornelia de Kruijf en Geertruij Elshof, weduwe van Pieter Straatsburg, 10-11-1752.
- 146 Duco 2003, p. 140, nr. 221 en p. 132, nr. 118.
- 147 SAHM, Ac43 (Notarieel Archief), notaris Pieter Daesdonck, inv. 1094, aktenr. 50, f.505, 17-11-1793.
- 148 SAA, DTB 625, p.80, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26189154), Willem Cluwen 'woont scheep' en Marijtte Brouwer van Den Helder, 28-04-1780.
- 149 SAA, Poorterboek 4, p. 82. Cristiaan Coningsvelt, pijpenverkoper, 01-01-1675
- 150 Website <http://www.ljjoosse.nl/wp-content/uploads/2011/06/Kerk-op-de-Antillen.pdf> (L.J. Joesse, Kerk op de Antillen, p. 19).
- 151 Amsterdamsche Saturdagse Courant, No. 54, 05-05-1764.
- 152 Lingen, 2015, p. 149-164.
- 153 SAA, DTB 549, p.525, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26066401), Cornelis Doesburg en Maria van Brenck (Brek), weduwe van Fredrick Minke, inschrijvingsdatum: 17-11-1713.
- 154 SAA, Poorterboek 13, p. 64, Cornelis Doesburg, pijpekoper, gehuwd met Maria Brinck, wed. Frederick Menke, van beroep houtzetter, 04-07-1714.
- 155 SAA, DTB 719, p.95, huwelijksint. van de pui (Ondertrouweg.: NL-SAA-26066918), Jochem Doorenwerf van Leeuwarden en Elisabet Ibele van Borken, 18-04-1732.
- 156 SAA, DTB 310, p.15(folio 8), nr.15 (Dooptregister: NL-SAA-23973799), Henricus, 09-01-1733.
- 157 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21679821), huis en erf in de Kerkstraat (zuidzijde), tussen Nieuwe Spiegelstraat en Leidsestraat, verkopers: Erven Catharina van Aarnhem, Erven Floris Reringh echtgenoot Agnes van Aarnhem, koper: Jochem Doorenwerff, 08-06-1753 en ibid. (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21681634), huis en erf aan zuidzijde van Kerkstraat, koper: Auke Sinnama, verkoper: Jochem Doorenwerff, 04-03-1755.
- 158 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters

- (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21682449), 1/2 huis en erf in de Kerkstraat (zuidzijde), tussen Nieuwe Spiegelstraat en Leidsestraat, verkoper: Jochem Doornwerff, koper: Claas van de Wal, 14-12-1756 en *ibid.* (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21680681), 1/2 huis en erf aan de zuidzijde van de Kerkstraat, tussen Nieuwe Spiegelstraat en Leidsestraat, verkoper: Maria Barrevoes, koper: Jochem Doornwerff, 05-03-1754.
- 159 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21687777), Huis en erf in de Begijnsteeg zuidzijde, het derde huis van het bruggetje, verkoper: Erven Hendrik Eldering (of Eldrik) echtgenoot Swaantje Boomers, koper: Jochemus Dorenwerf, 26-10-1763.
- 160 SAA, DTB 1181, p.33vo en p.34 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10426903), Jochemus Doornwerff, 02-10-1766.
- 161 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21691797), Huis en erf op de Lindengracht (ZZ), het tweede huis achter het hoekhuis Brouwersgracht, verkoper: Erven Jochemus Doornwerf, koper: Barend Evers, datum overdracht: 19-03-1767 en SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21694425), Huis en erf in de Begijnsteeg (ZZ), het derde huis van het bruggetje, verkoper: Erven Jochemus Doornwerf echtgenoot Elizabeth Ebelingh, koper: Jurriaan Speekman, 11-07-1770.
- 162 SAA, Archief van de Schout en Schepenen, van de Schepenen en van de Subalterne Rechtbanken (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21590355), Huis en erf op de westzijde van de Lastage of Stadssingel (Gelderse kade), tussen Stormsteeg en Waterpoortsteeg, verkoper: Jeanne Breton wed. Philippe de Marolles, koper: Simon Duijf, 10-12-1741.
- 163 SAA, DTB 562, p.326, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26068260), Gerrit Duijm en Catharina van Wieler, inschrijvingsdatum: 26-05-1724.
- 164 SAA, Poorterboek 15, p. 199, 22-03-1725.
- 165 SAA, Poorterboek 19, p. 196, 29-12-1742.
- 166 Poorterboek 19, p. 680, 29-12-1744.
- 167 SAA, DTB 569, p.35, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26068389), Evert Dijkman en Maria Brugman, 22-04-1729.
- 168 SAA, DTB 51, p.40(folio 20v), nr.8 (Dooptregister: NL-SAA-24017439) Harmijntje, 25-06-1730 (Ouders Evert Dijkman en Maria Brinkman?); SAA, DTB 21, p.92(folio 46v), nr.1 (Dooptregister: NL-SAA-23879786), Aaltje, 29-08-1732; SAA, DTB 53, p.90(folio 45v), nr.4 (Dooptregister: NL-SAA-23957937), Evert, 21-03-1742.
- 169 SAA, DTB 1260, p.183vo en p.184 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11017956), kind van Evert Dijkman, 05-07-1737; SAA, DTB 1260, p.203vo en p.204 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11018682), kind van Evert Dijkman, 20-04-1738 en SAA, DTB 1261, p.104vo en p.105 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11024078), kind van Evert Dijkman, 31-12-1744
- 170 SAA, DTB 1122, p.65vo en p.66 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9504778), Evert Dijkman, Evert, 08-05-1747.
- 171 Nierop 1932, p.183.
- 172 Ansoerge, 2013, p. 232 en p.235 (Abb. 47, 7).
- 173 Graf 1992, p.160.
- 174 Oldewelt 1945, Deel II, p. 126: Mogelijk was het laatste deel van zijn achternaam 'koch' in de trouwakte oorzaak van de verwarring rond zijn beroep?
- 175 SAA, DTB 718, p.111, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26070827), Georg Erdewijnkog (Erdewijnkoch) en Angenieta Varenhorst, 19-10-1730.
- 176 Lingen, 2015, p. 150.
- 177 Onder andere in Van Duuren en Zimmermann 1997, p.890 (Polen), Graf 1992 (Zuid-Afrika) en Van der Lingen 2005 (Japan).
- 178 SAA, 5061, inv. nr. 2846, Vonnissen van Avarie Grosse beginnende met 31 Januarij 1755 en eindigende met 30 Julij 1756. D'eendragt, schipper Hendrik Bos, 1748.
- 179 Lingen: Export, handel en gebruik van tabak en tabakspijpen bij de VOC (in voorbereiding).
- 180 Lingen, 2015, p. 149-164.
- 181 SAA, DTB 626, p.547, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26203365), Gerrit Flierman en Aaltje Boomhof, 19-04-1782.
- 182 SAA, DTB 112, p.591(folio 294), nr.13 (Dooptregister: NL-SAA-23687010), Egbert, 01-10-1784.
- 183 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21707560), huis en erf (De Vergulde Schaar in de gevel), op de Nieuwendijk, bij de Mandenmakerssteeg schuin tegenover de Dirk van Hasseltssteeg (Dirk van Assensteeg), verkoper: Erven Hendrik Versteeg, koper: Gerrit Flierman, f 5.500, 03-11-1785; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21712943), Pakhuis en erf in de Sint Antoniesbreestraat (OZ), het vierde huis bewesten de Nieuwmarkt, verkoper: Johanna Maria Kuijper wed. David Jullien, koper: Gerrit Flierman, f 12.175, 01-06-1791; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21712338), Huis en erf in de Laurierstraat, hoek Metselaarsgang tussen laatste dwarsstraat en Lijnbaansgracht, verkoper: Erven Cornelis Kraaij, koper: Gerrit Flierman, 08-09-1791; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21717810), Huis en erf op de Sint Luciëburgwal of Pijpenmarkt (Nieuwezijds Voorburgwal), hoek Spijkerboorsteeg uitkomend in de Spijkerboorsteeg zelf, verkoper: Erven Hendrik van der Ven echtgenoot Hester Kaats, koper: Gerrit Flierman, f 5.000, 04-05-1798; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21718301), Huis en erf in de Laurierstraat (NZ), hoek Metselaarsgang tussen laatste dwarsstraat en Lijnbaansgracht, verkoper: Gerrit Flierman, koper: Johannes Remmers, 12-06-1799; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21722022), Huis en erf op de Haarlemmerdijk (ZWZ) (nu Haarlemmerstraat), het vierde huis van de Binnen Brouwersstraat, verkoper: Jan Willem Wesseling echtgenoot Catharina van Langen, koper: Gerrit Flierman, overdracht: 25-11-1803; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21721747), Huis en erf op de Haarlemmerdijk, vlak bij het Haarlemmerplein, verkoper: Erven Jan Reijgers echtgenoot Anna Margaretha Gerrits, koper: Gerrit Flierman, overdracht: 09-12-1803; SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21721740), Huis en erf in de Lange Leidsedwarsstraat, achter het hoekhuis van de Leidsekruisstraat, verkoper: Ernst Hendrik Rudolph Nieuwensteed, koper: Gerrit Flierman, overdracht: 14-12-1803 en SAA, *ibid.* (*ibid.*: NL-SAA-21722085), Huis en erf op de Prinsengracht, het tweede huis benoorden de Egelantiersgracht, verkoper: Weert Weers, koper: Gerrit Flierman, 14-12-1803.
- 184 SAHM, Ac43 (Notarieel Archief), notaris Johan David Schiffer, inv. 1134, aktenr. 25, p.89-90, protest van een wissel groot f 245-5-0 capitaal, 10-07-1802.
- 185 SAA, DTB 1061, p.43vo en p.44 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9247834), Gerrit Flierman, 14-04-1809 en SAA, DTB 1061, p.49vo en p.50 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9248197), Aaltje Boomhoff, 21-09-1810..
- 186 Heden is, na langdurige sukkeling en verval van Krachten, in den ouderdom van 58 Jaren overleden myne teeder geliefde Moeder, Aaltje Boomhoff, Wed. van Gerrit Flierman. Amsterdam, den 18den van Herfstmaand 1810. Egbert Flierman. NB. De affaire zal, door den ondergeteekenden, op denzelven voet worden gecontinueerd. Amsterdamse Courant, No. 113, 20sten van Herfstmaand 1810 en Rotterdamsche Courant, No. 114, 22-09-1810.
- 187 Affiches, annonces et avis divers d'Amsterdam / Advertentieen, aankondigingen en verschillende berigten van Amsterdam, No. 149, 24-06-1813, p.8.
- 188 SAA, DTB 565, p.10, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26074582), David Geens en Hendrina van Vrelant, 19-04-1726.
- 189 SAA, DTB 1094, p.126vo en p.127 (Begraafregisters voor

- 1811: NL-SAA-9385512), Hendrina Vreeland getrouwd David Geens, 20-03-1728.
- 190 SAA, DTB 716, p.363, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26074614), Geens, David Geens weduwnaar van Hendrina van Vreeland en Johanna van Settel, 16-07-1728.
- 191 SAA, DTB 1071, p.127vo en p.128 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9276563), Johanna Settel, Huis- en kraamvrouw van David Geens, 12-12-1740 en SAA, DTB 1202, p.19vo en p.20 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10575448), David Geens, 10-03-1743.
- 192 Wikipedia.
- 193 Website van Paul van der Velde: <http://www.paulvandervelde.nl/haafner/bio.html>.
- 194 SAA, DTB 657, p.78, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26212437), Jacob Godfried Haffner en Anna Maria Kreunink, inschrijvingsdatum: 15-07-1808.
- 195 SAA, DTB 1061, p.45vo en p.46 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9247947), Jacob Haafner, 07-09-1809.
- 196 SAA, DTB 625, p.1, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouwregister: NL-SAA-26214265), Willem Harmsen en Elsje Bodenhuysen, 21-04-1780.
- 197 DTB 58, p.304(oud pag. 303), nr.11, Anna Gerardina, 10-03-1782; DTB 58, p.367(oud pag. 366), nr.12, Jan, 18-06-1783; DTB 58, p.422(oud pag. 421), nr.6, Elsje, 23-06-1784; DTB 32, p.47(folio 24), nr.1, Maria Catharina, 09-06-1786; DTB 32, p.143(folio 71v), nr.3, Jan Hendrik, 06-07-1787; DTB 59, p.297, nr.4, Johanna Wilhelmina, 28-04-1790; DTB 33, p.60(folio 30v), nr.1, Gerrit Jan, 12-08-1791; DTB 60, p.187, nr.8, Barta Berendina, geboortedatum: 28-08-1796, doopdatum: 07-09-1796.
- 198 Stam, 2013, p. 26. In dit artikel wordt ook Joh. Christ. Mohr 'in rookwaren' genoemd. Dit heeft echter geen relatie met tabak. Hier is het Duitse 'rauchwaren' vertaald als rookwaren. Met rauchwaren worden schoongemaakte en gelooiden huiden van pelsdieren bedoeld. Joh. Christ. Mohr woonde op de Bloemgracht en handelde in 'Pelteryen'.
- 199 Meulen 1986, p.76.
- 200 ORA Aarlanderveen, inv.nr.18, f.401, 14-12-1764.
- 201 ORA Aarlanderveen, invnr.18, f.246v en f.249v, 30-11-1763.
- 202 Meulen, 1986, p. 35-36.
- 203 SAA, Notarieel archief, Notaris Samuel Wiselius, inv. nr. 9746, aktenr. 320, Jan Hempel, insinuatie op schipper Jacob Knegt, 16-08-1742.
- 204 SAA, Notarieel archief, Notaris Salomon Dorper, inv.nr. 10718, aktenr. 132, 18-03-1746.
- 205 SAA, Notarieel archief, Notaris Everhard Haverkamp, inv. 11574, aktenr. 196, contract tussen Jan Hempel en Johanna Godijn, 21-06-1748.
- 206 SAA, DTB 1135, p.68vo en p.69 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9562604), Jan Hempel, 20-06-1771.
- 207 Leydse courant, 08-07-1771.
- 208 SAA, DTB 648, p.50, huwelijksint. van de Kerk. (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26226257), Meijne Dirks Ihnken en Anna Catharina Hennij, 26-06-1801.
- 209 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21728781), Een tuin genaamd 'IJzicht' op het stadsbolwerk het Leeuwenburgergoed op het Blauwhoofd', verkoper: Henrij Tours, koper: Meijne Dirks Ihnken, 15-05-1810.
- 210 Amsterdam Pipe Museum, Collectienummer PK 00.692i. Als mogelijke productieplaats wordt Gouda genoemd.
- 211 Verdeeling 1853, p. 92.
- 212 Maaskamp, 1820, p. 138. Dit moest zijn zanddwarstraat 20. SAA, Archief van het Bevolkingsregister (Bevolkingsregister 1851-1853: NL-SAA-22009087). Jan Abraham Kamp, koster in de Zuiderkerk, Zanddwarstraat 20.
- 213 SAA, DTB 617, p.68, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26234125), Jacobus Kleijn en Pietertje Wellema (Welma), 30-08-1771.
- 214 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2695 Rekeningen concernerende de Averij Grosse, 28-08-1772 (Valk); 2699, 29-06-1775 (Vrijheid); inv.nr. 2700, 05-09-1775 (Amsterdamse Galeij); inv.nr. 2702, 26-11-1776 (Jonkvrouwe Alida & Martha); inv.nr. 2705, 17-07-1778 (Zeelust); inv. nr. 2707, 31-03-1779 (Vreijheid); inv.nr. 2728, 24-10-1793 (Amsterdamse Galeij).
- 215 Lingen, 2015, Rompelman, p. 164.
- 216 SAA, DTB 1072, p.71vo en p.72 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9281725), Heijltje de Keijser, weduwe Dirk Entvoogel, 04-03-1766.
- 217 Volgens Douwes (1964, p. 366) werd Kleijs in de boedelinventaris van 1709 vermeld als pijpenfabrikant en handelaar. Dat is niet correct, er staat alleen 'pijpecoper'. Deze verschrijving is later overgenomen door Duco (1981, p. 165 en p. 310) en Oostveen en Stam (2011, p.53).
- 218 SAA, DTB 1229, p.190 en p.191 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10827697), Pietertje Pieters vrouw van Frederik Klijs, begraven 08-08-1693 op de Heiligewegs- en Leidsche Kerkhof.
- 219 SAA, DTB 700, p.119, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26421975), Fredrik Claijs, weduwe Pietertje Pieters, en Trijntje Roelofs (Rulofsen), Inschrijvingsdatum 26-04-1697.
- 220 SAA, DTB 169, p.10 (Dooptregister: NL-SAA-24389031 en Dooptregister: NL-SAA-24682545). Tweeling Abraham en Isaack, gedoopt 07-06-1685 in de Lutherse Kerk, Evangelisch-Luthers. Ouders Frederik Kleijs en Pietertje Pieterse.
- 221 SAA, Notarieel archief, notaris Pieter van Akersloot, inv. 5559, folio 1739, Fredericq Kleijs, 5 oktober 1706. De naam van de gemachtigde en de aangeklaagde persoon zijn in de akte niet ingevuld.
- 222 De woning is afgebroken en de Boerensteeg is nu een afgesloten steeg tussen de huidige nrs. 153 en 157.
- 223 SAA, Archieven van de Schout en Schepenen, van de Schepenen en van de Subalterne Rechtbanken (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21588429). Fredrik Cleijs kocht huis en erf, noordhoek Boerensteeg op de Nieuwezijds Voorburgwal van de Erven Anna Pool echtgenote Wessel Phebus, datum overdracht: 17-01-1702.
- 224 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21645842), Frederik Kleijs kocht van Leendert van Wijck een Huis en erf aan de zuidzijde van de Boerensteeg bij de Nieuwezijds Voorburgwal (Pijpenmarkt), 26-03-1706.
- 225 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21636628), overdracht: 08-09-1687 en SAA, *ibid.* (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21637307), 14-01-1688.
- 226 SAA, Notarieel Archief, inv. nr. 6415, bladz. 347-354 (not. Cornelis van Achthoven), Inventaris van alle de goederen, middelen en effecten sodanig en in dien voegen als dezen in gemeen sijn beseten bij wijlen Fredericq Kleijs zaliger, in sijn leven pijpecoper binnen dese stadt en Trijntje Roelofs, egteluiden, 11-09-1709.
- 227 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21647474 en Transportakten voor 1811: NL-SAA-21647966), datum overdracht van beide transporten: 09-10-1709.
- 228 SAA, Notarieel Archief, Notaris Cornelis van Achthoven, inv. 6415, bladz. 821-828, Scheiding van de boedel van Fredericq Kleijs, pijpecoper, 21-11-1709.
- 229 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21658227), datum overdracht: 24-04-1723.
- 230 Duco, 2003, p. 134 (nr. 155).
- 231 SAA, DTB 706, p.318, huwelijksint. van de pui (Ondertrouwreg.: NL-SAA-26097407), 25-10-1708.
- 232 SAHM Gildeboeken British Museum, Vol. 4, p.72v.

- 233 Lingen, 2015.
- 234 SAA, DTB 201, p.50 (folio 25v), nr.7 (Dooptregister: NL-SAA-24057146), Hendrik, doopdatum 21-09-1717. Ouders Abraham Kleijs en Anna Becker, getuigen Hendrik Becker, en Catharina van der Aa.
- 235 SAA, DTB 527, p.267, huwelijksint. van de kerk, (Ondertrouweg.: NL-SAA-26485604). Mijndert Willems Kop en Annetje Braams, inschrijvingsdatum: 28-06-1697.
- 236 SAA, Poortboek 9, p. 555, Mijndert Willemsz Kop, pijpemaker gehuwd met Annetje Braams, dochter van Jacobus Braams in zijn leven aswerker, 12-12-1697.
- 237 SAA, DTB 1230, p.196-197 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10832799). Meijndert Willemse Cop, zoon van wijlen Willem Willemse. Begraven 07-06-1699, Heiligewegs- en Leidsche Kerkhof.
- 238 SAA, Poortboek 19, p. 448, Meijndert Kop, pijpenmaker, zoon van pijpenverkoper Mijndert Willemse Cop, overleden, 23-05-1742.
- 239 SAA, DTB 542, p.363, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26106378), Willem Lengelaar en Eva Staal, 21-04-1708 en SAA, DTB 548, p.73, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26106408), Willem Lengelaar, weduwnaar van Eva Staal en Aagje de Bruijn, 11-03-1712.
- 240 SAA, DTB 553, p.55, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26106419), Willem Lengelaar, weduwnaar van Aagje de Bruijn en Adriaantje Jacobs, 22-10-1716.
- 241 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21660309), Huis en erf op de oostzijde van het Rokin, het tweede huis van de Wijde Lombardsteeg (Wijdesteeg), verkoper: Erven Gerrit Pietersz Plank, koper: Willem Lengelaar, 08-05-1726.
- 242 SAA, DTB 1049, p.66vo en p.67 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9161623), Willem Lengelaar, 24-06-1745.
- 243 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21674919), 1/3 huis en erf op de oostzijde van het Rokin, het tweede huis van de Wijde Lommerdsteeg (Wijdesteeg). verkoper: Willem Lengelaar, koper: Erven Jan Lengelaar en Erven Hendrik Coenraad Maas echtgenoot erven Aaltje Lengelaar, 28-10-1745.
- 244 SAA, Notarieel archief, notaris Adriaan Rustenburg, inv.nr. 7194, f.541-542, 19-05-1709.
- 245 Meulen, 2003, p. 105.
- 246 Helden, 1990, p.47.
- 247 SAA, DTB 582, p.318, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26114409). Jan Meijer, weduwnaar van Eva Raetjes en Jannetje Lucas, weduwe van Dirk Swaneveld, 11-09-1739.
- 248 SAA, Poortboek 18, p. 777, 08-10-1739.
- 249 SAA, DTB 581, p.277, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26133752), Arent Rijlingh en Dirkje Bongers, 31-10-1738.
- 250 SAA, Poortboek 21, p. 36, 05-06-1753.
- 251 SAA, DTB 575, p.297, Huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26132164) 18-12-1733.
- 252 SAA, DTB 538, p.41, huwelijksint. van de kerk. (Ondertrouweg.: NL-SAA-26131534). Claes de Roodt en Maria van Wanem (Wanen), inschrijvingsdatum: 10-01-1705.
- 253 SAA, DTB 48, p.16(folio 8), nr.13. Dooptregister: NL-SAA-24128457, Jan, doopdatum: 27-03-1709 en SAA, DTB 109, p.270(folio 135v), nr.2. Dooptregister: NL-SAA-24142689, Pieter, doopdatum: 24-10-1710.
- 254 SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10910, aktenr. 134, Contract tussen Jacob Broeland, Pieter Root en Christina Broeland, en anderen op de Pijpenmarkt, 09-11-1739.
- 255 Amsterdamsche Courant, [?]-12-1732, Nr. 153.
- 256 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21656572). Huis en erf op de Sint Luciëburgwal hoek Jonge Roelensteeg (Jonge Roelofsteeg), koper: Claas Root, verkoper Erven Caspar Wiebos echtgenoot Magdalena Swijgels, 28-05-1721 en ibid. (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21660778). De Drie Papegaaien in de gevel, huis en erf op de Nieuwezijds Melkmarkt, tussen Paleisstraat (Gasthuissteeg) en Jonge Roelensteeg, koper: Claas Root, verkoper: Erven Pieter van der Straten, 19-07-1726.
- 257 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-2166602). De Drie Papegaaitjes, herberg en erf Pijpenmarkt, verkoper: Erven Claas Rood, koper: Cornelis Makker, 27-04-1733.
- 258 SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10910, aktenr. 171, Contract tussen Pieter Root en Jan Spitaal, 28-12-1739.
- 259 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21671649). Het Schild van Frankrijk uithangend, huis, achterhuis en erf op de Sint Luciëburgwal (OZ) tussen Paleisstraat (Gasthuissteeg) en Jonge Roelensteeg, koper: Pieter Root, verkoper: Erven Hendrik Donker, 23-02-1740. Eind 18e eeuw heette dat de 'Frankforter Kroon' (Oprechte Haerlemsche courant, 16-06-1787)
- 260 Oldewelt, 1945, Deel II, p. 150.
- 261 SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10912, aktenr. 154, 28-10-1741.
- 262 SAA, DTB 590, p.154, Huwelijksint. van de Kerk, (Ondertrouweg.: NL-SAA-26113382) 10-03-1747.
- 263 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21660694). Huis en erf op de Sint Luciëburgwal, hoek Jonge Roelensteeg, verkoper: Jan Root, koper: Maria Mulder wed. Harmanus Coeck, 14-03-1726.
- 264 Amsterdamsche Courant, 30-06-1731 en 19-07-1731.
- 265 Amsterdamsche Courant, 19 en 24-07-1731.
- 266 Amsterdamsche Courant, 30-06-1731.
- 267 Duco, 2003, p. 31.
- 268 Lingen, 2015, p.39-53.
- 269 Lingen, 2013, p. 10.
- 270 SAA, DTB 647, p.281, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26277454), 13-02-1801.
- 271 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21725128), een huis en erf op de Nieuwendijk waar 'Purmerende' in de gevel staat, hoek Klokkengang (Klapmutssteeg) bij de eeste Haarlemmersluis, Wijk 17, No. 1190. Inclusief winkelkasten en toonbank. Verkoper: Jan Kock, koper: Albert Petrus Rijke, 19-03-1807.
- 272 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21729554), huis en erf in de Klapmutssteeg bij de Nieuwendijk (Wijk 17, nr 1193), verkoper: Gradus Brinkevink, koper: Albert Petrus Rijke, 18-01-1811.
- 273 SAA, DTB 636, p.532, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26283842), Schröder George Wilhelm en Cornelia van Aret, 03-02-1792 en SAA, DTB 638, p.469, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26283885), George Willem Schröder, weduwnaar van Cornelia van Aret en Catharina Vos, 06-02-1794.
- 274 SAA, DTB 622, p.406, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26284359), Dirk Schuurman en Anna Martha Biel, 27-11-1777.
- 275 Amsterdamsche Courant, 03-08-1790, Noordhollandsche courant 02-08-1780.
- 276 Amsterdamsche Courant 23-01-1790, 02-02-1790 en 17-09-1791.
- 277 SAA, DTB 641, p.496, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26284314), Dirk Schuurman, weduwnaar van Anna Martha Biel en Catharina Sophia Kruijt 06-01-1797 en SAA, DTB 645, p.254, huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26284307), Dirk Schuurman,

- weduwnaar van Catharina Sophia Kruijt en Aaltje Beukers, 10-05-1799.
- 278 SAA, Toegangsnr. 5072, inventarisnr. 5443, Dirk Schuurman, boekhandelaar, 1795.
- 279 SAA, DTB 591, p.306, huwelijksintekeningen van kerk (Ondertrouregister: NL-SAA-26138753), Willem Schuurman uit Varsevelt en Jannetje Zegers, 31-05-1748.
- 280 SAA, DTB 101, p.618(folio 309v), nr.14 (Dooptregister: NL-SAA-23999629), Harremanus, 17-06-1750.
- 281 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21707032), huis en erf op 't Water (Damrak), het tweede huis van de Karnemelksteeg over het Alkmaarderveer, verkoper: Erven Barend Ketel Warnaarsz weduwnaar van Cornelia Twart, koper: Willem Schuurman, 03-09-1784.
- 282 SAA, DTB 655, p.117, huwelijksintekeningen van de kerk (Ondertrouregister: NL-SAA-26233061), Jan Abraham Kamp en Hermina Françina van der Scheer, 27-12-1806.
- 283 SAA, Poorterboek 16, nr. 289, 08-03-1726.
- 284 SAA, DTB 561, p.72, huwelijksint. van de Kerk (Ondertroureg.: NL-SAA-26145434), Jacobus Storts van Boeckholt, weduwnaar van Anna Willemina van Bijlevelt wonende op de Pijpemark en Marta Telgenkamp van Gilhuijs wonende in de Calverstraat, 14-04-1723.
- 285 SAA, DTB 49, p.240(folio 110v), nr.4 (Dooptregister: NL-SAA-24095618). Jan Willem, 02-02-1721, ouders Johannes Storts en Anna Willemina van Bijlevelt.
- 286 SAA, DTB 584, p.106, huwelijksint. van de kerk (Ondertroureg.: NL-SAA-26145420). Jan Willem Storts en Anna Geertruij Klusen (Cloesen/Kloesen), 01-02-1741.
- 287 SAA, DTB 584, p.106, huwelijksint. van de kerk (Ondertroureg.: NL-SAA-26145420), Jan Willem Storts en Anna Geertruij Kloesen (Klusen), 01-02-1741.
- 288 SAA, Notarieel archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv.nr. 10912, aktenr. 133, 12-09- 1741.
- 289 SAA, DTB 70, p.177(folio 88), nr.1 (Dooptregister: NL-SAA-23908123). Maria, 26-01-1742; SAA, DTB 101, p.482(folio 241v), nr.5 (Dooptregister: NL-SAA-23996730). Jacobus, 03-07-1743; SAA, DTB 70, p.232(folio 114v), nr.4 (Dooptregister: NL-SAA-23908554). Maria Aletta, 31-07-1746; SAA, DTB 101, p.613(folio 307), nr.7 (Dooptregister: NL-SAA-23999470). Anna Willemina, 28-01-1750; SAA, DTB 26, p.27(folio 14), nr.2 (Dooptregister: NL-SAA-23736651). Jan Willem, 14-01-1753; SAA, DTB 71, p.77(folio 39) (Dooptregister: NL-SAA-23800419). Christina Elisabeth, 16-03-1755 en SAA, DTB 71, p.122(folio 61v), nr.2 (Dooptregister: NL-SAA-23800767). Catharina, 11-03-1759.
- 290 Amsterdamse courant, 29-10-1748.
- 291 Stam, 2013, p. 26.
- 292 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2682 Rol van Averij-Grosse, 17-06-1763.
- 293 's Gravenhaegse courant, 20-01-1749; 01-12-1749, 30-01-1750 en Amsterdamse courant 10-03-1764.
- 294 Nierop 1932, p208.
- 295 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21690195). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Magdalena de Wit wed. Pieter Nieuwkerk, Huis en erf in de Jonge Roelensteeg (straatnaam in bron: Jonge Roelofsteeg), 24-10-1765.
- 296 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21691437). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Harmanus van Zadelhoff echtgenoot Amerentia Thin, Huis en erf op de Pijpenmarkt op de noordhoek van de Zwartehandsteeg (Zwarte Hondsteeg), 15-04-1766.
- 297 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21693796). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Hendrik Eijssingh wednr. Catharina van Astee, een huis en erf in de Paleisstraat (Gasthuissteeg) zijnde een galanteriewinkel, bezuiden het Stadhuis met de De Waschstaepel in de gevel, 07-12-1769.
- 298 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21694158). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Hendrik Soerman. Een huis en erf in de Spuistraat (Nieuwezijds Achterburgwal), het derde huis van de Raadhuisstraat (Huiszittensteeg), 14-12-1769.
- 299 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21705866). Koper: Claudius Henricus van Herwerden, verkoper: Jan Willem Storts, Huis en erf in de Nieuwezijds Achterburgwal (Spuistraat), het derde huis van de Raadhuisstraat (Huiszittensteeg), 04-12-1783.
- 300 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21694556). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Hendrik Onversaagt echtgenoot Maria Berkhoff, Huis en erf in de Vissteeg, het tweede huis van de Vismarkt, 20-12-1770.
- 301 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21695299). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Jan Swartsenberg, een huis en erf in de Molsteeg (Zuidzijde), het derde huis bewesten de Nieuwezijds Voorburgwal, 24-04-1771
- 302 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21713774). koper: Wimmer Anthonij Houtkamp, verkoper: Jan Willem Storts, huis en erf in de Molsteeg (ZZ), het derde huis bewesten de Nieuwezijds Voorburgwal, 12-07-1792.
- 303 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21704838). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Dirk Endvogel echtgenoot Heijltje de Keijser, pakhuis en erf in de Kaatsbaansteeg, over de Nieuwezijds Voorburgwal (Pijpenmarkt), 07-08-1782.
- 304 SAA, Archief van de Schepenen: kwijscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21712007). Koper: Jan Willem Storts, verkoper: Erven Johanna Leenders de Leeuw wed. Daniel Hermensz Broeland, huis en erf op de Pijpenmarkt bezuiden de Paleisstraat (Stilsteeg) bij de Gasthuisbrug, 30-03-1790.
- 305 SAA, DTB 1073, p.46vo en p.47 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9287868), Jan Willem Storts, 25-03-1800 en SAA, DTB 1073, p.51vo en p.52 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9288096), Anna Geertruij Klusen, 29-05-1801.
- 306 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2700 Rol van Averij-Grosse, 18-10-1775.
- 307 Amsterdamse Courant, 08-06-1802.
- 308 SAA, Poorterboek 3, p. 417, 25-03-1670.
- 309 SAA, DTB 511, p.311, huwelijksint. van de kerk (Ondertroureg.: NL-SAA-26523319), Pieter Jansz Stijlepaal, weduwnaar van Annetje Jacobs en Trijntje Gerrets Braat, 04-06-1683.
- 310 SAA, DTB 1229, p.104 en p.105 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10825281), Pieter Jansz Steijlepaal, 06-02-1691.
- 311 SAA, DTB 504, p.408, huwelijksint. van de kerk. (Ondertroureg.: NL-SAA-26521598). Jan Isaacs van Swol en Cornelia Pijl, 22-01-1678.
- 312 SA, Notarieel Archief, Notaris Daniel Moors, inv. 6336, bladz. 521-526, Contract van bewijs van Jan Isacksz van Zwol, pijpenkoper, 07-021701.
- 313 SAA, DTB 532, p.362, huwelijksintekeningen van de kerk. (Ondertroureg.: NL-SAA-26147186). Jan Isaacs van Swol (eerder getrouwd met Cornelia Pijl) en Hendrickje Jansz Gosselingh, 12-02-1701.
- 314 SAA, DTB 538, p.160, huwelijksint. van de Kerk, inschrijvingsdatum 27-03-1705 (Ondertroureg.: NL-SAA-26055900). Angenietje werd ook wel Angenita of Agnietje genoemd.

- 315 SAA, DTB 1112, p.145vo en p.146 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9438070), Jan Isaaksij van Zwol, 28-03-1726.
- 316 SAA, DTB 581, p.158, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26148796), Pieter van Thienoven en Maria Kleijn, 15-08-1738.
- 317 SAA, Poorterboek 18, p. 578, Pieter van Thienoven gehuwd met Maria Klijn, dochter van Laurens Pieterse Klijn (ovl), schuitemoeder, 09-09-1738.
- 318 SAA, DTB 581, p.158, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26148796), Pieter van Thienoven en Maria Kleijn, 15-08-1738 en SAA, DTB 590, p.60, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26149251), Pieter van Tienoven, weduenaar van Maria Kleijn en Bardina Schaap, 25-11-1746.
- 319 SAA, Notarieel archief, inv. 9875, aktenr. 4, Notaris Jan Willem Smit. Mutueel testament Pieter van Tienoven, pijpewinkelier en Berendina Schaap, 14-01-1753.
- 320 Volgens de boedelscheiding van 1776 was hij in oktober 1773 overleden. In het begraafregister werd hij Pieter van Stenoven genoemd (SAA, DTB 1050, p.68vo en p.69 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9168438), Pieter van Stenoven, 19-10-1773.
- 321 SAA, DTB 1050, p.98vo en p.99 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9169568), Barendina Schaap, 23-12-1777.
- 322 SAA, Poorterboek 25, p. 179, 11-07-1769.
- 323 Meulen, 1986, p. 76.
- 324 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2694 Rol van Averij-Grosse, 05-06-1772.
- 325 SAA, Notarieel archief, inv. 14422, aktenr. 83, Notaris Emond van der Voort junior. Boedelscheiding waar bij beneden de 25.000 verdeeld word, Pieter van Tienoven, en Berendina Schaap, 19-03-1776.
- 326 Dit pand had hij in 1757 gekocht. Toen heete het nog 'Wapen van Oost Friesland'. SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21683393), huis en erf in het Kattengat, met 'Het Wapen van Oost-Friesland' in de gevel, tegenover de achterdeur van de Nieuwe Lutherse Kerk, verkoper: Christiaan van Rijs, verkoper: Dirk Willemstad, koper: Pieter van Tienhoven, f 2.000 gulden, 06-07-1757.
- 327 Amsterdamse courant, 24-03-1778.
- 328 SAA, Poorterboek 14, p. 238, 16-12-1717.
- 329 SAA, DTB 554, p.279, huwelijksint. van de kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26151875), Harmanus Varenhorst en Margareta Cloppenburg, 14-01-1718.
- 330 Douwes (1964, p.366) heeft zijn naam abusievelijk geschreven als I. de Visser. Dientengevolge is Visser's naam door alle latere auteurs foutief overgenomen.
- 331 SAA, DTB 700, p.163, huwelijksint. van de pui, Ide Visser en Margrieta Klijs, 27-07-1697 (Ondertrouweg.: NL-SAA-26529090).
- 332 SAA, DTB 162, p.105 (Dooptregister: NL-SAA-24375999), Margriet Maria, doopdatum: 10-05-1678, Lutherse Kerk, vader Frederick Cleijs en moeder Pietertije Pieterse.
- 333 SAA, DTB 186, p.64, nr.5 (Dooptregister: NL-SAA-24174412), Frederik, doopdatum: 22-06-1702.
- 334 Zie ook Lingen, 2015, p. 149.
- 335 SAA, Notarieel archief, notaris Pieter van Akersloot, inv.nr. 5559, f.501, 11-11-1704 attestatie Jan Joosten en Pieter Pieters.
- 336 SAA, DTB 1230, p.364 en p.365 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10837537), Jan Doesburgh, 19-09-1704.
- 337 SAA, Notarieel Archief, notaris Pieter van Akersloot, inv. 5559, f.541, attestatie 15-11-1704.
- 338 SAA, Notarieel Archief, notaris Pieter van Akersloot, inv. 5559, blz. 1687, attestatie, 14-09-1706. De akte is in bijzonder slordig schrift opgesteld en daardoor nauwelijks te lezen.
- 339 SAA, Notarieel archief, notaris Samuel Weijmer, inv.nr. 4845, blz. 1289, 19-12-1709.
- 340 SAA, DTB 1252, p.268 en p.269 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10980483). Kind van Ide Visser op de Pijpemarkt, 14-07-1701. SAA, DTB 1252, p.432 en p.433 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-10985848). Kind van Ide Visser op de Blommarkt, 27-01-1706.
- 341 SAA, DTB 1112, p.201vo en p.202 (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9442213). Ide Visser, 21-04-1731.
- 342 Duuren en Zimmermann 1997, p.891 en Lingen 2005 (Grietie Visser), Duuren 1993, p.552 (M.Griet Visser) en Graf 1992, p.163 (Margie Visser).
- 343 SAA, Notarieel Archief, notaris Arnoldus de Ridder, inv. 10925, aktenr. 46, Procuratie ad Lites van Margaretha Kleijs weduwe Ide Visser, 13-02-1749.
- 344 SAA, DTB 728, p.241, huwelijksint. van de pui (Ondertrouweg.: NL-SAA-26154792), Visser, Fredrik Visser, weduenaar van Johanna Haaks en Geesje Witvoet uit Almelo, 21-04-1746.
- 345 SAA, DTB 1135, p.36vo en p.37, (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9561320). Margaretha Klijs, weduwe van Ide Visser, wonende op de Voorburgwal tusschen de Blommarkt en Stilsteeg, 18-08-1762.
- 346 SAA, DTB 582, p.361. Huwelijksint. van de kerk. (Ondertrouweg.: NL-SAA-26158709). Jacobus Wamelinck en Cornelia Jacobs Broelant eerder getrouwd met Ino van Weerdum, 16-10-1739.
- 347 SAA, Poorterboek 18, p. 435, Jacobus Wameling, pijpekoper, zoon van Barent Wameling (ovl.), wijnkoper, 30-11-1740.
- 348 Bernardus Jacob, doopdatum: 05-03-1741, SAA, DTB 53, p.30(folio 15v), nr.13. (Dooptregister: NL-SAA-23957100); Johannes Jacobus, 05-03-1741, SAA, DTB 53, p.30(folio 15v), nr.14. (Dooptregister: NL-SAA-23957101); Sara, 09-12-1742, SAA, DTB 63, p.213(folio 107), nr.4. (Dooptregister: NL-SAA-23973278) en Jacob, 07-08-1744, SAA, DTB 24, p.176(folio 89v), nr.3. (Dooptregister: NL-SAA-23933912).
- 349 SAA, DTB 1065, p.114vo en p.115. (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9258706). Jacobus Wamelink, 22-09-1746 en SAA, DTB 1059, p.11vo en p.12. (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-11170818). Cornelia Broeland, 15-01-1756.
- 350 SAA, DTB 715, p.175, Huwelijksint. van de pui, (Ondertrouweg.: NL-SAA-26159414), 18-01-1726.
- 351 SAA, Poorterboek 16, p. 292, 27-03-1727.
- 352 SAA, DTB 1134, p.115vo en p.116, Oude Luthersche Kerk. (Begraafregisters voor 1811: NL-SAA-9557227), Ino van Weerduin, begraven: 19-05-1724.
- 353 SAA, DTB 582, p.361, Huwelijksint. van de Kerk (Ondertrouweg.: NL-SAA-26158709), 16-10-1739.
- 354 Lingen, 2015, p. 157-161.
- 355 SAA, 5061, Archieven van Schout en Schepenen, van Schepenen en van de subalterne rechtbanken, inv. nr. 2691 Rol van Averij-Grosse, 11-04-1770.
- 356 SAA, Notarieel Archief, notaris Jacobus de Vliieger, inv. 3654, bladz 1462-1464, Akte van koop en verkoop, 02-11-1701 en SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21642992), Leendert van Wijck kocht een huis en erf aan de zuidzijde van de Boerensteeg bij de Nieuwezijds Voorburgwal (Pijpenmarkt) van Abraham Reijnderse keukenmeester in het Burgerweeshuis, 05-11-1701.
- 357 SAA, Archief van de Schepenen: kwijtscheldingsregisters (Transportakten voor 1811: NL-SAA-21645842), Frederik Kleijs kocht van Leendert van Wijck een Huis en erf aan de zuidzijde van de Boerensteeg bij de Nieuwezijds Voorburgwal (Pijpenmarkt), 26-03-1706.
- 358 SAHM Gildeboeken British Museum, Vol. 4, p.49v. Volgens Van der Meulen zette Van Wijck ook het merk LVV en melkmeisje. LVV is onder zijn naam niet in de gildeboeken gevonden. Wat betreft het melkmeisje; dat betrof een soortnaam van pijpen (zie Duco, 2003, p24).
- 359 SAHM Gildeboeken British Museum, Vol. 4, p.49v-50.
- 360 SAHM Gildeb. BM Vol. 4, namen gildebreeders p.30.
- 361 SAHM Gildeboeken British Museum, Vol. 4, zonder paginering [na p.91v].

Literatuur:

- Anoniem, 1799. *Decreeten van de provisioneele repraesentanten van het volk van Holland van maart en april 1795*. Tweede deel, tweede stuk. Den Haag.
- Ansorge, J., 2013. Archäologische Untersuchungen auf der ehemaligen Fährbastion in Stralsund. Mit einem Exkurs zur Tonpfeifenproduktion in Walbeck (Aller). *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern, Jahrbuch 60*, 2012, p. 169–258. Schwerin.
- Bakker, Th., 2016. *Amsterdamse markten door de eeuwen heen gevolgd door de stad*. Website: <http://www.theobakker.net/pdf/markten.pdf>.
- Bakker, Th., 2016. *Beurtvaarders, trekschuiten en overzetveren en hun wisselende aanlegplaatsen in Amsterdam*. Website: <http://www.theobakker.net/pdf/beurtvaart.pdf>
- Commelin, C., 1693. *Beschryvinge van Amsterdam ...: desselfs eerste oorspronk uyt den Huyse der Heeren van Aemstel en Aemstellant; met een verhaal van haar leven en dappere krijgsdaden; Amsterdams' kleyne beginselen, oudheyt, bemuring, en verscheyde vergrootingen ...* Amsterdam, Waasberge.
- Domselaer, T. van, 1665. *Beschryvinge van Amsterdam, haar eerste oorspronk uyt den huyze der heeren van Aemstel en Aemstellant: met een verhaal van haar leven en dappere krijgsdaden. Amsterdams kleyne beginselen, outheyt, bemuuring, en verscheyde vergrotingen, ... Volume 1 van Beschryvinge van Amsterdam, haar eerste oorspronk uyt den huyze der heeren van Aemstel en Aemstellant: met een verhaal van haar leven en dappere krijgsdaden. Amsterdams kleyne beginselen, outheyt, bemuuring, en verscheyde vergrotingen*. Amsterdam, Marcus Willemsz. Doornick.
- Douwes, F.G.M., 1964. 'Oude toebackspijpjes in Amsterdam'. *Ons Amsterdam*, 16(12), p. 363-367.
- Duco, D.H., 1981. 'De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden'. *British Archaeological Reports V* (International Series, 106 part ii). Oxford.
- Duco, D.H., 2003. *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*. Amsterdam.
- Duuren, L. van, 1985. 'Voorlopige inventarisatie van pijpmakersnamen en andere opschriften op kleipijpstelen'. *PKN 7*(28), p.74-96.
- Duuren, L. van, 1988. 'Inventarisatie van namen op pijpestelen'. *PKN 11* (42), p.26-35.
- Duuren, L. van, 1993. 'Inventarisatie van namen op pijpestelen (Tweede aanvulling)'. *PKN 16* (63), p.550-553.
- Duuren, L. van & E. Zimmermann, 1997. 'Nederlandse pijpestelen in Polen'. *PKN 19* (76) 887-892.
- Graf, O. H.T., 1992. *Clay Tobacco Pipes from Archaeological Sites from the Cape Province, South Africa*. Cape Town.
- Graf, O. H.T., 1996. 'A Consignment of Clay Pipes Found in the Castle Moat, Cape Town, South Africa'. *Society for Clay Pipe Research Newsletter* 49, p.24-26.
- Helbers, G. C. en D.A. Goedewaagen, 1942. *Goudsche Pijpen*. Gouda.
- Helders, C.H.J., 1990. Gouda. *Benoemingen van gildebestuurders over de periode 1604-1795 ontleend aan de kamerboeken* (ac 1 inv. nrs. 91-134). Gouda.
- Hermann, J. H., 1788. *Allgemeiner Contorist*. Erster Teil. Leipzig.
- Hofman, W., 1981. *Atlas van de Burgerwijkkaarten*. Amsterdam.
- Hoorn, J. C. ten, 1689. *Reis-boek door de Vereenigde Nederlandsche Provinciën, en der zelve aangrenzende landschappen en koningrijken behelzende een naauwkeurige beschryving der steden ... Mitsgaders de bekwaame herbergen daar reizigers in ieder stad kunnen logeeren*. Vol. 1. Amsterdam, Jan ten Hoorn, boekverkooper over 't Oude Heeren Logement, in de History Schryver.
- Lange van Wijngaerden, C. J. de, 1817. *Geschiedenis en beschrijving der stad van der Goude*. Tweede deel. Amsterdam / 's-Gravenhage / Gouda.
- Lingen, B. van der, 2008. 'Clay tobacco pipes from the 2001-2002 excavations of Warehouse No. 3, the Chief Secretary's Quarters, the Kapitan Beya and additional pipes from the 1999 Tomonaga Hospital excavations in Dejima, Nagasaki, Japan'. *The Dejima trading post: A nationally designated historical site: Report from the excavation of the site of the chief factor's residence and the buildings on the western side of Dejima* (Vol. 2. Nagasaki City Board of Education, Nagasaki, p.55-94. (Japanse tekst)
- Lingen, B. van der, 2010. 'Clay tobacco pipes from the 2002-2005 excavations of Otona, the South and West Stone Wall and the West Water Gate, in Dejima, Nagasaki, Japan'. *The Dejima trading post: A nationally designated historical site: Report about restoration and reconstruction work.* (Vol. 1. Report of the excavation of the South side of the stone wall. Nagasaki City Board of Education, Nagasaki, p.345-365. (Japanse tekst)
- Lingen, B. van der, 2013. *Van de Velde, Burgklij & Zapfenbergh. Drie Amsterdamse tabaks- en pijpenhandelaren uit de 18e eeuw*. [Utrecht] Uitgeverij Brittenburg.
- Lingen, B. van der, 2014. 'Ottomaanse pijpen in Nederlandse collecties, archieven en als bodemvondst (zeventiende en achttiende eeuw)'. *Jaarboek 2014 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p.39-53.
- Lingen, B. van der, 2015. 'De firma G. Rompelman & Compagnie, fabrikant in grof aardewerk en pijpen te Kampen'. *Jaarboek 2015 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 59-68.
- Lingen, B. van der, 2015. 'De Amsterdamse pijpenhandelaar Dirk Entvogel, zijn opvolger Jacob van der Werf en het handelsmerk Wapen van Gouda'. *Jaarboek 2015 van de PKN, Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen*, p. 149-164.
- Lingen, B. van der, 2015. 'Snollen in Limburg. Een achttiende eeuws recept om pijpen te 'verglasaan''. *PKN, 37* (147), p.110-114.
- Lüder, A. F., 1789. *Lüders Geschichte des Holländischen Handels: nach Lusacs Hollands Rykdom bearbeitet*. Leipzig.
- Maaskamp, E., 1820. *Algemeen adresboek der stad Amsterdam of almanak voor de jare 1820*. Amsterdam, E. Maaskamp.
- Meulen, J. van der, 1986. *De "Gouwenaars" van Alphen aan den Rijn*. Alphen aan den Rijn.
- Meulen, J. van der, 1995. 'Transport van Goudse pijpen naar Amsterdam'. *PKN 17* (67) p.670-672.

-Naamregister van alle de voornaamste handeldryvende of negotiedoende winkeliers en fabricanten der stad Amstelredam, met aanwijzing van derzelver woonplaatsen; als mede der Joodsche kooplieden. Alles op een alphabetische order geschikt. Zeer dienstig voor de Comptoiren, deszelfs bediendens, makelaars, cassiers, cargadoors, schippers, bestellers, vreemdelingen, etc. Amsterdam. (Er is gebruik gemaakt van de jaargangen 1776, 1777, 1784, 1788, 1789, 1790, 1792, 1808 en 1810.)

-Nierop, L. van, 1932. 'Naamregister van alle de voornaamste winkeliers der stad Amstelredam (1767)'. *29ste Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum*, Amsterdam, p.159-216.

-Noordkerk, H., 1748. *Handvesten; ofte Privilegien ende octroyen: mitsgaders willekeuren, costuimen, ordonnantien en handelingen der stad Amstelredam*. Tweede stuk. Amsterdam.

-Noordkerk, H., 1778. *Tweede vervolg der Handvesten; ofte Privilegien ende octroyen : mitsgaders willekeuren, costuimen, ordonnantien en handelingen der stad Amstelredam ...vortgezet tot in het jaar 1777*. Amsterdam, Petrus Schouten.

-Oldewelt, W. F. H., 1945. *Kohier van de personeele quotisatie te Amsterdam over het jaar 1742. Deel I: Inleiding en registers en Deel II: Tekst van het kohier*. Genootschap Amstelodamum, Amsterdam.

-Oostveen, J. van en R. Stam, 2011. *Productiecentra van Nederlandse kleipijpen. Een overzicht van de stand van zaken*. Tiel/Leiden.

- Stam, R., 1999. Doelgroepen uit de 18e eeuw. *PKN* 22 (86), p. 1141-1143.

-Stam, R., 2007. 'De Nederlandse pijp in handelsboeken'. *PKN* 36 (140), p.24-28.

-Stemvers, R., 1837. *Geprivilegeerd naamregister der heeren kooplieden, bankiers, handeldrijvenden of negotiedoenden, iwinkeliers en fabrijkanten...voor het jaar 1836 tot mei 1837*. Amsterdam, R. Stemvers.

Stemvers, R., 1840. *Algemeen adres-boek of naamregister van de notabelste inwoners der stad Amsterdam, geregeld naar eene zekere Huurwaarde, met aanwijzing van derzelver woonplaatsen, kwaliteiten, en meerendeels met bijvoeging, waarin zij handelen: dienstig voor de kantoren, derzelver bedienden, makelaars, cassiers, kargadoors, schippers, bestellers, vreemdelingen en alle belanghebbenden*. Amsterdam, E. Stemvers.

-Stichter, Wed. C. 1711. *Wed: C. Stichters gepreviligerde legplaatsen, van al de scheepen, schuyten, en post-wagens, die van de stadt Amsterdam, op de navolgende steeden en plaatsen afvaren ende af-rijden. Als mede een wegh-wyzer, van alle straten, grachten, en stegen der stadt Amsterdam, benevens de voornaemste huysen en gebouwen der selver stadt*. Amsterdam.

-Stichter, de Erfgen. van de Wed., 1789. *C. D'Erven Stichters Burger-Wagt almanach op't jaar onses Heeren Jeus Christi 1790. Voorsien met alle de jaar-, paarden-, beesten- en leermarkten, als mede de maans op en ondergang, en hoog- en laagste water-getij*. Amsterdam, de erfgen van de Wed. C. Stichter.

-Tymstra, F. 1986. 'De Pijpenmarkt te Amsterdam'. *PKN* 9 (34) p.32-34.

-*Verdeeling van het werk des Kerkerads der Nederduitsche Gereformeerde Gemeente te Amsterdam, voor het jaar 1853: benevens de namen, woonplaatsen en wijken der ... heeren predikanten, ... ouderlingen, diakenen, mevrouwen diakenessen, en der heeren*

leden tot de Kerkelijke Commissie ..., Volume 1.

-Vries, L. de, 1975. *Amsterdam*. Amsterdam, De Bezige Bij.

-Wagenaar, J., 1760. *Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoulen, schutterye, gilden en regeeringe*. Tweede stuk. Boek IV. Amsterdam.

**Een vorstelijke vondst: Koning-stadhouder Willem III van Oranje / A
Royal find: King-stadholder William III of Orange**

Bert van der Lingen en Ron de Haan

Thirty years ago, along the river Vecht at Breukelen, a rare complete pipe was found together with waste from Amsterdam. The exceptional sized pipe has a sharply carved portrait representing Stadholder-King William III (1650-1702). On the bowl we see his lifelike portrait with a crown. William III or William of Orange was King of England, Ireland, and Scotland from 1689 until his death in 1702. Most likely the pipe was made after his coronation in 1689 or shortly thereafter.

Kleipijpen uit Friesland / Clay pipes from Friesland

Ewout Korpershoek

In 1988 a comprehensive study of clay tobacco pipe makers from Leeuwarden in the province of Friesland was published but until now only two pipe makers could be linked to pipe material from this area. Recently a group of early 18th century pipes was found in Leeuwarden. The models are derived from the typical Gouda funnel shape. Given the composition of the group of pipes, the slightly different form, the lesser quality and brand variety, we are not dealing with Gouda pipes but with local production. Some of the marks imitate popular Gouda marks while others are local marks. The marks point to pipe makers from Leeuwarden from the early 18th century.

Kleipijpen voor de koopman Christian Daniel Bramigk uit Anhalt-Köthen, Duitsland, 1735-1743 / Clay pipes for merchant Christian Daniel Bramigk from Anhalt-Köthen, Germany, 1735-1743

Bert van der Lingen

In the eighteenth century in particular there appeared on the market abundantly decorated pipes. They were usually made to commemorate important political events. Sometimes, like in the case of the pipes decorated with an unknown coat of arms and the text C.D. Bramigk, the underlying meaning of these pipes was not understood. It was recently discovered that these pipes were made for a German merchant who temporarily lived in Amsterdam and who ordered Gouda pipe makers to produce such pipes for export to Germany.

Tabak en tabakspijpenijverheid in de steden Amersfoort en Utrecht / Tobacco and pipe industry in the cities of Amersfoort and Utrecht

Jan van Oostveen

Almost thirty years ago the first thorough publication on pipes produced in Utrecht appeared. This gave a coherent overview of the Utrecht pipe industry through archival and archaeological research. Nevertheless, on the basis of this study, some questions remained unanswered. In particular, not all (marked) pipes could be linked to a specific pipe maker. The case was more or less the same with Amersfoort. In this article the results of further research into the pipe industry of both cities are presented with the aim to link more products to a specific pipe maker.

Pijpenkoppen en fragmenten van pijpenpotten uit een kleiput in Leiderdorp / Clay pipes and saggar fragments from a clay pit in Leiderdorp

Ewout Korpershoek

In this paper finds of clay pipes and fragments of seventeenth century saggars from Leiden are discussed. The material shows us that there were at least two different saggars. It is the first time saggar fragments from Leiden have been found and published. The material was found in old clay pits in Leiderdorp next to Leiden. Many of these pits appear to have been filled with household waste.

Cornelis Dirksz. Samson, een potschipper met tabakspijpen / Cornelis Dirksz. Samson pottery skipper with tobacco pipes

Bert van der Lingen

'Pottery skippers' loaded their ships with merchandise and sailed across the country to sell their wares directly to consumers and shopkeepers mainly in villages. This article deals with an 18th century pottery skipper from Gouda who sold pottery, kitchenware, household goods and clay pipes, which he had purchased from different manufacturers in Gouda. In rural areas it was sometimes difficult to get these goods.

De Pijpenmarkt op de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam: Ordonnanties, vrachttarieven, pijpenhandelaren en export / The Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam: Regulations, cargo freight, pipe merchants and export

Bert van der Lingen

This paper deals with the Amsterdam Pipe market on the Nieuwezijds Voorburgwal, close to the Royal Palace. The market was established in or around 1663 and was primarily intended to strengthen the declining Amsterdam pipe industry. At the same time there were an increasing number of Amsterdam merchants who specialized in the export of mainly Gouda pipes, and the capital became an important link in this trade. Especially the trade to Scandinavia, Northern Germany and the Baltic was largely via Amsterdam. Amongst others, this paper is about the history of the Pipe market, the regulations and the freight rates of pipes to Amsterdam. Furthermore around 85 pipe merchants from the end of the seventeenth and eighteenth centuries are presented. Noteworthy is the large number of traders with a German origin and those with connections in the shipping business.

Twee late herinneringspijpen van P. van der Want, Gzn. / Two late commemorative pipes from P. van der Want, Gzn.

Ruud Stam

In this paper two commemorative pipes made by P. van der Want, Gzn. from Gouda are presented. One for the opening of the peace Palace in The Hague, the other one commemorating the arrival of the Prince of Orange after the Napoleonic time in Scheveningen, the start of the monarchy in The Netherlands. Both pipes were made in one mould, with different applications. These pipes originally made with an attached stem have also been made as pipes in one piece with a clay stem.

Miniatuur pijpenrekjes van aardewerk uit de 20e eeuw / Earthenware miniature pipe racks from the 20th century.

Ruud Stam

In the 20th century many miniature pipe racks were made, mainly for tourists. Production started when workers became there first days of, the start of the holiday's we know now. The aim of this publication is to give an overview as complete as possible over this production in different factories in The Netherlands. For this aim catalogues, different lists of marks and initials of the painters have been used. Until now nine producers were known. The research carried out now has identified another 6 producers and we also know now that many of these

pipe racks were much longer in production than we knew before. The first miniature pipe racks were produced in 1918. These racks were made of plateel, beautifully decorated and painted by skilled painters. Later more and more Delft blue racks were made and even racks were decorated with transfers.

Op kleipijpen gemonteerde metalen elementen / Metal attachments on clay pipes

Felix van Tienhoven

This paper deals with an aspect of clay pipes that has been largely neglected. Much has been written about clays but I doubt if many have ever thought about the metal attachments which over the past centuries did adorn them. The contribution ventures to present a comprehensive overview of the different applications in which such metal elements have been manifest.

Een unieke en curieuze 19e eeuwse fabriekscatalogus van de Gebrüder Ziegler in Ruhla / A unique and quaint 19th century factory catalog of Gebrüder Ziegler in Ruhla

Ron de Haan

Recently a nine page factory catalogue with thirty line drawings of pipes of Gebrüder Ziegler in Ruhla was discovered. All the pipes shown have a grotesque portrait. They receive the air supply not from the bowl opening, in the usual way, but through the mouth and in one case through the nose. The pipes in this catalog are unique and according to a statement of the company they were the first to produce this type of pipe. In known collections there are only three pipes with strong similarities to pipes in this catalog.

De introductie van Aristophane pijpen door Gambier / The introduction of Aristophane pipes by Gambier

Arthur van Esveld

Aristophanes pipes were introduced by Gambier before 1855. Typically, these shaped pipes have a slender oval bowl and a pointed heel. The name was derived from Aristophanes, the Greek comic playwright. Aristophanes pipes were in production for more than 60 years. Comic posters were made when these pipes were first introduced and, in a well-known satirical weekly, there appeared an article with several comical prints making fun of these Gambier novelties.

Een Zuid-Duits kleipijpje uit de Amstel / A southern German clay pipe from the Amstel river

Ewout Korpershoek

Recently, a green glazed pipe bowl with floral ornaments was found along the banks of the river Amstel near Uithoorn. It is rather different in shape and decoration to any other we have seen produced by Dutch manufacturers. On both sides of the bowl the pipe has leaves which merge into the shank. After moulding the bowl opening was cut with a knife. The pipe appears to have originated in southern Germany or, perhaps, Austria or Switzerland.

De betekenis van de Goudse pijp in de handel met de Ashanti en gouden Ashanti pijpen in de 19e eeuwse politiek / The significance of the pipes from Gouda for the trade with the Ashanti and golden Ashanti pipes in 19th century politics.

Ruud Stam

The Ashanti kingdom was from the 17th century on very strong in Ghana. The Dutch had fortifications like Elmina at the coast and gold and later slaves were traded by the Dutch. Slaves were bought with different sorts of trade goods, among them clay tobacco pipes. The Gouda pipes were beloved by the African rulers and traders, especially the best quality, as can be seen from excavations. Even French traders used pipes from Gouda. Clay pipes of a lesser quality were also used for comfort for the slaves on the slave ships.

After an investigation of the chronology of pipe forms of the Ashanti pipes and the origins of the stub stemmed pipes in western Africa, the Golden Ashanti pipes in four European museums are described. These pipes from the 19th century were given as a present to European kings for diplomatic reasons.

De porseleinen pijp als herinneringspijp. Drie bijzondere studentenpijpen / The porcelain pipe as a remembrance pipe. Three special student pipes

Ron de Haan

Porcelain was the most common material for the manufacture of German remembrance pipes. Alongside ordinary friendship pipes there were pipes dedicated to reservists, students, hunting and various associations. Reservist and students pipes were the most commonly produced. In this article three special student pipes are discussed. There are three main groups of student pipes; those with a student in silhouette, pipes with heraldic representations and pipes with allegorical pictures.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

